

21 Methodiek van het gidsen in de natuur

Inhoud

1. Inleiding
 - 1.1 De geboden van de natuurgids
 - 1.2 Het doel van een geleide natuurwandeling
 - 1.3 De verschillende soorten natuurexcursies
 - 1.3.1 Een kalenderwandeling
 - 1.3.2 Een natuurexcursie op aanvraag
 - 1.3.3 Een gespecialiseerde natuurexcursie
 - 1.4 Observatiefiche natuurwandeling voor een gezinspubliek
 - 1.5 De excursieboom: een didactisch kader voor de natuurgids
 - 1.5.1 De wortels
 - 1.5.2 De stam
 - 1.5.3 De kruin
 - 1.5.4 De kringloop rond...

DE GIDS (de wortels)

2. De gids: houding en uitstraling

DE VOORBEREIDING (de stam)

3. Een natuurwandeling voorbereiden
 - 3.1 Inventariseren van mogelijkheden op het terrein
 - 3.2 Een scenario opstellen
 - 3.3 Timing
 - 3.4 Het scenario verder uitwerken
 - 3.4.1 Inhoud: kiezen, selecteren en ordenen
 - 3.4.2 Samengevat: een excursie voorbereiden:
 - 3.4.3 Een werkblad voor het opstellen van het scenario voor je wandeling
 - 3.5 Administratie
 - 3.6 Enkele dagen voor de wandeling
 - 3.7 Vlak voor de wandeling
 - 3.8 Checklist voorbereiding wandeling
4. Enkele belangrijke didactische basisinzichten
 - 4.1 De zin en de plaats van natuur -en milieueducatie
 - 4.2 Het belang van 'samenhang zien' in de natuur
 - 4.3 Het belang van natuurbeleving
 - 4.4 Het belang van ervaringsgericht werken
 - 4.5 Het belang van een handelingsperspectief
 - 4.6 Het belang van goede communicatie

5. Werkvormen

- 5.1 Een excursie is een puzzel van verschillende werkvormen
- 5.2 De werkvormen: een overzicht
 - 5.2.1 Monoloog
 - 5.2.2 Dialoog
 - 5.2.3 Groepsgesprek
 - 5.2.4 Demonstratie
 - 5.2.5 Opdracht en groepswerk
 - 5.2.6 Belevingsmoment
 - 5.2.7 Spel
 - 5.2.8 Een alternatief voor een excursie met één gids

- 5.3 De werkvormen samengevat
- 5.4 Een integratie: de 4 culturen van educatie
 - 5.4.1 *De expert*
 - 5.4.2 *De profeet*
 - 5.4.3 *De ingenieur*
 - 5.4.4 *De communicator*
 - 5.4.5 *Een klaverblad van 4 culturen*

6. Doelgroepen

- 6.1 Het draagvlak voor natuur vergroten door goed in te spelen op de doelgroep
- 6.2 Natuurbeelden
- 6.3 Het gezinspubliek
- 6.4 Kinderen/jongeren/senioren/gehandicapten
- 6.5 Checklist doelgroepen
 - 6.5.1 *Kleuters*
 - 6.5.2 *Kinderen*
 - 6.5.3 *Jongeren*
 - 6.5.4 *Volwassenen*
 - 6.5.5 *Senioren*
 - 6.5.6 *Mensen met een beperking*

DE EXCURSIE UITVOEREN (de kruin)

7. Excursie uitvoeren

- 7.1 Onthaal
- 7.2 Inleiding
- 7.3 Onderweg
- 7.4 Positie kiezen tegenover de groep
- 7.5 Slot
- 7.6 Nabespreking en verwerking

8. Problemen aanpakken: struikelsituaties en discussiethema's

- 8.1 Wat als er moeilijke vragen worden gesteld?
- 8.2 Lastige klanten
- 8.3 Wat als iemand me op een fout wijst?
- 8.4 Wat als ik een black-out krijg of mijn draad kwijt geraak?
- 8.5 Wat als mensen achterblijven of ongeïnteresseerd zijn?
- 8.6 Moet ik de Latijnse namen van soorten kennen? Moet ik alle soorten kennen?
- 8.7 Mag ik dingen afplukken om ze beter te kunnen tonen?
- 8.8 Mag ik zeldzame of onverwachte (kwetsbare) dingen tonen?
- 8.9 Mag ik met mijn groep van het pad afwijken?

9. Spreken voor een groep

- 9.1 Non-verbale aandachtspunten
- 9.2 Verbale aandachtspunten
- 9.3 Andere aandachtspunten: de inhoud en de groep

EN OOK DIT NOG

10. Educatieve materialen

- 10.1 Educatieve koffers
- 10.2 Tentoonstellingen en stands
- 10.3 Natuurpaden
- 10.4 Loepen
- 10.5 Verrekijkers en telescopen
- 10.6 Zoekkaarten en determinatiegidsen
- 10.7 Kaarten
- 10.8 Werkbladen

Natuur - Gids zijn betekent:

***Op enthousiaste wijze
in en door de levende natuur
met de nodige kennis en kunde
jezelf en anderen
liefde en zorg bijbrengen
voor de natuur.***

1. Inleiding

De cursus natuurgids gaat ervan uit dat een **natuur-gids** voldoende kennis over **natuur** moet bezitten, maar evenzeer voldoende kennis én vaardigheid omtrent het **gidsen**. Vandaar dat dit onderdeel van de cursus grondig werd uitgewerkt en een belangrijke plaats in de cursus inneemt. Onderstaande inhoud maakt in principe het onderwerp uit van 4 lessen waarin de praktijk van het gidsen in de natuur centraal staat.

Natuurgids zijn is een hobby, geen professionele bezigheid. Toch verwacht je publiek meer van jou als gids dan dat je 'de weg kent'. Dit cursusdeel staat bol van de tips, waarschuwingen, raadgevingen, aandachtspunten. Dat zou wel eens de indruk kunnen wekken dat gidsen een hele klus is. Wel integendeel. De tips en raadgevingen die volgen, zijn géén controlelijst zoals die bij een auto-inspectie gebruikt wordt: één minpunt en je ligt eruit. Het gaat om **aandachtspunten** waarvan we geloven dat ze je kunnen helpen om je excursie (nog) beter te maken. Een gezonde houding, gericht op oefenen, ervaring opdoen en jezelf bijsturen, biedt de beste garantie op geslaagde excursies. Het de 'geboden voor de natuurgids' vatten dit goed samen.

1.1 De geboden van de natuurgids (een samenvatting van dit hoofdstuk)

Geen vertrappel en gepluk, gids wees zeker van uw stuk.
Begin en eindig steeds op tijd, een goede gids is voorbereid.
Laat de mensen zelf aan 't woord, maak dat ge hun vragen hoort.
Houd uw uitleg bondig, kort; namen noemen is geen sport.
Zeg eerlijk dat ge iets niet weet, verschiet uw kruid niet voor de meet.
Van beterveters heb geen bang, schenk aandacht aan de samenhang.
Spring zuinig om met uw Latijn, weet wie alle wand'laars zijn.
Volg het pad, hou steeds uw woord, luister of ge vogels hoort.
Natuurbeleving steeds centraal, verzorg uw voorkomen en taal.
Zorg dat ge hoor- en zichtbaar staat, verlies nooit uw rode draad.
Steeds een glimlach op 't gezicht, de rug niet naar de groep gericht.
Denk nooit dat je alles kent, benijdt wie z'n gebied verkent.
Draai niemand een groen rad voor d'ogen, blijf in de natuur geloven.
Verzorg uw inleiding en slot, met boer of leek drijf je geen spot.
Betrek de kind'ren bij 't verhaal, op tijd aanwezig voor onthaal.
Spaar wat beschermd is of raar, maak d'excursie niet te zwaar.
Zorg dat iedereen ervan geniet, cynisch doe je beter niet.
En bovenal, loopt dit verkeerd: slim is wie uit fouten leert...

1.2 Het doel van een geleide natuurwandeling

Een geleide natuurwandeling is een vorm van natuur- en milieueducatie. Ze is dus een middel om mensen bewust te maken van hun **verbondenheid** met hun (natuurlijke) omgeving, in de hoop dat deze bewustwording zal leiden tot daadwerkelijk **engagement** ten voordele van natuurbehoud.

Daarnaast is een natuurwandeling meestal ook een middel om enkele aangename uren door te brengen in de natuur, binnen het kader van **vrijtijdsbesteding**. Dan is het leren over die natuur meestal een ondergeschikt doel. Toch zullen ook dan prettige ervaringen en belevenissen de motivatie en de aandacht van de deelnemers versterken.

Als gids probeer je **beide polen te combineren**: de mensen motiveren en enthousiasmeren voor natuur en hen inzicht bijbrengen in de samenhang in de natuur, maar tegelijk ook voldoende inspelen op hun behoefte aan een aangename, ontspannen activiteit. **Je deelnemers moeten kunnen ervaren dat de natuur een fijne en waardevolle plaats is om in te vertoeven en om te bewaren.** Zo zullen je inspanningen als natuurgids optimaal kunnen renderen.

In deze inleiding zetten we meteen ook de belangrijkste eigenschap van een goede natuurgids voorop: een goede natuurgids houdt van de natuur en kan zijn kennis en liefde met **enthousiasme** overbrengen. Hij/zij straalt een **positieve houding** uit tegenover de natuur en tegenover de deelnemers. Een natuurgids is steeds **vriendelijk** tegenover zijn/haar wandelaars en tracht op een **attente manier** zijn/haar vonk van **liefde en verwondering voor de natuur en haar samenhang** te doen overslaan.

Dat betekent niet dat elke gids hyperactief en hyperenthousiast hoeft te zijn. Als je een rustige persoon bent, zul je waarschijnlijk een rustige gids worden, als je van nature graag grapjes maakt zul je dat als gids wellicht ook graag doen, als je een ernstige persoon bent is dat ook ok,... Blijf gewoon jezelf en doe het zoals het voor jou goed voelt, wees glimlachend en enthousiast jezelf ☺.

1.3 De verschillende soorten natuurexcursies

Het is belangrijk om een onderscheid te maken tussen 3 soorten excursies: een kalenderexcursie, een excursie op aanvraag en een gespecialiseerde excursie. Elk van die excursies heeft zijn eigen kenmerken.

1.3.1 Een kalenderwandeling

Een kalenderwandeling is een open excursie die door een natuurgidsengroep of natuurvereniging wordt georganiseerd. Iedereen kan eraan deelnemen. De excursie wordt aangekondigd in een wandelkalender of activiteitenkalender. De deelnemers hoeven zich niet vooraf in te schrijven, de excursie start op het afgesproken tijdstip op de afgesproken plaats (bvb. elke eerste zondagvoormiddag van de maand is er een wandeling met een natuurgids op het kasteeldomein X).

Bij een kalenderexcursie kun je een gevarieerd **gezinspubliek** verwachten van oudere en jongere volwassenen en kinderen. Deze mensen willen hun vrije tijd op een **ontspannen** manier doorbrengen: ze willen de **benen strekken, iets bijleren en vooral genieten**. Hun natuurkennis is meestal beperkt, hun interesse in de natuur is ruim. Ze willen iets bijleren over het uitzicht en de historiek van het gebied, ze willen kijken naar vogels, insecten, planten, zwammen,... en al wat hun aandacht trekt in de natuur.

Een kalenderexcursie is **laagdrempelig** en **algemeen**. Ze gaat niet te diep in op één onderwerp, alle opvallende aspecten komen aan bod. De wandelaars krijgen een algemeen beeld van wat de natuur op de excursieplaats te bieden heeft.

Een kalenderexcursie vraagt om een **veelzijdige, niet hoog gespecialiseerde natuurgids**. Iemand die op een aangename manier kan vertellen over de natuur rondom hem/haar, iemand die zowel oudere als jongere deelnemers kan aanspreken, iemand die mensen kan boeien, kan laten kijken, ruiken, voelen, experimenteren,...

Een kalenderexcursie is een erg belangrijke vorm van natuur- en milieueducatie. Hier ontmoet je immers geïnteresseerde deelnemers die de natuur nog niet allemaal even genegen zijn. Je hebt de taak deze mensen te introduceren in de natuur en met je enthousiasme en natuurliefde een vonk bij hen te doen overslaan.

1.3.2 Een natuurexcursie op aanvraag

Hierbij zijn er 2 belangrijke verschillen met een kalenderexcursie: je kent je doelgroep en je kent het doel van de wandeling. Vaak heb je te maken met een meer homogene doelgroep van mensen met een gemeenschappelijk kenmerk (bvb. schoolkinderen, mensen van een bepaalde vereniging,...). Met de verantwoordelijke van de groep (diegene die de wandeling aanvraagt) kun je de verwachtingen van de groep en het doel van de excursie bespreken. **Je kunt dus gericht inspelen op de wensen van de doelgroep (thema, niveau, werkvormen,...).**

Ook bij deze groepen is het belangrijk dat de natuurexcursie in de eerste plaats een aangename, ontspannende ervaring

is en dat je iets van je **enthousiasme voor de natuur** aan de deelnemers kunt laten proeven.

1.3.3 Een gespecialiseerde natuurexcursie

De excursies die je in de cursus natuurgids zelf meemaakt, zijn vaak gespecialiseerde natuurwandelingen. De gids is een specialist in zijn vakgebied en de deelnemers zijn reeds gedreven natuurliefhebbers met een grote honger naar natuurkennis.

Deze excursies zijn moeilijk te begeleiden omdat de gids over een stevige dosis kennis moet beschikken. Maar anderzijds zijn ze ook gemakkelijk te begeleiden omdat het doelpubliek heel geïnteresseerd is en niet meer overtuigd hoeft te worden van het nut van de natuur. De gids 'moet' dus minder 'didactische inspanningen' doen om zijn publiek geboeid te houden.

Toch zul je doorheen deze cursus merken dat **ook voor dit soort excursies de beste natuurgidsen diegenen zijn die éerst zelf algemene excursies hebben begeleid voor een gezinspubliek**. Zij hebben geleerd hoe ze variatie in hun excursie kunnen brengen en hoe ze mensen met de natuur kunnen boeien, ze kunnen gemakkelijker inspelen op de doelgroep en voelen beter aan wanneer ze de groep een 'overdosis natuur' toedienen.

Opgepast. Hou goed voor ogen dat niet alle excursies die je zelf meemaakt in de cursus natuurgids modelexcursies zijn voor hoe je met een gezinspubliek de natuur in trekt. Het zijn vaak eerder gespecialiseerde natuurexcursies, aangezien cursisten natuurgids een zeer geïnteresseerd publiek zijn met al een behoorlijke basiskennis. Het doel van de cursus natuurgids is mensen op te leiden om zelf kalenderwandelingen en gewone natuurexcursies op aanvraag te gidsen. Er wordt dus niet van je verwacht dat je een zeer uitgebreide gespecialiseerde kennis overbrengt, wél dat je op een enthousiaste manier een gezinspubliek kan boeien in en mét de natuur.

1.4 Observatieformulier kalenderwandeling

Je naam: _____

Omdat de excursies in de cursus natuurgids niet bestemd zijn voor een gewoon gezinspubliek (maar wel voor gedreven cursisten natuurgids) vragen we de cursisten om **ten minste aan 2 gewone natuurexcursies voor een gezinspubliek deel te nemen** en hierbij de volgende observaties uit te voeren. Het is dus niet de bedoeling dat je de gids van deze excursie evalueert, maar wel dat je **als deelnemer ervaart hoe een excursie voor een gezinspubliek kan verlopen.**

Datum en plaats van de wandeling: _____

Voor de excursie

Is het je voor het begin van de excursie al duidelijk wie de gids zal zijn? Ja - Nee
Verwelkomt de gids de wandelaars, maakt hij praatjes met verschillende mensen? Ja – Nee

Inleiding:

Komen volgende zaken aan bod? (Kruis aan)

- Voorstelling van de gids en zijn/haar organisatie
- Voorstelling van het doel of het thema van de wandeling
- Route die de gids zal volgen
- Einduur van de wandeling
- Praktische afspraken

Observeer de **deelnemersgroep**. Hoe is die samengesteld (aantal mensen, jong, oud, leken, kenners, recreanten,...)?

Wat is het **thema** van de wandeling? Welke **onderwerpen** komen aan bod?

Werkt de gids met duidelijk gekozen **stopplaatsen**? Ja - Nee

Speelt de gids in op wat er op dat moment in de natuur te zien is? Ja – Beperkt – Nee

- Diersporen? (vogels of insecten of zoogdieren) Ja – Beperkt - Nee
- Vogelzang of andere geluiden? Ja – Beperkt - Nee
- Waarneming van soorten die onderweg te zien zijn? Ja – Beperkt – Nee

Welke werkvormen gebruikt de natuurgids?

- monoloog
- dialoog
- groepsgesprek
- demonstratie
- belevingsmoment
- opdracht (individueel)
- groepswerk
- spel

Welke zintuigen liet de gids je tijdens de wandeling gebruiken?

oren (niet enkel om naar uitleg te luisteren, maar ook om naar de natuur te luisteren)

ogen (idem)

handen

neus

smaak

Liet de gids de groep zelf dingen doen? Wat?

Geef een of enkele situaties waarin de gids op een goede manier inspeelde op zijn/haar publiek.

Was er aandacht voor iedereen? Denk je dat alle deelnemers iets hebben bijgeleerd/ingezien dat hen boeide? Wie niet denk je?

Welk kenmerk van deze gids zou je zelf ook willen bezitten (vb. enthousiasme, goed oogcontact,...).

Hoe werd de wandeling afgesloten?

De wandeling was op het aangekondigde uur beëindigd.

De deelnemers vonden vlot de weg naar de parking terug.

De groep bleef tot het einde samen.

De deelnemers werden bedankt.

De deelnemers werden uitgenodigd om nog eens terug te komen.

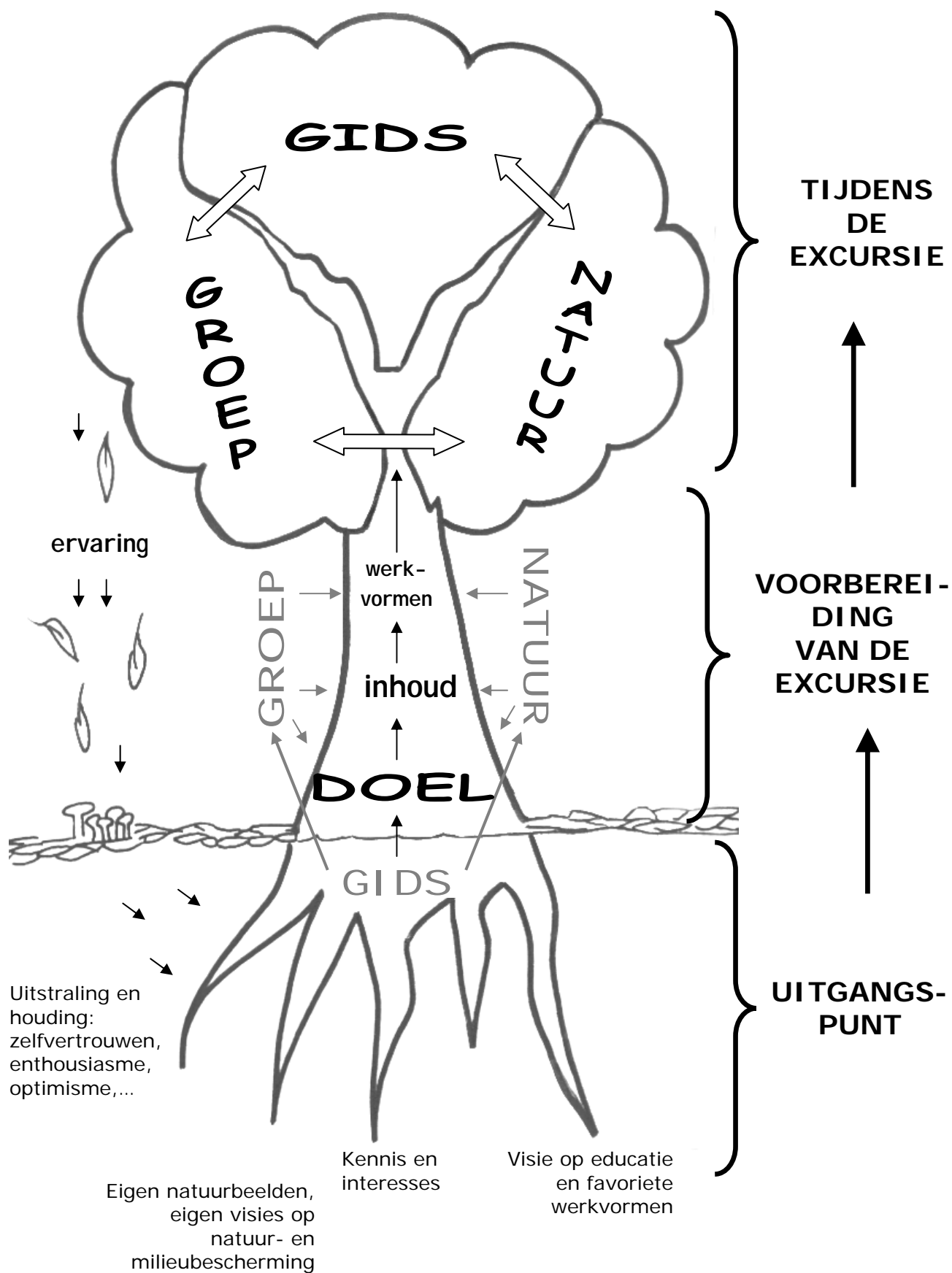
De deelnemers kregen een informatiefolder mee.

De gids praatte nog wat na met het publiek.

Wat zou je zelf anders doen als je deze excursie zou gidsen?

Schrijf ten minste 5 dingen op die je bijleerde tijdens deze excursie.

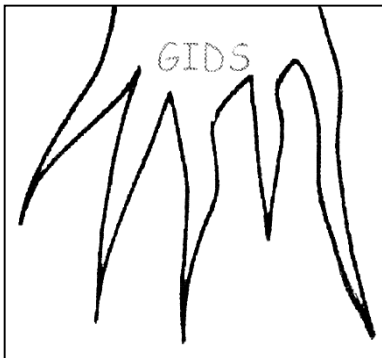
DE EXCURSIEBOOM

1.5 De excursieboom: een didactisch kader voor de natuurgids

Waarom een ‘excursieboom’? Ieder van ons heeft allicht al goede en minder goede excursies meegemaakt. Er na afloop een (al dan niet genuanceerde) mening over hebben is meestal eenvoudig. Veel moeilijker wordt het om duidelijk aan te geven wàt er nu precies goed of minder goed was aan die excursie. Want een natuurexcursie, wat is dat in essentie, of wat zou het kunnen zijn? Wat volgt is geen sjabloon van een goede excursie: zo'n sjabloon bestaat niet. Het is een schema. Zoals elk schema doet het een beetje afbreuk aan de realiteit. Elke excursie is immers anders, en gelukkig maar. Het voordeel weegt echter op: een excursieschema laat ons toe **op een neutrale en gestructureerde manier naar een excursie te kijken**. We presenteren eerst het schema, later in deze cursustekst diepen we de verschillende aangehaalde aspecten verder uit: de **gids** met zijn wortels (hoofdstuk 2), de **voorbereiding** (hoofdstuk 3) en de **excursie** zelf (hoofdstuk 4). In de excursieboom komen alle aspecten van het excursieleiden beknopt en overzichtelijk aan bod. Dat maakt van deze boom een handig instrument om gericht naar natuurexcursies te kijken. Bij het voorbereiden van je excursie kun je aan de hand van de excursieboom checken of je over alle belangrijke zaken hebt nagedacht.

1.5.1 De wortels

We beginnen bij de wortels: de fundamenten van de excursie of met ander woorden de positie die jijzelf inneemt als gids. Geen twee gidsen zijn hetzelfde, en dat is maar goed ook! Jouw persoonlijkheid, visies en ervaringen bepalen in heel grote mate hoe je de excursie zult voorbereiden en hoe ze er op het moment zelf zal uitzien. Veel gidsen zijn zich te weinig bewust van hun eigen wortels. Door eens naar je eigen uitgangspunten te kijken, word je je bewust van dingen die je -vaak onbewust- in de praktijk toepast. Want wat niet weet, niet deert. Als je je wortels kent, kun je er ook doelgericht mee experimenteren en jezelf op die manier verrijken...

In de excursieboom benoemen we enkele belangrijke wortels:

- **Uitstraling en houding:** De uitstraling en de houding van de gids zijn erg belangrijk. Denk even terug aan je eigen schooltijd: welke leerkrachten vond je het boeiendst? Diegenen die heel veel wisten of diegenen die erin slaagden hun leerstof op een boeiende manier aan te brengen? Veel beginnende natuurgidsen denken dat ze “niet zo goed zijn” omdat ze “nog niet zoveel kennis hebben”. Je publiek merkt dit vaak niet eens op. De meeste deelnemers vinden het ook helemaal niet erg dat de gids iets niet weet. Wat ze wel opmerken is of de gids sympathiek en enthousiast is, of hij met zelfvertrouwen voor de groep staat of het daarentegen lijkt alsof de gids liever zou willen dat de excursie zo snel mogelijk voorbij is... Sleutelwoorden zijn: zelfvertrouwen, enthousiasme, optimisme, engagement, betrokkenheid, openheid, objectiviteit,...
- **Eigen natuurbeelden, eigen visies op natuur- en milieubescherming:** Verder in deze tekst bespreken we verschillende natuurbeelden die iemand kan hebben, dit zijn verschillende brillen waardoor iemand de natuur kan bekijken. Een tuinliefhebber die natuurgids is, zal waarschijnlijk andere aspecten benadrukken dan iemand die het liefst ongerepte natuur ziet. Iemand die gelooft in de zin van plaggen om de heide te behouden, zal een ander verhaal ophangen dan een natuurgids die meent dat men de natuur haar gang moet laten gaan,...
- **Kennis en interesses:** Dat datgene wat je tijdens je excursie wil overbrengen wordt beïnvloed door je eigen kennis en interesses zul je wel logisch vinden. Maar ben je je er ook van bewust dat je bijvoorbeeld als plantenliefhebber soms te diep op details ingaat of dat je als vogelliefhebber misschien vergeet af en toe ook iets over het landschap te vertellen?
- **Visie op educatie en favoriete werkvormen:** De ene gids voelt zich goed als hij zelf aan het woord is. Hij denkt dat zijn toehoorders daar het meest van opsteken. Een andere tracht zijn deelnemers vooral de schoonheid van dingen te laten zien en beleven, nog een andere heeft liefst heel veel materiaal bij en wil de deelnemers van alles laten doen,... Ieder heeft zo zijn eigen favoriete manieren van ‘excursie begeleiden’. Vaak heeft dit vooral met ervaring te maken. Wie op de ene manier succes heeft ervaren, experimenteert liever niet met iets waarin hij denkt minder goed te zijn. Bedenk dat verschillende doelgroepen gebaat zijn met verschillende werkvormen en durf te experimenteren! In de 'educatieculturen' verder in deze tekst diepen we de verschillende visies op educatie verder uit.

- ...: We zouden de natuurgids onrecht aandoen door te stellen dat bovengenoemde factoren zijn enige wortels zijn. Wat betreft het ‘excursie begeleiden’ zijn het er in ieder geval wel enkele belangrijke. Uiteraard zijn er nog heel wat andere aspecten die meespelen en die voor iedereen verschillend zijn.

1.5.2 De stam

Als je je bewust bent van je wortels, kun je beginnen met de **voorbereiding** van de excursie. Een goede excursie wordt gedragen door een **stevige stam**, steunend op:

- 1) goed **doordachte doelstellingen**,
- 2) een **aangepaste inhoud**
- 3) **goed gekozen werkvormen**.

Uiteraard moet je als natuurgids bij dit alles rekening houden met wat de natuur je biedt en met het beginniveau en de interesses van je groep.

Onderaan de stam, in grote letters, staat het **doel** van de excursie.

Vertrek bij het voorbereiden steeds vanuit de vraag: waarom doe ik deze wandeling? Wat wil ik dat de deelnemers ervan opsteken? Gaat het vooral om natuurbeleving, wil je de deelnemers milieubewustzijn bijbrengen, of wil je hen veel bijleren over de natuur? En waarover dan wel precies? Wil je bijvoorbeeld dat de deelnemers zich bewust worden van de kwetsbaarheid van dit gebied of is die vraag niet aan de orde?

Bij een kalenderwandeling staan natuurbeleving en basiskennis bijbrengen centraal, bij een gidsbeurt op aanvraag verlangt men soms een wandeling rond een specifiek thema of voor een specifieke doelgroep. Of stel je eens voor dat je als natuurgids de opdracht krijgt een groep cursisten natuurgids rond te leiden. Welk doel zou je met hen willen bereiken? Wat verlang je als cursist natuurgids zelf van zo'n gids?

Een basisregel uit de pedagogie: **het doel bepaalt de inhoud** van wat je wil doen en niet omgekeerd. Het is niet omdat er in een bepaald gebied veel zeldzame planten groeien, dat je die daarom aan iedere groep hoeft te laten zien. Wie is de groep en wat is het doel van de wandeling? Uiteraard bepalen ook je doelgroep en datgene wat in de natuur te zien is op het moment van je wandeling mee je inhoud. Elk natuurgebied wordt gekenmerkt door andere waarden en elementen. En zelfs in één en hetzelfde gebied kun je uiteenlopend facetten ontdekken en belichten.

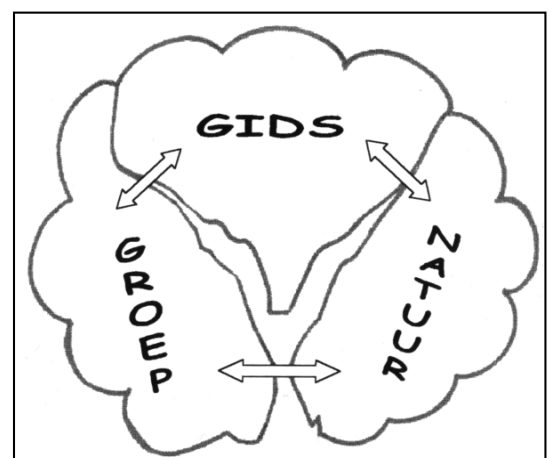
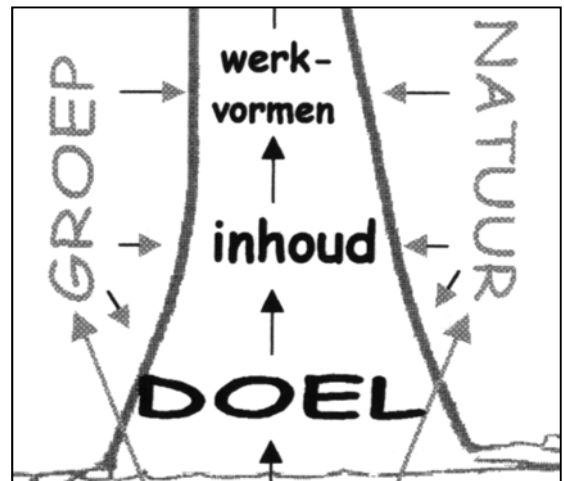
Heb je je doel en je inhoud, dan komt de vraag: hoe kan ik die inhoud aan de deelnemers aanbieden op zo'n manier dat ze er het meest van opsteken? Hier komen de **werkvormen** aan bod. We herhalen nog eens dat ‘zelf alles vertellen’ niet noodzakelijk datgene is waar de deelnemers het meest aan overhouden. Het spreekt voor zich dat ook bij het kiezen van de geschikte werkvormen rekening wordt gehouden bij de aanwezige natuur (kwetsbaar of niet,...) en de groep (kinderen of bejaarden,...).

1.5.3 De kruin

En dan, na alle voorbereiding, komt de kruin in vol ornaat: de excursie zelf. Ook tijdens je excursie is er een voortdurend samenspel tussen de 3 hoofdrolspelers: natuur, groep, en gids. Verder in deze tekst geven we je een boel praktische tips over het begeleiden van en spreken voor een groep en we wapenen je tegen ‘onvoorziene’ gebeurtenissen. Hieronder lichten we kort toe hoe natuur, groep en gids elkaar tijdens de excursie voortdurend kunnen beïnvloeden:

Natuur ⇔ Gids:

De aanwezige natuur bepaalt wat de gids zal benadrukken en wat niet. De natuur zit vol onvoorspelbaarheden: een eekhoortje dat plots verschijnt, een buizerd die overvliegt, een groene specht die begint te lachen,... Uiteraard heeft zo'n plotse gebeurtenis voorrang op wat je net gepland had te vertellen of dat je aan het vertellen was. En wat doe je als de paddenstoel waarbij je iets wou vertellen, plots verdwenen blijkt te zijn? Hou als gids steeds je ogen en oren open, pas je aan aan wat de natuur te bieden heeft, dit zal je meer vreugde dan teleurstellingen opleveren.

Anderzijds bepaalt ook de gids de natuur: een vogelkenner hoort meer vogelgeluiden, een plantenkenner zal spontaan iets vertellen bij een plantensoort hij nog niet eerder in het gebied zag,... De gids kijkt vanuit zijn eigen interesse, kennis en natuurbeelden naar de natuur. Tracht niet in een eng hokje te blijven zitten, stel je open voor alle facetten van de natuur...

Natuur ⇔ Groep:

Hier gelden in feite dezelfde relaties als hierboven. De aanwezige natuur bepaalt mee wat de groep zal leren: opvallende en/of onverwachte gebeurtenissen (b.v. een wegrennende ree, een roofvogel op een tak, een knap insect of een mooie bloemenweide,...) blijven de deelnemers langer bij. Maar anderzijds zullen de deelnemers ook vooral datgene onthouden en/of willen leren dat ze zelf interessant en aangenaam vinden in de natuur. Wie niet geïnteresseerd is in planten, zal de hele uitleg over 'de voortplanting van de adelaarsvaren' snel aan zich voorbij laten gaan.

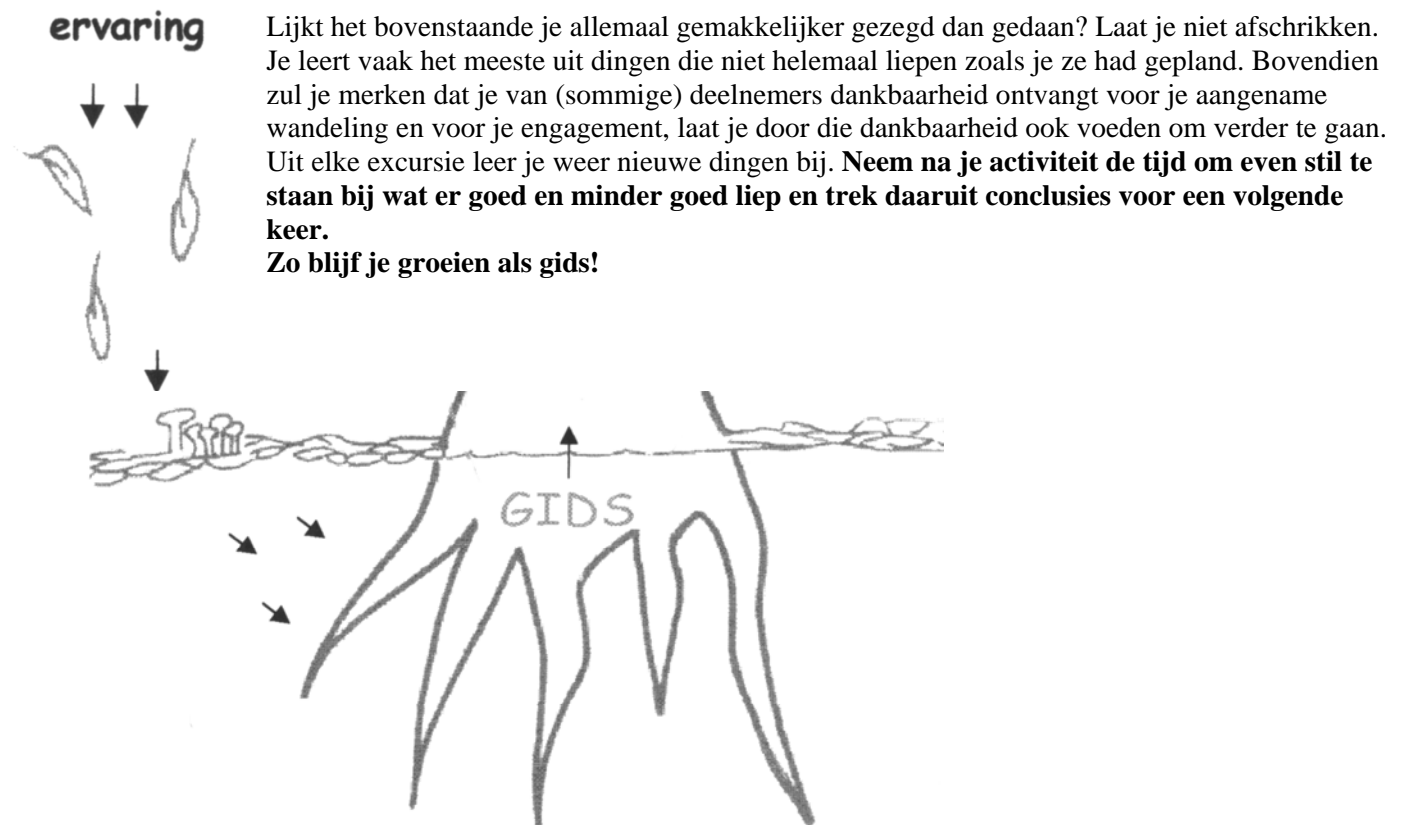
Groep ⇔ Gids:

Geen twee groepen zijn hetzelfde, dat weet iemand met gids- of onderwijservaring maar al te goed. De groep zal reageren op het enthousiasme en de leerstijl van de gids, maar ook de onderlinge sfeer in de groep –onafhankelijk van de gids– zal het gedrag van de groep tegenover de gids bepalen. Dit heeft ook met het verwachtingspatroon te maken. Kinderen in een scoutsgroep zullen bijvoorbeeld anders reageren op een wandeling dan diezelfde kinderen tijdens een klasuitstap,...

Als gids komt het erop aan je aan te passen aan het niveau en de sfeer van de groep. Maar die sfeer bepaal je voor een groot deel ook zelf door je houding en uitstraling, door in het begin van de excursie duidelijke afspraken te maken,... Hou rekening met het principe van de 'self-fulfilling prophecy', (de zichzelf vervullende voorspelling): wie een enthousiaste groep verwacht, zal zich enthousiast opstellen en dit zal de groep enthousiaster maken; wie een ongeïnteresseerde groep verwacht, zal er misschien minder enthousiast aan beginnen waardoor de groep minder enthousiast reageert. Als je vreest dat werken met een bepaalde werkvorm niet zal lukken, is de kans groter dat het inderdaad niet werkt...

Geloof in jezelf! Stel je als gids flexibel op, speel in op wat zich in de natuur aandient en sta open voor de signalen die je van de groep krijgt.

1.5.4 De kringloop rond...

2. De gids: houding en uitstraling (de wortels)

Niemand is een volmaakte, 'geboren' gids. Elke goede persoonlijke eigenschap die een gids kan kenmerken, kun je leren. Wij zetten ze even op een rij.

Enthousiast

Een natuurgids is enthousiast over de natuur. Dat klinkt vanzelfsprekend. Laat je enthousiasme ook aan je deelnemers zien. Toon hen je liefde en engagement voor de natuur. Enthousiasme werkt aanstekelijk, een blije en enthousiaste gids zal gemakkelijker zijn deelnemers motiveren om ook enthousiast te worden.

Natuurlijk ben je niet altijd even optimistisch en heb je af en toe een slechte dag, maar laat dat tijdens je wandeling niet merken. De deelnemers hebben er weinig aan te weten waarom je slecht gezind bent. Zet je erover tijdens de twee uur dat de wandeling duurt, en probeer je volledig te geven aan je engagement voor de natuur. Een wandeling beginnen met: 'Sorry, 't zal niet zo goed zijn vandaag, want ik heb erg slecht geslapen.' heeft enkele een tegengesteld effect. Doe gewoon je best, en wellicht merken de deelnemers dan niet eens dat je slecht gezind bent. En zo kun je zelf ook enkele uren je slechte humeur opzij zetten.

Zelfvertrouwen en leiderschap

Stel je op als gids, leid de groep, neem initiatief. Ga evenwel niet op een voetstuk staan, maar blijf mens onder de mensen. Je bent als gids verantwoordelijk voor de sfeer waarin de excursie verloopt. Het gaat niet op om te zeggen dat de (slechte) sfeer 'de schuld van de groep' is. Om je toehoorders te overtuigen en te boeien, is ook zelfvertrouwen onontbeerlijk. Een goede voorbereiding en wat ervaring zijn de beste manier om dit zelfvertrouwen te verwerven. Een succesvolle start geeft je van meet af aan het nodige zelfvertrouwen. Het extra inoefenen van vooral het begin van je toelichting kan daarbij helpen. Probeer niet gewichtig te doen: de wandelaars moeten ontzag krijgen voor de natuur, niet voor de gids.

Open en objectief

Of je het wil of niet: een eerste indruk is uitermate belangrijk. Dat geldt voor zowel de groep als voor de gids. Vaak reageren deelnemers zoals je verwacht had dat ze zouden reageren. Slecht humeur werkt immers aanstekelijk, een goed humeur gelukkig ook. Een neutrale opstelling is van belang. Blijf zo objectief mogelijk. Verzorg je kledij, welke deze ook mogen zijn. Stel je oprecht geïnteresseerd op tegenover je deelnemers. Observeer hun reacties, maak ruimte voor hun vragen of mening en respecteer deze ook.

Betrokken en geëngageerd

Wees extravert. Durf in contact te treden met de groep. Wees flexibel en stimuleer je improvisatievermogen. Ga ervan uit dat je steeds zelf kan bijleren. Durf aan toehoorders vragen wat zij goed of minder goed vonden, en wees bereid om jezelf bij te sturen. Stel steeds de natuur centraal, niet jezelf. Toon eerbied voor de natuur, en voor je deelnemers. Draag er mee zorg voor dat plaatselijke reglementen geëerbiedigd worden en vooral: eerbiedig ze steeds zelf! Toon je enthousiast en betrokken bij het behoud van de natuur. Vertel met enthousiasme en bezieling over je onderwerp. Liefde voor natuur werkt aanstekelijk.

Optimistisch

Een goede natuurgids heeft altijd z'n uniform aan: een glimlach. Wees steeds goedgehumeurd en hoffelijk, en geduldig met 'lastige' toehoorders. Die kun je zonder probleem aan wanneer je je goed hebt voorbereid. Humor doet wonderen. Lach echter nooit bepaalde deelnemers of groepen uit.

Wees nooit al te negatief: vergeet niet dat de mensen komen om een gezellige excursie mee te maken. 'Er is geen andere pedagogie dan de pedagogie van de hoop.' (Dasberg) Je mag zeker aanklaarten dat het niet zo goed gaat met natuur en milieu, maar geef mensen altijd suggesties van wat ze er zelf aan kunnen doen. De boodschap "binnen 10 jaar is er hier geen natuur meer over" werkt niet bepaald aanstekelijk voor mensen die mee willen werken aan natuurbehoud en natuurbeheer.

DE VOORBEREIDING (de stam)

De volgende 5 hoofdstukken gaan over het voorbereiden van de excursie.

Achtereenvolgens komen aan bod:

- Hoofdstuk 3. Een natuurwandeling voorbereiden
- Hoofdstuk 4. Enkele belangrijke didactische basisinzichten
- Hoofdstuk 5. Werkvormen
- Hoofdstuk 6. Doelgroepen

3. Een natuurwandeling voorbereiden

3.1 Inventariseren van mogelijkheden op het terrein

Bij een kalenderwandeling of gidsbeurt op aanvraag is het belangrijk dat je het gebied waar de wandeling doorgaat goed kent. Je hebt er dus zelf al heel wat tijd doorgebracht om de natuur in het gebied te leren kennen (**observeren en determineren**). Je hebt ook al wat **opzoekingswerk** verricht naar de historiek en het statuut van het gebied. Je kent het gebied voldoende om er een interessante route in uit te stippelen.

Als je een aanvraag voor een wandeling krijgt, ga je best het terrein op. Je staat stil bij de **didactische mogelijkheden van het gebied**, de **doelgroep** en het gewenste **thema** van de excursie. Welke interessante plekje kun je je deelnemers tonen? Wat kun je er doen? Sta even stil bij de datum van de excursie: wat zal er op dat moment in de natuur te zien zijn en wat niet meer? Inventariseer je ideeën: noteer wat je je wandelaars allemaal zou **willen tonen** en hoe je hen de natuur wil **laten beleven**.

Probeer een algemene indruk te krijgen van het gebied. Welke biotopen komen erin voor? Welke wandelroutes zijn mogelijk? Het gebruik -vooraf- van topografische en andere kaarten kan hierbij erg nuttig zijn.

Als er door de groep geen **thema** opgegeven is, kun je ze zelf een kiezen. Dit thema loopt als een **rode draad** doorheen je wandeling en geeft er **structuur** aan. Werken met een thema helpt je ook om een selectie te maken uit de veelheid van wat de natuur in je gebied te bieden heeft. Bij een gewone kalenderwandeling is het thema meestal 'kennismaking met het gebied'. Je geeft dan historische en actuele informatie over het gebied, je toont de verschillende biotopen en de organismen die er leven. Je gaat in op de ecologische relaties in het gebied (biotische en abiotische factoren).

Bij wijze van afwisseling kun je zelf eens een ander 'algemeen thema' kiezen, bijvoorbeeld m.b.t. lente in de natuur, zaadverspreiding, allerlei dieren en hun nesten,... Kies een thema waar je alle kanten mee uitkan. Een pure vogelwandeling of een pure paddenstoelenwandeling waarbij je op geen enkel ander aspect ingaat is niet wat de gewone deelnemer aan een natuurwandeling verwacht, tenzij dit op voorhand duidelijk zo is aangekondigd. Maar voor een beginnende natuurgids raden we aan eerst algemene wandelingen te leren geven, alvorens gespecialiseerde wandelingen aan te pakken.

Sta ook stil bij het doel van je wandeling. Wat wil je dat de deelnemers aan je wandeling overhouden. Denk eens na over het waarom van je wandeling. Over waarom jij gidst.

Doelen kunnen zijn:

- De deelnemers hebben zich in de natuur kunnen ontspannen.
- De deelnemers hebben de natuur met al hun zintuigen beleefd.
- De deelnemers hebben meer inzicht gekregen in ecologische relaties.
- De deelnemers hebben een algemeen beeld van de natuurwaarde van het gebied.
- De deelnemers hebben gezien hoe in het gebied op een positieve manier aan natuur -en milieubescherming wordt gewerkt.
- ...

3.2 Een scenario opstellen

Na je inventarisatie van de mogelijkheden, orden je je ideeën en schrap je wat teveel is. Je stelt het scenario van je wandeling op. Dit scenario bestaat uit een **routebepaling** en **5 tot 7 (maximum 8!) stopplaatsen**.

Kies als **afspraakplaats** een herkenbare en bekende plaats uit: een station, kerk, taverne, infobord zijn praktische afspraakplaatsen. Hou rekening met de nodige parkeerplaats als de deelnemers met de auto komen.

Bij het bepalen van je stopplaatsen is het belangrijk dat de **meeste stopplaatsen zich bevinden op het eerste deel van je wandeling**. In het begin zijn je wandelaars fris en geïnteresseerd, naar het einde toe verslapt de aandacht en vinden de meeste mensen het fijn een eindje rustig te kunnen doorwandelen. Maar overdrijf niet, verschiet niet alle kruit (of kruid?) in het begin van de excursie, hou ook voor de stopplaatsen onderweg en op het einde boeiende dingen over. Voorzie de mogelijkheid om dingen te **laten vallen** zonder dat de structuur van je wandeling volledig in duigen valt.

Bepaal per stopplaats welk thema er aan bod komt en met welke **werkvormen** je het zal overbrengen (monoloog, belevingsmoment, demonstratie, doe-opdrachtje (zintuigen),...). Bepaald ook per stopplaats of je er nog extra **didactisch materiaal** (kaart, foto, loep, dennenkegel,...) voor nodig hebt.

Voor elke stopplaats bepaal je wat je er wil zeggen, tonen, doen,... Beperk je tot **1 of 2 topics per stopplaats** (vb. stopplaats roekenkolonie: over de roeken; stopplaats bomen over de oude eiken en over de lijsterbes; enz.). Je probeert een **logisch verhaal** op te bouwen: de historiek en de typische kenmerken van het gebied zet je meer vooraan in de wandeling, achteraan focus je meer op details (insecten, bepaalde boomsoorten,...) of verdere verkenning (beheer,...). Ook als je rond een thema werkt probeer je een logische opbouw te voorzien.

3.3 Timing

Een goede timing is een cruciaal maar moeilijk aspect van elke gidsbeurt. Per stopplaats blijf je **maximum 10 minuten** staan (het kan langer als je een actieve werkvorm gebruikt zoals een opdracht, maar calculeer die tijd dan extra in). Ga ervan uit dat elke monoloog-stop nooit langer dan vijf tot tien minuten mag duren. Nadien verslapt de luisterbereidheid.

Houd ook tijdens de excursie de tijd in de gaten. Wandelen met en toelichting verstrekken aan een groep vraagt heel wat meer tijd dan individueel wandelen! De omvang en leeftijd van de groep spelen hier een belangrijke rol: een grote groep zestigplussers is meestal trager dan een handvol zestienjarigen. Het volstaat dus niet om vooraf zelf de route af te leggen: je dient ermee rekening te houden dat de groep lang niet zo snel zal zijn.

Wie een langere excursie leidt, kan op een geschikte plaats een korte pauze voorzien. Maak deelnemers duidelijk hoe lang (kort) deze pauze duurt, en wijk hier niet van af.

Het is uit den boze om de aangekondigde **excursieduur** te overschrijden. Een natuurgids houdt woord, en veel deelnemers hebben na de excursie nog andere plannen. Wanneer de tijd dringt, is het zaak de inhoud aan te passen, niet de timing. Sommige gidsen stellen deelnemers de vraag 'of het iets langer mag duren'. Je kunt je echter afvragen of deelnemers wel de durf hebben om hier ontkennend op te antwoorden. Je doet dit dus beter niet.

Om te bepalen hoe lang je route mag zijn, kun je volgende regel toepassen: wandel op een rustig tempo je traject, vermenigvuldig de tijd die je daarvoor nodig hebt met 2,5. Dit zal ongeveer de tijd zijn die deze wandeling met je groep inclusief je uitleg, tenzij je je uitleg veel te lang maakt natuurlijk. Uiteraard zal ook je ervaring je stilaan leren hoe lang je je wandeling mag maken.

Tussen je stopplaatsen door kun je af en toe even halt houden om de deelnemers onderweg op iets interessants te wijzen of om een vraag te beantwoorden. Geef voorrang aan wat de natuur op dat moment te bieden heeft: als er een haas je pad kruist of een typische vogel fluit of een dood dier op de weg ligt of... dan pik je hierop in en richt de aandacht van de deelnemers hierop. Uiteraard kun je dit soort dingen moeilijk op voorhand plannen en dat hoeft ook niet. Maar hou wel je vooropgestelde tijdsschema in het oog.

Samengevat: timing:

- Maximum 2,5 uur, met volwassenen.
- Cruciaal, maar vaak slecht bewaakt.
- Hou elke toelichting korter dan 5 à 10 minuten.
- Hou rekening met de traagheid van een groep.
- Onderschat de nog af te leggen afstand niet.
- Tijdens lange excursies kun je een pauze voorzien.
- Laat je niet verrassen: hou ook tijdens de excursie de tijd in de gaten.
- Pas zo nodig de inhoud aan, niet het einduur.
- Vraag de groep niet 'of het iets langer mag duren'.
- Hou woord!

3.4 Het scenario verder uitwerken

Tijdens je voorbereiding op het terrein deed je het ruwe werk, je verzamelde ideeën en bepaalde je stopplaatsen. Thuis werk je je ideeën verder uit. Je verricht extra **opzoekingswerk** rond de topics waarover je iets wil vertellen en zet je **scenario** (trefwoorden en korte uitleg) op papier. Eventueel kun je werken met ‘spiekbriefjes’ (geen volzinnen, wel **trefwoorden**), zo verlies je de structuur van wat je wil vertellen tijdens de wandeling minder snel. Je hoeft zeker niet al wat je zelf leest en opzoekt verder te vertellen aan je deelnemers, beperkt je tot het essentiële, hou al het andere als achtergrondkennis voor jezelf zodat je er eventueel tijdens de wandeling iets over kan zeggen als er vragen komen. Je bepaalt ook welk **didactisch materiaal** je tijdens de wandeling zal gebruiken en maakt dit klaar (veldgidsen, foto’s, dingen uit de natuur, materiaal voor een opdrachtje,...). Leg een lijstje aan zodat je later zeker niets vergeet. **Stippel je route uit** op een stafkaart of wandelkaart. Van bovenuit krijg je plots veel meer inzicht in de opbouw van je traject. Voorzie steeds een **alternatieve route**. Ze komt van pas bij plots slecht weer of een andere onaangename verrassing, of wanneer iemand vroeger dient terug te keren. Verlies tijdens je voorbereiding thuis je **doelpubliek** niet uit je gedachten: is je excursie aangepast aan hen, is ze gevarieerd genoeg, sluit ze aan bij hun interesses, is de route niet te lang voor hen,...

Zet je scenario op papier. Hiervoor kun je een schema zoals op bladzijde 362 gebruiken.

- Wie zijn mijn toehoorders? Waarom zijn zij hier?
- Wat is mijn onderwerp?
- Welke route zullen wij volgen en hoe verplaatsen wij ons?
- Welke stopplaatsen las ik in? Hoe gaat ik daar te werk? (werkvormen, materiaal)
- Welke timing leg ik mezelf op?

3.4.1 Inhoud: kiezen, selecteren en ordenen

...kiezen

Het staat je vanzelfsprekend vrij een onderwerp te kiezen, als het maar in functie staat van je vooropgestelde doel. Niet alle thema’s liggen voor de hand. Vaak ook zul je de wens van de groep moeten respecteren. Probeer dan vooraf met de initiatiefnemer een misschien wat eenzijdige vraag om te buigen naar een meer gevarieerd aanbod. Zorg voor afwisseling in de aangeboden onderwerpen.

...selecteren

Welke inhoud je ook aan je excursie geeft, het is steeds nodig om een selectie te maken. Niet al jouw kennis komt in aanmerking om aan je toehoorders mee te delen. Pogingen om op elke excursie alles te vertellen wat je weet, zijn tot mislukken gedoemd. Denk eraan dat voor het opsommen van namen bij de meeste deelnemers geldt: ‘langs het ene oor erin; langs het andere er weer uit’! Houd tijdens voorbereiding en uitvoering van je excursie steeds het doel goed voor ogen. Je vermeldt ook best je doelstelling bij de inleiding van je wandeling. Pas in tweede instantie spelen timing, opbouw (rode draad) en variatie in de excursie een bepalende rol. Houd bij de selectie in ieder geval rekening met zowel de interesse van de groep als met je eigen interesse/kennis.

...ordenen

Eenmaal uitgemaakt is welk doel, thema en onderwerpen aan bod zullen komen, ga je op zoek naar een goede structuur. Jouw betoog zal immers een zekere samenhang moeten vertonen. Je beschikt daarbij over verschillende mogelijkheden. Opnieuw spelen natuur, gids en groep een bepalende rol. Kies bijvoorbeeld voor één van volgende structuren:

- Intrinsiek (structuur van het terrein), vb. de opeenvolging van biotopen in een park.
- Chronologisch, vb. van meest naar minst ingrijpende natuurbeheersvormen in een landschap.
- Logisch, vb. het leren herkennen van de vijf grootste plantenfamilies.
- Thematisch, vb. de invloed van menselijk handelen op het terrein
- Schaal, vb. van bijzonder naar algemeen.
- Moeilijkheidsgraad, vb. van eenvoudig naar complex

Meestal is de rode draad doorheen een excursie een ecologisch gegeven.

Wie zich niet graag laat verrassen, zorgt er best voor zelf méér over het onderwerp af te weten dan wat je zult vertellen. Het helpt ook wanneer die kennis niet alleen te maken heeft met je onderwerp in de enge zin, maar dat

je ook over de nodige referentiekennis bezit. Een heidegebied bijvoorbeeld komt tot leven als je ook iets over het landbouwleven in de middeleeuwen kunt vertellen.

3.4.2 *Samengevat: een excursie voorbereiden:*

- Trajectkeuze
- Neem niet steeds hetzelfde parcours.
- Verken daags voordien je excursietraject.
- Voorzie steeds een alternatieve route.
- Kies zorgvuldig de stopplaatsen uit.
- Stippel je route uit op een stafkaart of wandelkaart.
- Controleer zo nodig getijden, openingsuren, ...
- Kies een begaanbaar traject. Vermijd prikkeldraad.
- Vermijd overlappingsen.
- Memoriseer de oriëntatiepunten.
- Onderscheid in het scenario hoofd- en bijzaken.
- Doseer je inbreng over de hele excursie.

3.4.3 *Een werkblad voor het opstellen van het scenario voor je wandeling*

Plaats en datum: _____

Afspraakplaats: _____

Begin- en einduur: _____

Doelgroep en aantal deelnemers: _____

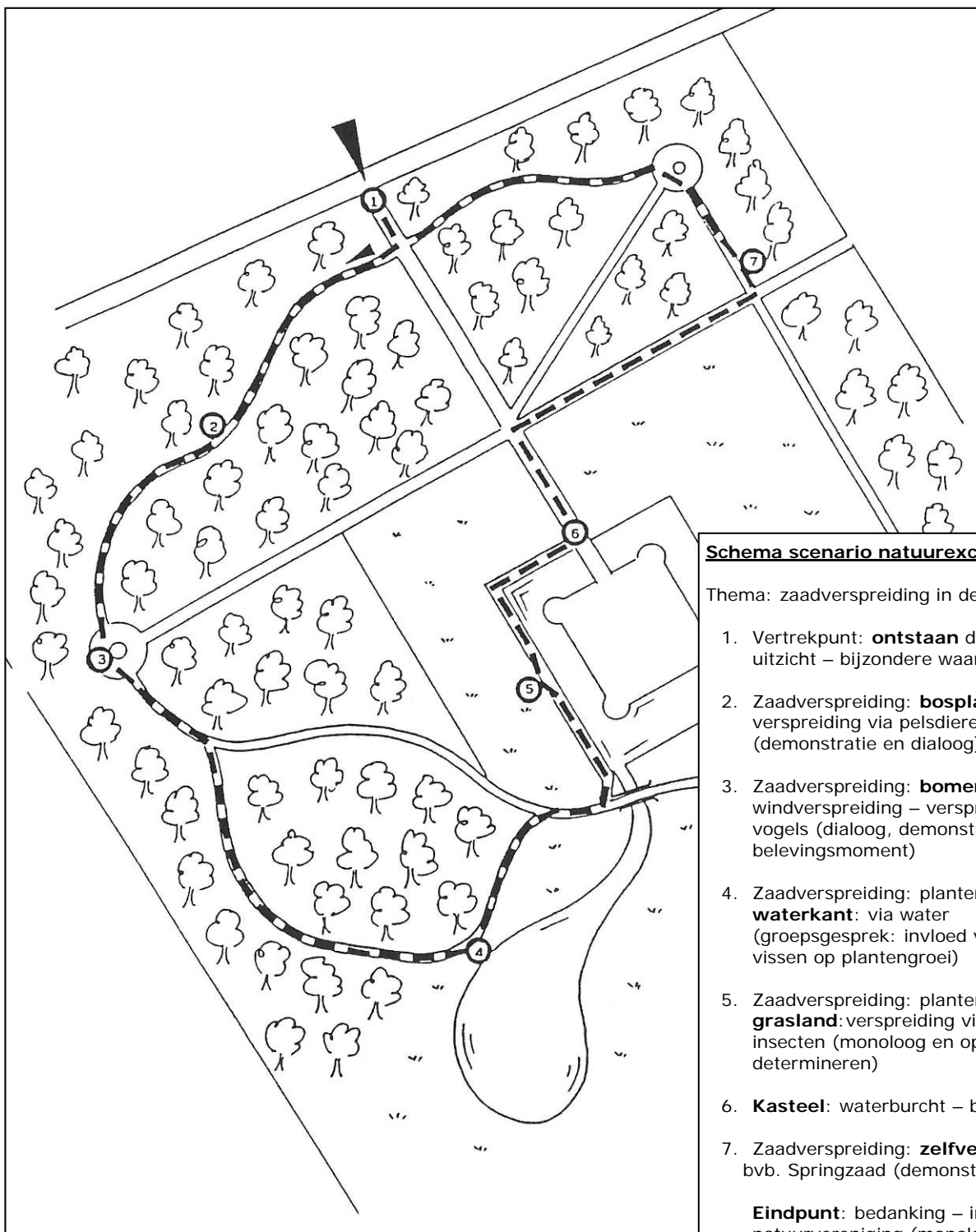
Thema: _____

Voorwaarden terrein (laarzen,...) en opmerkingen: _____

Stopplaats thema	Inhoud (kernwoorden)	Te gebruiken materiaal en werkvormen (monoloog, dialoog, groepsgesprek, demonstratie, belevingsmoment, opdracht, groepswerk, spel)
1: Inleiding		
2:		
3:		
4:		
5:		

6:		
7:		
Slot		

Voorbeeldschema van een educatief scenario voor een geleide natuurwandeling

Schema scenario natuurexcursie:

Thema: zaadverspreiding in de herfst

1. Vertrekpunt: **ontstaan** domein – huidig uitzicht – bijzondere waarden (monoloog)
2. Zaadverspreiding: **bosplanten**: verspreiding via pelsdieren (demonstratie en dialoog)
3. Zaadverspreiding: **bomen** : windverspreiding – verspreiding via vogels (dialoog, demonstratie, belevingsmoment)
4. Zaadverspreiding: planten aan de **waterkant**: via water (groepsgesprek: invloed van eenden en vissen op plantengroei)
5. Zaadverspreiding: planten van **grasland**: verspreiding via wind en via insecten (monoloog en opdracht: determineren)
6. **Kasteel**: waterburcht – bouw (monoloog)
7. Zaadverspreiding: **zelfverspreiding** bvb. Springzaad (demonstratie)

Eindpunt: bedanking – info over lokale natuurvereniging (monoloog)

3.5 Administratie

Soms is er voor de wandeling bijkomende administratie op opzoekingswerk vereist:

- Zijn er **vergunningen of toegangsbewijzen** nodig, aangevraagd en in je bezit? Heb je toestemming van de eigenaar of beheerder van het gebied, zijn ze op de hoogte van tijd en datum van je excursie?
- Informeer naar eventuele **reglementen**, die b.v. je de toegang tot je domein beperken in het broedseizoen of na zonsondergang. Uiteraard respecteer je deze, tenzij je expliciete toestemming kreeg om ervan af te wijken.
- Moet je rekening houden met getijden, met het tijdstip van zonsondergang (avondwandeling),... ?
- Krijgen de deelnemers een **folder**? Heb je deze in je bezit?
- Bestaat er van het gebied waarin u gaat wandelen een **kaart**? Zo ja, heb je die in je bezit en kun je ze aan de deelnemers tonen? Je kunt uiteraard ook voor een **plannetje** zorgen.
- Tracht na te gaan of de gegevens waarover je beschikt kloppen. Zijn aanvangsuur, startplaats, tijdsduur en route tijdig en correct aangegeven?
- Beschik je over een **handtekenlijst** (voor subsidies of voor het aanwezigheidsregister)?

3.6 Enkele dagen voor de wandeling

Een dag of enkele dagen (niet méér!) op voorhand moet je de excursie **verkennen**. Zo kun je de begaanbaarheid controleren en de tijdsduur plannen. Je hebt dan ook de gelegenheid om de bezienswaardigheden te lokaliseren en er thuis iets rond voor te bereiden. Je voorkomt bovendien onaangename verrassingen zoals een ondergelopen wandelpad en een pas gemaaide wegberm.

3.7 Vlak voor de wandeling

Na een goede voorbereiding is het uiteraard belangrijk dat je tijdens de excursie kan doen wat je hebt voorbereid. Vergeet dus zeker je didactisch materiaal niet mee te nemen. Ook de handtekenlijst is belangrijk, op die manier kun je bewijzen dat je activiteit heeft plaatsgevonden en dat er wandelaars waren. Dit is vaak belangrijk voor jaarverslagen en/of voor subsidies. En tot slot... vergeet ook je goede humeur en je glimlach niet.

3.8 Checklist: een excursie voorbereiden.

Wil je zeker zijn dat je aan alles hebt gedacht? Overloop dan onderstaande lijst.

0. Algemene vragen: de doelgroep

- Wie is mijn doelgroep? Welke leeftijdsklasse(s)? Wat verwachten ze van de wandeling? Waar liggen hun interesses?
- Hoe groot is de groep? Waar komen ze vandaan? Wat is hun achtergrondkennis?
- Hoe ziet het dagprogramma van de groep eruit?
- Welke wil ik bereiken met de wandeling (doel)? Wat wil ik dat de mensen er achteraf van overhouden?
- Wat is het thema van mijn wandeling? Heeft de groep een bepaald thema gevraagd? Kan mijn thema de groep aanspreken?

1. Inventariseren van de mogelijkheden op het terrein

- Weet ik voldoende over de natuur op het terrein en over de achtergrond van het gebied (geschiedenis en statuut).
- Ken ik het gebied voldoende om er je weg niet te verliezen?
- Heb ik ter plaatste nagedacht over de didactische mogelijkheden van het terrein: wat kan ik de deelnemers tonen en laten beleven?
- Willen ze een algemene wandeling? Wat zal er in de natuur te beleven zijn in het seizoen waarin de wandeling doorgaat?
- Heb ik een route bepaald met vaste stopplaatsen? Loopt er een rode draad doorheen mijn stopplaatsen?
- Is mijn scenario gevarieerd? Kunnen de deelnemers tijdens de excursie ook zelf dingen doen en ervaren? Gebruik ik verschillende werkvormen?
- Heb ik een goed herkenbare afspreekplaats gekozen?
- Heb ik voldoende didactisch materiaal om tijdens mijn wandeling te gebruiken?

2. Scenario opstellen

- Heb ik 5 tot 7 stopplaatsen gekozen waarin ik een logisch verhaal kan brengen?
- Behandel ik in elke stopplaats slechts 1 (max. 2) topics?

- Zijn mijn stopplaatsen goed verspreid over de wandeling? Vertel ik het belangrijkste in het eerste deel van de wandeling? Is er tegen het einde van de wandeling ruimte voor ontspannen wandelen?
- Overlaad ik mijn stopplaats niet met kennis? Gebruik ik ook andere werkvormen?
- Wat kunnen de deelnemers zelf op elke stopplaats zien, beleven, ruiken, horen, doen?
- Kan ik voor elke stopplaats het nodige didactisch materiaal voorzien?
- Kunnen alle deelnemers op deze stopplaats rond mij staan, is er voldoende ruimte? Waar kan ik best staan zodat iedereen mij en hetgene dat ik wil tonen het best ziet?
- Denk ik dat de deelnemers geïnteresseerd zullen zijn in het thema en de stopplaatsen die ik koos? Hoe kan ik nog beter aansluiten bij hun wensen / bij hun achtergrond?

3. Timing

- Is de lengte van de route aangepast aan de beschikbare tijd?
- Blijf ik niet te lang op dezelfde plaats stilstaan? (maximum 10 minuten)
- Welke stopplaatsen kan ik laten vallen als er tijdnoed is of als de groep te groot is?
- Hoe kan ik mijn wandeling inkorten in geval van regenweer of een ander probleem?

4. Het scenario verder uitwerken

- Heb ik de route en de stopplaatsen (met thema) voor mezelf uitgetekend op een plannetje?
- Welke ideeën/thema's/mogelijke stopplaatsen selecteer ik, wat laat ik vallen?
- Waarover moet ik nog achtergrondinformatie opzoeken?
- Moet ik nog iets navragen bij een andere gids of terreinkenner?
- Maak ik steekkaartjes waarop ik de belangrijkste trefwoorden voor de stopplaats zet?
- Moet ik nog extra didactisch materiaal zoeken of klaarmaken (prenten, dingen uit de natuur, loupepotjes,...)?
- Sluit de inhoud van mijn wandeling nog altijd aan bij de verwachtingen van mijn doelgroep?
- Zit er nog altijd een rode draad in mijn wandeling?
- Is de inhoud niet te eenzijdig? Vertel ik iets over planten, dieren, landschap, (cultuur)historie, beheer, milieuaspecten en maatschappelijke zaken? ...
- Gebruik ik voldoende verschillende werkvormen? Wanneer? Welke werkvormen? Is er voldoende afwisseling? Passen de werkvormen bij mijn publiek?
- Krijgen de deelnemers de kans om zelf dingen te ontdekken, te doen (proefjes) en ervaren?
- Geef ik ze de gelegenheid tijdens de wandeling hun zintuigen te gebruiken? Wanneer? Welke zintuigen?
- Wordt echt contact met de omgeving gelegd door ook eens te gaan zitten, liggen, rennen, enzovoort?

5. Administratie

- Moet ik toestemming vragen om in het gebied met een groep rond te wandelen?
- Moet ik toestemming vragen om ergens met de groep te kunnen parkeren?
- Moet ik rekening houden met zonsondergang, getijden, een kermis,...
- Heb ik een voldoende grote kaart van het gebied die ik aan de deelnemers kan tonen?
- Heb ik voldoende folders om aan de deelnemers te geven?
- Kloppen alle gegevens die ik over de wandeling heb genoteerd? Zijn aanvangsuur, startplaats, tijdsduur en route tijdig en correct aangegeven?
- Heb ik een handtekenlijst (als bewijs dat de wandeling plaatsvond, voor subsidies en/of om de adressen van de mensen te kennen)?

6. Enkele dagen voor de wandeling

- Heb ik nog even contact opgenomen met de groepsverantwoordelijke om te checken of alles nog ok is?
- Heb ik de route voor de wandeling zelf nog een keer gewandeld? Heb ik daarbij nog onverwachte dingen gezien?
- Moet ik nog nieuwe dingen opzoeken die me onderweg zijn opgevallen?
- Zijn de natuurlijke zaken waarover ik in mijn wandeling wilde vertellen nog duidelijk aanwezig in het gebied? Indien niet, aanpassen of extra beeldmateriaal zoeken.

7. Vlak voor de wandeling

- Vergeet je didactisch materiaal niet.
- Vergeet je handtekenlijst niet.
- Vergeet je goed humeur en je enthousiasme niet.

Veel succes !!!

4. Enkele belangrijke didactische basisinzichten

4.1 De zin en de plaats van natuur -en milieueducatie

Educatie is een manier om mensen iets bij te leren. Natuur- en milieueducatie heeft als doel mensen liefde en respect voor de natuur bij te brengen en hen aan te zetten tot milieuvriendelijk en duurzaam gedrag. Met educatie kun je mensen niet dwingen, wie het niet wil leren, die zal het niet leren. Educatie heeft maar zin als er bij de deelnemer een openheid is om naar de natuur te kijken en er iets nieuws over te willen leren.

Mensen die niet openstaan voor natuur- en milieueducatie, zullen door de overheid op andere manieren aangezet moeten worden tot natuur- en milieuvriendelijk gedrag. Dat kan door wetten (verplichting) en door stimulansen (financiële beloning voor milieuvriendelijk gedrag en financiële straf voor milieuvriendelijk gedrag). Daarom vervult de overheid een zeer belangrijke taak tegenover al diegenen die niet door educatie overtuigd kunnen worden. Verplichting, beloning en straf zijn voor hen de aangewezen middelen, en ze zijn absoluut noodzakelijk ten gunste van het natuurbehoud en de bescherming van ons leefmilieu. Het zijn blijvend noodzakelijke maatregelen, want als deze overheidsmiddelen wegvallen, zullen de vervuilers onmiddellijk weer terugvallen in hun oude gedrag. Ze werden immers overtuigd met extrinsieke middelen (dwang, beloning, straf) en die zijn veel minder blijven dan een intrinsiek middel zoals educatie.

Educatie verandert niet alleen het gedrag van mensen, educatie verandert iets innerlijks. Mensen raken overtuigd van de schoonheid en het belang van de natuur en wensen er van daaruit zorgzaam mee om te springen. Vanuit dit oogpunt hebben natuurgidsen een cruciale taak. **Natuurgidsen geven mensen de kans om van de natuur te gaan houden en voor haar zorg te willen dragen.** Natuurgidsen zijn wegwijzers, ze motiveren en stimuleren mensen, ze openen de weg naar de natuur, ze leren mensen ervan te genieten en haar te waarderen.

Niet iedereen zal door natuurgidsen overtuigd kunnen worden. Maar voor een hele grote groep mensen, die al een beperkte openheid op natuur in zich dragen, is de natuurgids de ideale persoon om deze openheid te vergroten. Dat kan door de mensen mee te nemen in de natuur, hen de natuur te laten beleven en hun liefde en zorg voor de natuur te stimuleren. Bij elke uitstap in de natuur kan deze openheid weer wat verder openbloeien.

3 strategieën om gedrag te veranderen

- **Dwang:** wettelijke verplichting, ongewenst gedrag onmogelijk maken
- **Beloning en straf:** financieel voordeel voor milieuvriendelijke maatregelen, taksen voor vervuilende producten
- **Educatie:** leren waarom het goed en zinvol is en daarvan overtuigd raken

Een voorbeeld: overdreven snelheid minderen:

- **Dwang:** verkeersdrempels
- **Beloning en straf:** boetes, premie voor een snelheidsbegrenzer
- **Educatie:** tonen waarom overdreven snelheid niet goed is

4.2 Het belang van 'samenhang zien' in de natuur

Natuurgidsen zijn soms bang dat ze niet genoeg kennis hebben om gids te zijn. Toch is kennis van zoveel mogelijk verschillende soorten niet het belangrijkste. Veel belangrijker is dat je als natuurgids oog hebt voor de samenhang in de natuur. Op het einde van de cursus natuurgids blijkt ook dat cursisten dit het meest aan de cursus waarderen: dat ze meer inzicht hebben gekregen in de samenhang in de natuur. Daar zijn we blij om ☺.

Inzicht in de samenhang betekent dat je mensen kan laten **begrijpen** waarom de natuur belangrijk is, waarom bepaalde planten en dieren in een bepaald gebied voorkomen, wat ze **nodig hebben** om te kunnen leven, hoe ze leven,... Samenhang betekent dat je mensen leert begrijpen hoe levensgemeenschappen (heide, bos, weide,...) in elkaar zitten en wat hun waarde is. Samenhang betekent dat je aantoont hoe **bedreiging** of **bevordering** van een bepaalde soort zijn invloed heeft op andere soorten en natuuraspecten.

Samenhang betekent dat je mensen laat zien en laat ervaren **hoe de natuur in elkaar zit**. En dat is heel wat anders dan zoveel mogelijk soorten opsommen.

Zo kun je **bijvoorbeeld** heel wat vertellen over paddenstoelen of over een mierennest, zonder dat je precies weet hoe de soort noemt die op een bepaald moment ziet.

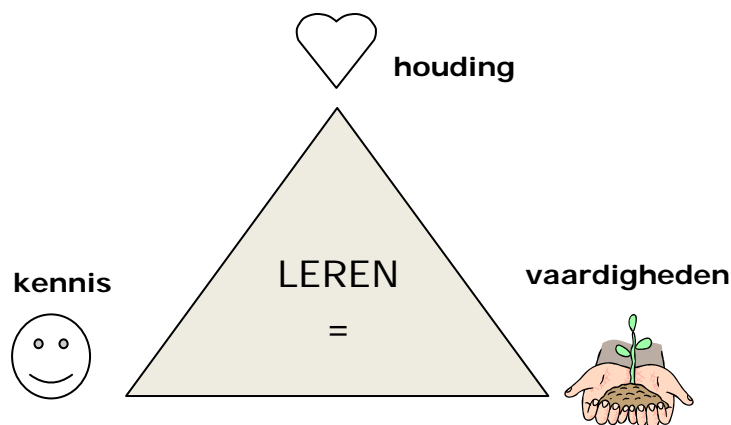
- Je kunt bij **paddenstoelen** vertellen over hun rol als afbrekers in de natuur, je kunt met de groep uitzoeken op welke ondergrond hij groeit en of het misschien een parasiet of een saprofiet is, je kunt misschien wijzen op het belang van dood hout, of op het belang van vochtigheid voor zwammen, je kunt de mensen met een spiegeltje laten ontdekken of het een plaatjeszwam of een buisjeszwam is, je kunt hen aan de zwam laten ruiken en voelen, je kunt uitzoeken op welke ondergrond hij groeit, je kunt zoeken of er nog andere exemplaren in de buurt groeien en daaraan het verhaal van de zwamvlok ophangen, je kunt de fantasie prikkelen met verhalen over kabouters en heksen,...
- Bij een **mierennest** kun je kijken waar de mieren naartoe gaan, welke kleur ze hebben, welk voedsel ze zoeken, je kunt aan het nest ruiken, je kunt vertellen over de leefwijzen en de verschillende taken in een mierennest, je kunt iets vertellen over de groene specht die zo graag mieren eet en daarom zo graag in gazons komt zoeken, je kunt iets duidelijk maken over de bouw van het lichaam van een mier en dat vergelijken met een kever die je eerder in de excursie in een loupepotje zette, je kunt het hebben over de functie van mieren als opruimers en zaad/ei-verspreiders, of je kunt ook gewoon even rustig en verwonderd kijken naar al die overijverige drukte,...

Als je je als gids richt op de **verbanden in de natuur**, ga je automatisch meer **ervaringsgericht** werken. Niet alleen het object is dan belangrijk, maar de **hele omgeving** waarin het leeft. Je zoekt naar sporen en aanknopingspunten, je plaatst de dingen in een ruimer geheel. Je leert mensen begrijpen hoe de natuur in elkaar zit en die inzichten zijn veel waardevoller dan de naam van een bepaalde soort. Want, het is maar door **inzicht te krijgen in de natuur als ecosysteem**, dat mensen de natuur als ecosysteem ook gaan **ontzien**. Inzicht in het ingenieuze geheel wekt begrip en verwondering op. Wie inzicht heeft verworven in hoe de natuur werkt, kan die inzichten ook **transponeren naar de eigen tuin en de eigen streek**.

Dit alles maakt inzicht in de samenhang van de natuur belangrijker dan droge kennisoverdracht van soortnamen en getallen.

4.3 Het belang van natuurbeleving

Mensen leren met hun **hoofd**, hun **hart** en hun **handen**. In het onderwijs noemen we dit 'kennis', 'vaardigheden' en 'houding'. Toch heerst vaak nog het misverstand dat mensen vooral kennis moeten opdoen en dat dan de juiste houding (hart) en het juiste gedrag (handen) wel zullen volgen. Toch werkt het vaak niet op die manier. De drie polen zijn gelijkwaardig. Naast kennis over natuur en milieu, nemen dus ook **natuurbeleving** (hart) en **natuurervaring** (handen) een belangrijke plaats in als je mensen echt iets wil bijleren leren.

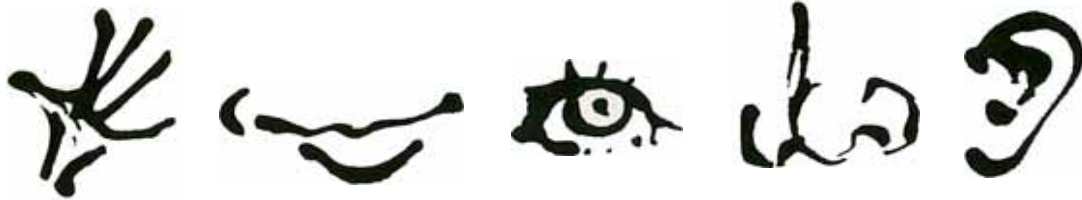

Een veel gehoorde uitspraak in het natuurbehoud is dat mensen de natuur eerst moeten 'zien', om dan te kunnen 'inzien' hoe belangrijk hij voor ons is, en daaruit volgt dan dat mensen de natuur gaan 'ontzien'.

ZIEN \Rightarrow INZIEN \Rightarrow ONTZIEN

Mensen liefde voor natuur overbrengen betekent dus méér dan hen enkel kennis bij te brengen over de natuur. Zien betekent '**beleven**', inzien betekent '**er meer over leren**' en ontzien betekent '**milieuvriendelijk handelen**'. Tijdens een natuurexcursie moet dus aandacht worden besteed aan de 3 polen!

Natuurbeleving is de eerste pool die de motor in gang zet. Mensen hebben interesse in de natuur omdat ze ervan willen genieten, ze komen naar een natuurwandeling om zich te ontspannen en een aangename middag te beleven. Daarom is het erg belangrijk dat een natuurgids gelegenheden creëert om de mensen de natuur te laten beleven. **En beleven, dat die je met al je zintuigen!** Wat je kunt ervaren door te zien maar ook door te horen, voelen, ruiken en proeven, wordt veel intenser beleefd. In onze tijden van internet en televisie krijgen kinderen en volwassenen veel te weinig de kans om nog ervaringen uit de eerste hand op te doen. Een film of een boek over een mooi natuurgebied kan de ervaring van in zo'n gebied rond te lopen nooit evenaren, net omdat de zintuiglijke waarnemingen worden uitgeschakeld. Weidsheid moet je kunnen zien, zonlicht, schaduw en regen kunnen voelen, wind kunnen horen suizen in je oren, bloemen en bladgroen moet je ruiken en bessen moet je proeven. De natuur is eeuwenlang de natuurlijke leefomgeving van de mens geweest, hier voelde hij zich thuis. Door in je natuur al je zintuigen weer volop te gebruiken, kom je tot rust en kun je je batterijen weer opladen. Vandaar uit vertrekt openheid op de natuur.

4.4 Het belang van ervaringsgericht werken

Er gebeuren heel wat onderzoeken naar de manier waarop mensen leren. Ook hieruit blijkt dat het niet klopt dat 'kennis doorgeven de beste manier is om dingen te leren'. Hoe interactiever en ervaringsgerichter er gewerkt wordt, hoe diepgaander er wordt geleerd.

Mensen onthouden :

- 10% van wat ze horen
- 30% van wat ze zien
- 40% van wat ze horen en zien
- 50% van wat we zeggen
- 60% van wat we doen
- 90% van wat we zien, horen, zeggen en doen.

Of zoals een Chinees spreekwoord het zegt:

***Ik hoor en ik vergeet,
ik zie en ik onthoud,
ik doe en ik begrijp.***

Hou deze wijsheid in gedachten, als je zo dadelijk het hoofdstuk over de werkvormen leest!

Natuurlijk is het zo dat je op een interactieve manier een minder grote hoeveelheid leerstof kan overbrengen, dan wanneer je een monoloog houdt en je deelnemers alleen maar mogen luisteren. Interactief werken vraagt tijd, je kunt dus minder leerstof overbrengen, maar de integratie van het geleerde gaat wel veel dieper. Het is dus steeds afwegen wat je precies wil bereiken met de groep waarmee je opstap gaat.

Tips bij ervaringsgericht werken:

- Verklaren komt steeds na waarnemen.
- Antwoord niet zelf wat ook een deelnemer kan antwoorden.
- Laat iedereen z'n eigen ervaringen opdoen en mening vormen.
- Kondig niet teveel aan wat je gaat doen, maar doe het gewoon.
- Laat eerst wandelaars hun ervaringen verwoorden, voor jij de jouwe vertelt.
- Leg contact met de omgeving. Loop niet in de natuur zoals in de gang van een gebouw.

- Zet jezelf in een speurdershouding. Als je zelf nieuwsgierig om je heen kijkt en goed rondspeurt naar dieren, planten en hun sporen en daarbij in alle hoekjes en kantjes kijkt, dan zullen mensen je houding spontaan overnemen en ook meer geneigd zijn grondig naar details te kijken en met hun neus, ogen en handen de natuur te ontdekken.

Hoe werk je ervaringsgericht?

1. **Wek** verwondering op, probeer mensen nieuwsgierig te maken.
2. Laat mensen eerst met hun zintuigen dingen **zelf ervaren**.
3. **Verklaar daarna** het fenomeen en geef er extra informatie over.

Concreet: Het is bijvoorbeeld beter mensen éérst zelf te laten ruiken aan een plant en hen dan daarna pas te vertellen welke soort plant het is en waar ze volgens jou naar ruikt.

4.5 Het belang van een handelingsperspectief: wat kun je er zélf aan doen?!

We zagen al dat ZIEN (beleving) en INZIEN (inzicht in de samenhang) belangrijke aspecten van de natuurexcursie zijn. Maar er is er nog een derde, heel belangrijk en niet te vergeten: ONTZIEN.

Heel wat onderzoek wijst uit dat liefde voor en inzicht in de natuur nog niet noodzakelijk leidt tot **natuurbeschermend en milieusparend gedrag**, hoewel het er wel een goede aanzet toe is. Daarom dien je als natuurgids ook aandacht te hebben voor de manieren waarop **mensen de natuur kunnen leren ontzien**.

- De slechtst denkbare gids is de gids die zegt dat het er met de natuur rampzalig aan toe gaat en dat daaraan niets meer te veranderen is, dat we afstevienen op de totale ondergang van de natuur,... Mensen hebben behoefte aan een positieve boodschap, want als alles al verloren is, waarom zouden we er dan nog moeite voor doen? Mensen die aanvoelen dat de natuur belangrijk is, willen er ook iets voor kunnen doen. Ze hebben hoop op beterschap. Het is van cruciaal belang dat je hen daartoe de kans geeft. Met een duur didactisch woord noemt dit ‘mensen een **handelingsperspectief** geven’. Ook tegenover kinderen is dit van onschatbaar belang, want een kind groeit op met de idee dat het naar school gaat om te leren hoe het later zijn bijdrage zal kunnen leveren aan de samenleving. Kinderen de hoop op de toekomst ontnemen is een zware pedagogische fout. Er zijn veel dingen die mensen kunnen doen voor natuur en milieu: ze kunnen deelnemen aan natuurbeheer, inlandse planten zetten in hun eigen tuin, vogels en vlinders tellen, lid worden van een natuurvereniging, hun eigen kinderen liefde voor de natuur bijbrengen, zuinig omgaan met energie, aandacht hebben voor verpakking en milieuvriendelijk vervoer, ... Voor kinderen zijn deelnemen aan een zwerfvuilactie, een boomplantactie of het verzorgen van dieren activiteiten die hen het gevoel geven dat ze echt iets voor de natuur kunnen doen.
- Het is belangrijk dat je tijdens je excursie ook aandacht hebt voor de **invloed van de mens op de natuur en het milieu**. Een natuurexcursie moet aangenaam zijn, maar het hoeft geen goed-nieuws-show te zijn waarin de problemen terzijde worden geschoven. Mensen dienen er zich bewust van te zijn dat natuurbehoud en milieubescherming nog steeds heel noodzakelijk zijn en alle mogelijke steun nodig hebben. Aandacht voor de manier waarop mensen **duurzaam kunnen handelen** is dus zeker een meerwaarde tijdens je excursie. Want tenslotte, daar gaat natuur- en milieueducatie toch om!?
- Het is belangrijk dat je als natuurgids een **voorbeeldrol** vervult en toont dat je zelf milieuvriendelijk wil handelen. Kom indien mogelijk met de fiets naar de excursie, breng een drankbus mee in plaats van een blikje, schrijf op recyclagepapier, kleef een sticker van een natuurbehoudsorganisatie op je tas, moedig mensen aan die je vertellen over hun eigen initiatieven om milieuvriendelijk te zijn,... Je hebt natuurlijk de vrijheid om te zijn wie je bent en je hoeft zeker niet schijnheilig te zijn, maar onderschat de voorbeeldfunctie van ‘natuurvriendelijk mens’ die je in de ogen van je deelnemers vervult niet. Geef hen de kans zich op te trekken mensen die het goede voorbeeld voorleven.
- Het bovenstaande betekent echter niet dat je mensen moet gaan zeggen wat ze zelf anders moeten doen. Niets is zo vervelend als een gids die voortdurend aan de wandelaars zegt wat ze fout doen en wat ze zouden moeten doen. Je zou voor minder net het tegenovergestelde gaan doen van wat de gids of leraar zegt... Je kunt echter wel **suggesties aanreiken en voorbeelden geven van hoe het op een goede manier kan**. Bij een bos kun je

bijvoorbeeld wijzen op het samengaan van de verschillende functies (het ecologisch belang, de houtproductie en de speelboszone), zo leren mensen dat de combinatie van ecologie, economie en de sociale functie wel kan.

- Het is ook belangrijk dat je **mensen de kans geeft om hun eigen mening uit te drukken**, ook al komt die mening niet overeen met de jouwe. Mensen leren immers in belangrijke mate uit de dingen die ze zelf zeggen en die ze in dialoog met anderen horen zeggen. Als je wordt uitgenodigd om je mening te verwoorden, dan ga je daar ook bewust bij stilstaan: wat denk ik eigenlijk, hoe druk ik het uit? Als verschillende meningen samenkomen, kan er een gesprek ontstaan waarin visies worden vergeleken en eventueel bijgeschaafd. Samen nadenken over de zin van een bepaalde maatregel in het kader van natuurbehoud of duurzaamheid, maakt dat mensen er actief mee bezig zijn. Als gids kan dit spannend lijken, omdat je niet kan voorspellen wat de meningen van je deelnemers zullen zijn. Maar anderzijds is het resultaat van een groepsgesprek veel diepgaander dan wanneer alleen de gids het woord heeft en de deelnemers enkel passief luisteren. Door enkel te luisteren verander je immers meestal je eigen visie niet en integreer je de nieuwe informatie maar oppervlakkig. **In een samenleving waarin mensen voortdurend keuzes moeten maken op het gebied van milieuvriendelijk en duurzaam gedrag, is het belangrijk dat mensen de kans krijgen hierover zelf te praten en visies uit te wisselen. Want zo ontstaat er ruimte om zich een nieuwe, meer geïntegreerde visie te vormen en eraan te handelen.** Of andersom, wie zijn mening niet uitspreekt en zich niet openstelt voor dialoog, zal op het einde van de excursie wellicht nog precies hetzelfde denken en handelen als ervoor. Er is dan wel braaf geluisterd, maar niet veel in beweging gebracht.

4.6 Het belang van goede communicatie

En goede **wederzijdse communicatie** tussen de groep en de gids is erg belangrijk. Dit betekent dat een natuurwandeling meer is dan eenrichtingsverkeer van de gids naar de groep. De tijd dat ‘de gids alles wist en deelnemers niets’ is voorbij. Deelnemers zijn geen onbeschreven bladen maar mensen met eigen meningen en ervaringen. Een goede natuurgids moet niet alleen kunnen **spreken**, maar evenzeer goed kunnen **luisteren**.

Het is belangrijk dat de gids zich niet als alwetende natuurkenner opstelt, maar ook luistert naar de **verhalen en meningen** van de deelnemers. In natuur- en milieukwesties is er vaak **niet ‘één juiste oplossing’**, er zijn verschillende visies die samenhangen met iemands **waarden** en **normen**. En waar waarden en normen in het spel zijn, daar spelen ook **emoties** een rol.

Door de bezorgdheden van de deelnemers ernstig te nemen, voelen zij zich beter begrepen en komt er **ruimte voor echte dialoog**, waarbij visies **uitgewisseld en bijgesteld kunnen worden**. Op die manier bereik je meer dan wanneer je via een monoloog probeert de niet-overtuigden te overtuigen. Want pas als mensen bereid zijn hun visie te vergelijken met die van anderen, stellen ze zich open en komt er ruimte vrij om de eigen visie bij te sturen en nieuwe elementen erin te integreren.

Enkele voorbeelden

- Een man beklaagt dat hij zijn hond niet mag laten loslopen in de natuur. Als gids kun je meteen zeggen dat daardoor de wilde zoogdieren worden verstoord en dat het daarom niet mag. De man zal waarschijnlijk zwijgen en er het zijne van denken. Je kunt als gids echter ook zeggen dat je begrijpt dat er weinig plaatsen zijn waar honden nog kunnen loslopen en informeren waar de man met zijn hond gaat wandelen. Je kunt betrouwen dat er weinig natuur is, en dat die weinige natuur dan ook nog gedeeld moet worden door honden, konijnen, reeën en andere dieren. Dat de overheid daarom soms maatregelen moet nemen in natuurgebieden om honden verplicht aan de leiband te houden. Als je dan uitlegt dat wilde dieren veel stress ervaren door de aanwezigheid van honden –en

vooral van hun geur- dan zal de man wellicht al minder zwart-wit reageren. Misschien kun je hem tips geven van waar hij zijn hond beter wel en waar beter niet kan laten loslopen. Het resultaat zou kunnen zijn dat de man er zich meer bewust van is waar hij zijn hond kan laten loslopen en waar hij dat beter niet doet, en dat hij er ook effectief meer op gaat letten.

- Je gaat op stap met een enkele buurtbewoners. Ze vinden de geplande bouw van een kijkhut geen goed idee. Je kunt zeggen dat jij het om educatieve redenen wel een goed idee vindt en daarmee de het gesprek erover afronden. Als je doorvraagt naar de hun argumenten, dan kom je misschien te weten dat ze bang zijn dat er 's nachts mensen in de hut zullen slapen en het gebied dus onveiliger zal worden. Je kunt met hen bekijken hoe realistisch hun vrees is en welke oplossingen er mogelijk zijn. Je kunt de verantwoordelijke voor de kijkhut hierover brieven. Ook al kan jij als gids misschien niets veranderen aan de bouw van de kijkhut, de buurtbewoners zullen wellicht het gevoel hebben gehoord te zijn en met een iets positievere houding en met iets minder schrik naar huis gaan.
- Een van je deelnemers spreekt zich uit voor de jacht, of zegt dat hij de bemestingsnormen voor de landbouw veel te streng vindt. Je kunt zeggen dat je vindt dat dat niet zo is en daarmee het gesprek afblokken. Ieder blijft dan in stilzwijgen bij zijn visie en denkt er het zijne van. Je kunt ook om verduidelijking vragen wat de man dit precies bedoelt, over welke situatie het precies heeft. Als hij zich heeft uitgesproken, kun je jouw visie geven. Misschien leidt dit tot meer wederzijds begrip, misschien niet, maar intussen hebben ook de andere deelnemers meer informatie gekregen en kunnen zij zich, al dan niet in stilte, hun eigen mening vormen, met meer kennis en bewustzijn van het probleem.

Hoe bevorder je een goede communicatie:

1. **Luister** naar wat de deelnemer zegt.
2. **Herhaal** zijn visie. ("Als ik je goed begrijp, vind je dat ...")
3. **Gevolgen teruggeven** ("Wil je daarmee zeggen dat...")
4. **Gevoelens teruggeven** ("ik kan me voorstellen dat dat voor jou ... voelt")
5. **Vraag** bijkomende uitleg (welke situatie, wat bedoel je precies, waar,...).
6. **Geef** beknopt je eigen visie en argumenten.
7. **Probeer** een **oplossing** te formuleren die rekening houdt met **beide visies**.
8. Vraag de deelnemer of hij zich daarin kan vinden en laat hem antwoorden.
9. Als de discussie te lang duurt of zichzelf herhaalt, **sluit** je ze af. Als gids heb je de autoriteit om dat te doen, de groep verwacht ook dat jij als gids hierin het initiatief neemt. Nodig de deelnemer eventueel uit om er na de wandeling over verder te praten.

Kijk zeker ook eens naar de tips bij de werkvorm 'groepsgesprek' verder in deze cursus.

Ook in het kader van duurzame ontwikkeling is het belangrijk dat mensen meningen kunnen uitwisselen. Niemand heeft immers de waarheid in pacht en het is maar door samen naar goede oplossingen voor iedereen te zoeken, dat dingen op een duurzame manier kunnen veranderen. Een 'ecologisch duurzame oplossing' waarvoor bij de bevolking geen draagvlak is zal immers weinig veranderen in het gedrag van mensen. Daarvoor is **openheid op de oplossing** noodzakelijk. En daarvoor is **wederzijds begrip** en **wederzijdse communicatie** erg belangrijk.

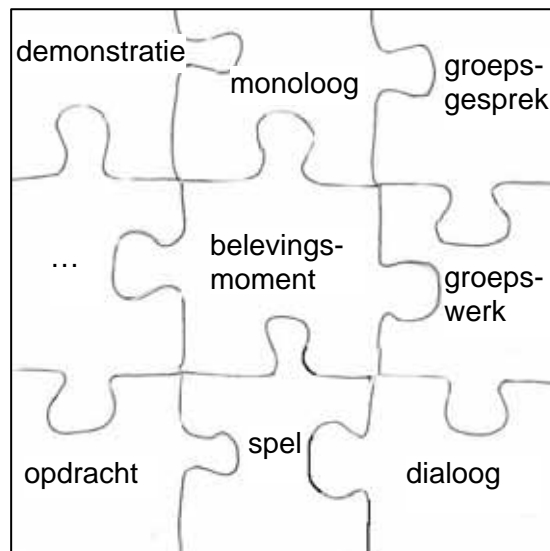
Wil je meer weten of het goed begeleiden van moeilijke gesprekken? Kijk dan eens op www.knooppuntdemocratie.be voor de brochure "Brandende kwesties, ontwijken of aanpakken? Bundel met suggesties voor leerkracht en klas", opgemaakt door de Koning Boudewijnstichting (januari 2008).

5. Werkvormen

5.1 Een excursie is een puzzel van verschillende werkvormen

- We spraken in het vorige deel al over werkvormen, in dit deel gaan we daarop dieper in. Een werkvorm is de manier waarop je iets aan je groep overbrengt. Gidsen trappen soms in de valkuil van enkel de monoloog te gebruiken: de gids spreekt en de groep moet passief luisteren. Een dergelijke manier van gidsen werkt echter alleen goed bij een supergeïnteresseerd publiek en is bovendien niet erg didactisch. Wat er 'gezegd' werd vergeten de meeste mensen weer snel.

- Bovendien leert niet iedereen op dezelfde manier: sommige mensen luisteren graag, anderen proberen graag zelf iets uit, praten en denken er graag zelf over, leren graag op een ludieke manier,... Door te variëren in werkvormen krijgt ieder de kans op zijn favoriete manier iets te leren, en bovendien is je excursie op die manier aangenaam gevarieerd. Puzzel je excursie dus samen met gebruik van verschillende werkvormen, aangenaam afwisselend én rekening houdend met je doelgroep. In het volgende hoofdstuk gaan we verder in de dingen waarbij je met de verschillende doelgroepen rekening dient te houden.
- Welke werkvormen je kiest, wordt in eerste instantie ingegeven door het doel van je activiteit. Daarnaast moet je ze afstemmen op de doelgroep en de inhoud. Bepalend voor de werkvorm tenslotte zijn voorwaarden zoals jezelf en de deelnemers. Eigen voorkeuren en bekwaamheden van de gids mogen geen al te grote rol spelen –hoewel je uiteraard geen opdracht aanneemt die je niet aankunt! Ook de onderwerpen en het transportmiddel bij de excursie brengen hun speciale eisen mee, zodat hierdoor ook weer aparte vormen ontstaan, zoals vogel(zang)excursies, landschapstochten, stadsexcursies, fietstochten, enz...
- Hou bij de keuze voor een werkvorm rekening met ...

• G	• Gids	o Zie je de werkvorm zelf zitten?
• I	• Inhoud	o Draagt de werkvorm bij tot je verhaal?
• D	• Doelgroep	o Past de werkvorm bij je publiek?
• S	• Situatie	o Denk aan omgeving, weer, sfeer, ...

5.2 De werkvormen: een overzicht

Hieronder lichten we de meest voorkomende werkvormen toe. In bijna alle gevallen komen bij een excursie **meerdere werkvormen** aan bod. Een groep deelnemers begint meestal als een verzameling losse individuen en kleine subgroepen. Dat vraagt om stevige leiding bij het vertrek. De monoloog is daarvoor de aangewezen vorm. Hierin kunnen onder meer de bedoeling, de route en de tijdsduur bekend worden gemaakt. Dit geeft de deelnemers gelegenheid aan de gids te wennen. Geleidelijk kan worden overgegaan naar meer interactie met de groep, met bijvoorbeeld dialoog, belevingsmomenten, opdrachten en groepsgesprek.

5.2.1 Monoloog

De gids vertelt en de deelnemers luisteren, dat is de monoloog. Een monoloog is geschikt om een inleiding te geven of een besluit. Ook om informatie op een gestructureerde manier over te brengen is deze werkvorm erg geschikt. Het vertellen van een verhaal of het voorlezen van het journaal zijn ook vormen van monoloog. Een monoloog laat toe om veel in korte tijd te vertellen, en bovendien aan een flink aantal mensen tegelijk. Bovendien kun je in een monoloog iets van je eigen enthousiasme, bezorgdheid, ervaringen in het gebied of gedachten uitdragen. Een goed verteller doet meer dan een tekst op papier!

Maar... alleen een geïnspireerde, begrijpelijke en verstaanbare gids houdt de mensen lang bij de 'les' door alleen maar te praten. En dan nog is na een tijd de grens van aandachtig luisteren bereikt. De groep blijft passief bij een monoloog. Het vergt veel van de deelnemers er de aandacht bij te houden, zeker als je rechtstaat in een natuurlijke omgeving. Door het gebrek aan interactie loop je als gids het risico de bal mis te slaan, doordat je verhaal bijvoorbeeld te moeilijk of te lang is. Controleer dus geregeld of de mensen je verhaal begrepen hebben.

Tips het gebruik van de monoloog:

- Maak je monoloog in het veld niet langer dan 5 minuten aan een stuk. Rechtstaand passief luisteren is voor veel mensen snel ongemakkelijk.
- Laat ruimte voor vragen en interactie na je monoloog.
- Probeer duidelijk te spreken, dialect mag, als we je maar begrijpen.
- Probeer op je beide benen te staan terwijl je het vertelt.
- Probeer oogcontact te houden.
- Wees enthousiast over wat je wil vertellen.

5.2.2 Dialoog

In een dialoog stel je vragen die tot doel hebben om de mensen goed te laten waarnemen, zelf verder te denken, conclusies te trekken, aan te sluiten bij wat ze al weten,... De deelnemers worden ook uitgenodigd vragen te stellen en dingen aan elkaar te vertellen. Zowel een dialoog tussen deelnemers en gids als tussen deelnemers onderling biedt veel interactie en houdt de aandacht vast. Een dialoog is geschikt om de inhoud van je verhaal af te stemmen op de deelnemers. Hun antwoorden leren je waar de belangstelling naar uitgaat en wat ze al weten.

Dialoog laat je toe mensen meer bij de excursie te betrekken, doordat hun inbreng wordt gevraagd. Het stellen van vragen is een erg stimulerende methode.

Niet zomaar elke vraag is een goede vraag. Om vraagstelling te bevorderen is het stellen van **open vragen** een must. Dit zijn vragen waarop een meer uitgebreid en gevarieerd antwoord mogelijk is. Gesloten vragen smeken om een nietszeggend of beknopt antwoord.

- Vergelijk: Vinden jullie dit gebied mooi? (gesloten vraag)
- Wat vinden jullie mooi in dit gebied? (open vraag)
- Vergelijk: Ik denk dat dit voor iedereen duidelijk is? (gesloten)
- Is er nog iemand die iets wil vragen? (open)

Er zijn ook verschillende soorten vragen, die je stelt met een verschillend doel.

- **Kennisvragen** (Hoe heet die vogel daar? Weet iemand wat voor soort boom dit is?...) zijn enkel zinvol als het verkregen antwoord een aanknopingspunt is voor verdere informatie. Een natuurexcursie is géén quiz!
- **Denkvragen** (Waarom zouden de bladeren verkleuren?) kunnen erg nuttig zijn om de deelnemers zelf tot inzicht te laten komen.
- **Waarnemingsvragen** (Zie je de verschillen in het landschap, hoeveel poten heeft dat diertje?...) bevorderen de zelfactiviteit bij de deelnemers en prikkelen hun aandacht.

Tips bij het gebruik van de dialoog:

- Vaak bestaat er bij het publiek wat vrees om vragen te stellen. Spontaan worden er zelden vragen gesteld. Het is aan jou om vraagstelling bij de groep te bevorderen en te activeren.
- Neem ook goed de tijd om te luisteren naar de antwoorden van de deelnemers. Gebruik hun antwoorden als aanknopingspunt voor je verdere uitleg of vragen.
- Stel vooral waarnemingsvragen en denkvragen, zo zet je deelnemers aan om actief de natuur bezig te observeren en erover na te denken. Kennisvragen zijn enkel zinvol om de voorkennis van je groep even te testen.
- Bekogel je deelnemers niet alleen maar met vragen, vertel zelf af en toe ook wat. Niet iedereen vindt het prettig voortdurend vragen te moeten beantwoorden. Men komt voor een excursie en niet voor een kruisverhoor.

5.2.3 Groepsgesprek

Je probeert een gedachtewisseling tot stand te brengen in en met de groep. Dit kan ook aan de hand van een thema waarop verschillende visies bestaan of aan de hand van iets heel concreets zoals het samen zoeken naar een naam, een verklaring, een oplossing, ...

Een groepsgesprek is geschikt om de excursie tot een gebeuren van gids en deelnemers samen te maken; meer nog dan bij een dialoog wordt de inbreng van de deelnemers gevraagd. Ook kunnen verschillende ervaringen en zienswijzen over natuur en milieu naast elkaar worden gezet, niet om er conclusies aan te verbinden of een oplossing te geven, maar om een onderwerp of een probleem van diverse kanten te kunnen zien. Een groepsgesprek is gericht op samenwerking. In een groepsgesprek nemen meerdere mensen met ieder hun eigen gedachten, meningen, waarderingen, gevoelens en wensen, deel aan een onderlinge uitwisseling daarvan. Je kunt vragen naar de visie van de deelnemers, zoeken naar betekenis en consensus, ervaringen uitwisselen,...

Sommige mensen vinden het praten in een groep onprettig, sommigen horen liever zichzelf dan anderen. Het vraagt deskundigheid van de gids om een groepsgesprek goed te begeleiden, maar als je jezelf opstelt als **moderator** en niet als verdediger van een bepaald argument, dan valt dat best mee. Jij leidt het gesprek en kan een deelnemer vragen om ook de anderen aan het woord te laten, simpelweg door de vraag te stellen: “Is iedereen het daarmee eens, wat denken de anderen ervan?” Je kunt de verschillende visies en ideeën samenvatten en ze eventueel kaderen in hun groter geheel. Verlies bij discussies rode draad noch tijdschema uit het oog.

Het grote voordeel van een groepsgesprek is dat er ruimte is om verschillende meningen te horen, mensen die bijvoorbeeld niet overtuigd zijn van natuurbehoud kunnen op die manier zichzelf uitspreken en daardoor komt er mogelijk ruimte vrij bij hen om ook andere visies toe te laten en de eigen visie te bevragen. Als er geen ruimte is voor verschillende standpunten, dan zullen de standpunten van je deelnemers op het einde van de wandeling ook niet veel gewijzigd zijn en gaat men met hetzelfde idee naar huis als waarmee men gekomen is.

Mogelijk thema's voor een groepsgesprek:

- Moet men hier bos behouden of moeten we er heide van maken?
- Moet men het eendenbestand op deze vijver in toom houden of niet?
- Mag je hier veel voorkomende planten afplukken of niet?
- Willen jullie een speelbos voor de kinderen, waar zou hier dat best komen?
- ...

Tips bij het gebruik van een groepsgesprek:

- Wees de gespreksleider, modereer het gesprek.
- Wees **niet partijdig**, begin zelf niet te discussiëren met je deelnemers, laat ze onderling praten, ga zelf niet meedoen in de discussie. (Deze tip is superbelangrijk om een goed groepsgesprek te leiden!)
- Natuurlijk mag je een eigen mening hebben en je kunt die een keer rustig zeggen, maar dring ze niet op aan de anderen, laat de anderen onderling praten en zorg dat iedereen die dat wil aan bod komt en dat het gesprek niet door een of twee mensen wordt gedomineerd. Zorg dat verschillende deelnemers aan bod komen.
- Probeer het gesprek rustig te houden door zelf kordaat maar rustig te reageren.
- Als het gesprek teveel naar een kant neigt, breng dat zelf tegenargumenten in, maar wees niet partijdig. (Bvb. Ik hoor soms mensen zeggen dat..., wat denken jullie daarvan?)
- Hou de deelnemers bij het thema van het gesprek, wijk niet teveel van het thema af. Zeg gewoon iets als: ‘We wijken af, we gaan terug naar de oorspronkelijke vraag.’
- Vat op het einde de verschillende standpunten samen.
- Als het om een kleine groep gaat kun je iedereen vragen om beurt in één zin zijn/haar mening samen te vatten.
- Eventueel kun je van een groepsgesprek ook een rollenspel maken. Je verdeelt dan de deelnemers in groepjes en laat elk groepje een bepaald standpunt verdedigen (bijvoorbeeld: een groepje voorstanders en een groepje tegenstanders; ofwel een groepje landbouwers, een groepje buurtbewoners, een groepje natuurbeschermers, een groepje toeristen,...). Op die manier leer je mensen zich in het standpunt van anderen te verplaatsen. Op die

manier leren mensen zich inleven in het standpunt van anderen en leren zij aanvoelen welke precies de bezwaren/argumenten van deze groep zijn.

5.2.4 Demonstratie

Je laat aan de hand van materiaal zien hoe iets eruit ziet, in elkaar zit of werkt. Iets duidelijk maken aan de hand van een demonstratie wordt beter en in het algemeen sneller begrepen dan in een verhaal alleen. ‘Voorbeelden strekken, leringen trekken’, luidt een onderwijskundige zegswijze uit de vorige eeuw. Wat gezien is, blijft beter bewaard. De groep zelf blijft passief, tenzij je dingen doorgeeft en dergelijke. Als je te lang stilstaat en niets ziet, neemt de aandacht snel af. Behalve een bepaalde handigheid die de gids moet hebben, worden dus ook eisen gesteld aan het zichtbaar maken voor de hele groep en het ondersteunen van de demonstratie met een goed verhaal.

Je kunt van alles tonen in de natuur: levend of dood materiaal (diertjes, compostvat, plant, konijnenhol,...), dingen die je vooraf hebt verzameld of dingen die je ter plaatste vindt (een plantje, een insect in een loupepotje,...) of een illustratie (foto, tekening). Je kunt ook iets voordoen. Je kunt bijvoorbeeld tonen hoe een vogel zijn nest maakt; tonen hoe het vlechten van

een mand gebeurt; wat aarde in je hand nemen bij het praten over de structuur van de bodem; niet vertellen hoe aangenaam het water voelt maar zelf voelen en laten voelen;...

Tips bij het gebruik van een demonstratie:

- Zorg dat iedereen kan zien wat je toont. Print je foto of tekening groot genoeg af.
- Als je een grote groep hebt en iets kleins om door te geven, zorg dan voor enkele exemplaren.
- Als iets waarover je praat niet zichtbaar is, kun je een tekening uit een veldgids tonen.
- Geef een duidelijke uitleg over wat je toont voordat je het doorgeeft, zo hou je ieders aandacht.
- Geef bij het doorgeven een of enkele waarnemingsvragen mee. Bijvoorbeeld: voel eens aan het harde schild van een pissebed, hoeveel poten tel je,...
- Zorg dat wat je de deelnemers toont / doorgeeft een meerwaarde heeft tegenover dat je het hen niet zou tonen of het niet zou afplukken.
- Als je iets afplukt, verduidelijk waarom je dit kan doen.
- Zet achteraf de diertjes die je toonde nadrukkelijk en met respect weer terug in hun biotoop.

5.2.5 Opdracht en Groepswerk

Bij een opdracht en een groepswerk geeft de gids een doe-opdracht die door de deelnemers zelfstandig wordt uitgevoerd. De opdracht kan individueel worden uitgevoerd (= opdracht) of in groepjes (= groepswerk). Opdrachten kunnen variëren van een zeer korte mondelinge opdracht tot mensen het aan het werk zetten gedurende een kwartier of meer. Er zijn een oneindig aantal opdrachten te verzinnen. Raadpleeg hiervoor werkbladen, boeken met doe-opdrachten, enz. Bekende opdrachten zijn: waterdiertjes of bodemdiertjes zoeken, iets determineren met een zoekkaart, in groepjes argumenten zoeken of een oplossing zoeken voor een gesteld probleem, meten of tellen, zoals de hoogte van een boom; verzamelen of bespreken, zoals zes verschillende soorten gras, schelpen, verschillende kleuren groen,... onderzoeken, zoals het aantal plantensoorten op een vierkante meter, en zo verder.

Je kunt een opdracht geven en laten uitvoeren op een stopplaats van je excursie. Of je kunt mensen vragen om tijdens een stuk van de wandeling op iets te letten (bijvoorbeeld: onderweg vruchten te verzamelen, op vogelgeluiden te letten,...), op een bepaald moment later in je wandeling behandel je dan dit thema.

Het is erg belangrijk bij een opdracht dat je de **opdracht duidelijk geeft**, goed uitlegt wat er van de mensen wordt verwacht en welk materiaal ze kunnen gebruiken. Een opdracht moet ook altijd **nabesproken** worden. De verzamelde ontdekkingen worden in groep besproken, onderling uitgewisseld en eventueel aangevuld met nog wat achtergrondinformatie. De nabespreking is de integratie van de opdracht en mag dus zeker niet overgeslagen worden!

De specifieke waarde van deze actieve werkvorm is dat men echt zelf met dingen bezig is. Al doende neemt men veel op. Groepswerk is geschikt om deelnemers de natuur met handen en voeten te laten ervaren. Iedereen kan zelf ervaringen opdoen en dingen ontdekken en leert op die manier met alle zintuigen bij.

Bij grote groepen is begeleiding moeilijk. Er zijn meestal ook deelnemers bij die meer begeleiding nodig hebben omdat ze niet zelfstandig aan de slag (willen) gaan. Opdrachten vereisen meer improvisatie dan andere werkvormen. Gids en deelnemers moeten bovendien loskomen van het beeld van de vertellende, leidinggevende gids. Men kan een bekwaam gids zijn zonder een briljant spreker te zijn.

Tips bij het gebruik van opdracht en groepswerk:

- Leg vooraf de opdracht duidelijk uit.
- Licht het te gebruiken materiaal toe. Velen weten niet precies hoe ermee om te springen (vb. loep, verrekijker, zoekkaarten, boomhoogtemeter,...).
- Maak afspraken over het terrein waarbinnen de deelnemers dienen te blijven en geef aan hoe lang de opdracht ongeveer zal duren. Spreek eventueel een eindsignaal af.
- Als je voor groepswerk kiest, geef dan duidelijk de grootte van de groepjes aan en zorg dat iedereen bij een groepje hoort.
- Wees tijdens het uitvoeren van de opdracht paraat om de deelnemers te ondersteunen.
- Zorg dat de hele groep weer bijeen is, voor je de bespreking begint.
- Bespreek achteraf met de hele groep de gevonden resultaten.

5.2.6 Belevingsmoment

Belevingsmomenten zijn een bijzondere vorm van individuele opdrachten waarbij extra aandacht is voor het beleven van de natuur met alle **zintuigen**. **Bij een belevingsmoment laat je de deelnemers zelf iets ervaren zonder er een uitgebreide opdracht bij te geven, je laat hen zelf beleven en experimenteren.**

We kunnen het belang van natuurbeleving tijdens excursies niet voldoende benadrukken. Met beleving bedoelen we het laten inwerken van de omgeving op de deelnemer zelf, zonder teveel bemiddeling van anderen.

Belevingsmomenten kunnen **gepland** zijn. Zo activeer je bewust de zintuigen van de deelnemers. Voorbeelden: een gerichte waarnemingsopdracht waarin één bepaald zintuig centraal staat; een stilteoefening, al of niet met gesloten ogen; open opdrachten zoals: zoek iets dat u heel mooi vindt, luisteren naar vogels, ruiken, proeven, in het gras gaan zitten om planten en insecten van dichterbij te bekijken, kijken naar de

lucht,... Je kunt de deelnemers ook natuurmateriaal geven zonder er iets over te zeggen en het hen laten ontdekken (bijvoorbeeld gallen, klei, open geknaagde noten, een schedel, een geurolie,...). Daarna verzamel je hun ervaringen en geef je wat uitleg over het object.

Belevingsmomenten kunnen ook **ongepland** zijn, bijvoorbeeld een konijn, kikker, roofvogel,... die je pad kruist, wandelen door het hoge gras, een plotse regenbui of even genieten van de zon,... Spontane belevingsmomenten zoals een mooi dier dat je pad kruist hebben altijd voorrang op datgene dat je wilde vertellen. Kijken en beleef eerst, en vertel er daarna iets over.

Tips bij het inlassen van een belevingsmoment:

- Leid het belevingsmoment duidelijk in door te zeggen waarop de deelnemers moeten letten.
- Stimuleer de deelnemers om hun zintuigen te gebruiken.
- Geef de deelnemers de tijd om de opdracht uit te voeren.
- Spreek eventueel het terrein af waarbinnen de deelnemers horen te blijven of geef aan hoe lang er tijd is voorzien voor iedereen terug moet zijn.
- Bespreek achteraf in groep wat de deelnemers ervaren en waargenomen hebben. Geef eventueel bijkomende uitleg over waargenomen soorten,...

5.2.7 Spel

Een spel is een doe-activiteit, van heel kort (iets zoeken, nadoen,...) tot uitgebreid. Met een spel is meestal een fantasie-element of een competitie-element gemeoid.

Het begrip spel is ruim. Er kan even een spelelement ingebouwd worden in een excursie: iets raden, iets naspelen en dergelijke of er worden uitgebreide spelen beoefend. Het gaat dan vaak om een klassiek spel in een natuureducatief jasje.

Spel spreekt kinderen aan, maar niet alleen hen. Ook volwassenen vinden het spelelement aantrekkelijk. Een spel zorgt voor variatie, verrassing, een prettige sfeer en een actieve deelname. Dit levert in het algemeen belangstelling op voor het achterliggende gegeven van het spel. Een spel kan gebruikt worden als een verwerking, een inleiding of als een afgeronde activiteit.

Voorbeelden: Kies een boom in de omgeving en teken het silhouet na, laat van elkaar raden welke boom getekend is. Doe eens een dier na of een plant. Hoe zet een konijn zijn poten bij het lopen? Een groot ganzenbord met op de verschillende vakjes opdrachten om in de omgeving uit te voeren. Of het tikkertjes-spel waarbij men een voedselketen moet vormen. Of een dominospel waarbij ieder groepje eerst 10 voorwerpen uit de natuur moet verzamelen, elk groepje krijgt lege dominoplacetsjes en moet daarmee proberen zijn voorwerpen om beurten zo snel mogelijk kwijt te raken (zie foto rechtsboven). Of maak om ter mooiste in groepjes een totemboom voor je groep (zie foto hierboven).

Maar: in een excursiegroep waarin men elkaar niet kent, zal niet iedereen zomaar mee willen spelen. Overdonder je wandelaars dus niet met een spel bij het begin van je wandeling, tegen het **einde** –als de groep zich heeft gevormd– lukt het veel beter. En bovendien is een spel aangenaam als afsluiter. Hou ook rekening met het soort groep: verwacht niet dat bejaarden loopspelletjes gaan spelen,...

Tips bij het uitvoeren van een spel:

- Leg het spel vooraf duidelijk uit.
- Kies voor spelen waarin de deelnemers de natuur kunnen beleven en ervaren. Want daar gaat het uiteindelijk om.
- Ook een kleine quiz (de gids doet vogelgeluiden na, houtstronkjes van enkele boomsoorten,...) is fijn en ludiek als afwisseling.
- Maak afspraken over het terrein waarbinnen de deelnemers dienen te blijven en geef aan hoe lang de opdracht ongeveer zal duren. Spreek eventueel een eindsignaal af.
- Geef duidelijk de grootte van de groepjes aan en zorg dat iedereen bij een groepje hoort.
- Wees tijdens het uitvoeren van de opdracht paraat om de deelnemers te ondersteunen, ga eventueel bij elk groepje even kijken of ze verder kunnen.
- Vergeet de **nabespreking** niet. Net zoals bij een opdracht is de nabespreking (tonen van de resultaten,...) bij een spel erg belangrijk om de beleefde natuurervaringen te kunnen delen en verwerken. Zorg dat de hele groep weer bijeen is, voor je de bespreking begint.
- Je hoeft niet expliciet een winnaar aan te duiden. Geef iedereen een complimentje voor het goed meewerken.

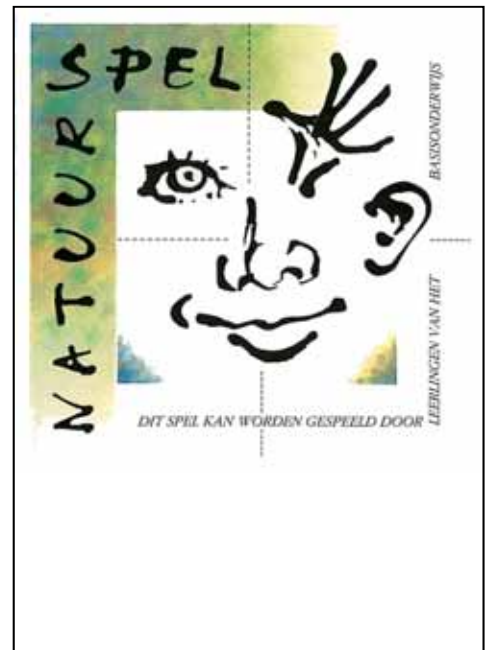
5.2.8 Een alternatief voor een excursie met één gids

Postentocht en sterexcursie zijn excursies met meer dan één gids.

- In een **postentocht** lopen de deelnemers langs verschillende posten waar ze een opdracht uitvoeren of waar informatie wordt verstrekt. De route is een bestaande gemarkeerde excursie of moet gemarkeerd worden.
- Een **sterexcursie** gaat niet uit van een bestaande route. De opdrachten worden vanuit een centraal punt uitgevoerd of er zijn deexcursies (kleine uitstapjes) rondom een centraal punt.

In het algemeen is deze vorm geschikt om taken te verdelen over meer dan één gids. (Dit wordt door beginnende gidsen soms als prettig ervaren). Elke gids hoeft maar één post of deexcursie voor te bereiden. Er kunnen materialen klaargezet worden die je niet op een excursie zou meeslepen. Voor de deelnemers is het heel afwisselend: steeds een nieuwe gids, afgewisseld met een stukje op eigen houtje wandelen.

Een voorbeeld: een ‘vijfpostentocht’ op het strand. Vijf verschillende strandaspecten door vijf gidsen belicht. Tussen het bezoeken van de posten door, kunnen de deelnemers zelf in hun eigen tempo strandvondsten verzamelen. Afhankelijk van de organisatie kunnen de posten in eigen tempo in groepjes afgelopen worden. Dit vergroot de betrokkenheid van de deelnemers: de begeleiding bij de posten is persoonlijk.

5.3 De werkvormen samengevat:

Werkvorm	Wat doet de gids?	Wat doen de wandelaars?
monoloog	Vertellen.	Luisteren.
dialog	Vragen stellen en antwoorden.	Waarnemen, nadenken en conclusies trekken. Vragen stellen.
groepsgesprek	Gedachtenwisseling tot stand brengen in groep door bv. Stellingenspel.	Verschillende ervaringen en zienswijzen ten aanzien van natuur en milieu naast elkaar zetten en er zich een mening over vormen of de eigen mening bijschaven.

demonstratie	Aan de hand van materiaal laten zien hoe iets in mekaar zit of werkt.	Toekijken.
groepswork en opdracht	Aan het werk zetten Opdrachten uitdelen en begeleiden. (inleiding, opdracht, synthese, herhaling, afsluiten).	Opdracht uitvoeren. Veldwerk.
belevingsmoment	Opdracht geven en ruimte laten.	Omgeving op zich laten inwerken, onbevangen waarnemen.
spel	Inleiden spel en begeleiden, nabespreking (synthese of boodschap van het spel).	Deelnemen, dingen met de zintuigen ervaren, zich inleven.

Werkvorm	Sterkte	Aandachtspunten
monoloog	<ul style="list-style-type: none"> • goed als inleiding en als samenvatting • je kunt veel en gestructureerde informatie geven • je kunt een verhaal vertellen • aan veel mensen tegelijk 	<ul style="list-style-type: none"> • de groep blijft passief • de aandacht vermindert snel • de boodschap blijft vaak niet hangen • niet overdrijven met lange monologen, geef deelnemers ook het woord
dialogoog	<ul style="list-style-type: none"> • je kunt de inhoud afstemmen op de deelnemers • aansluiten bij hun voorkennis • deelnemers betrekken • je kunt nagaan of ze het begrepen hebben 	<ul style="list-style-type: none"> • je moet open vragen stellen (waarnemingsvragen of denkvragen), geen ja-nee-vragen of kennisvragen • niet overdrijven met vragen stellen, niet iedereen beantwoord graag voortdurend vragen
groepsgegesprek	<ul style="list-style-type: none"> • inbreng van de deelnemers, grote betrokkenheid • heel ervaringsgericht • ervaringen en opinies uitwisselen, goede manier om te leren van elkaar en elkaars visies te leren kennen en respecteren en om de eigen visie bij te schaven 	<ul style="list-style-type: none"> • sommigen horen vooral zichzelf graag, sommigen zwijgen graag • goed begeleiden is soms moeilijk, stel jezelf op als onpartijdige moderator
demonstratie	<ul style="list-style-type: none"> • visueel, blijft bij • versterkt je verhaal • verrassend 	<ul style="list-style-type: none"> • groep blijft passief (dingen doorgeven) • zichtbaarheid • ter ondersteuning is een duidelijke uitleg nodig
groepswork en opdracht	<ul style="list-style-type: none"> • al doende leert men • zelfstandig werken • sociale aspecten • waarde van zelf beleven, eigen ervaring van de natuur • differentiatie is mogelijk (niet iedereen hoeft hetzelfde te doen) 	<ul style="list-style-type: none"> • begeleiden kan moeilijk zijn • praktische organisatie bij grote groepen • niet iedereen kan/wil zelfstandig werken • meer improvisatie • goede tijdsbewaking nodig

belevings-moment	<ul style="list-style-type: none"> • blijft lang bij • prettige sfeer • zien – inzien – ontzien = basis voor gedragsverandering 	<ul style="list-style-type: none"> • ongebruikelijk • niet altijd te plannen / voorspellen
spel	<ul style="list-style-type: none"> • kinderen (maar ook volwassenen) • prettige sfeer • actieve deelname • afgeronde activiteit met inleiding, spel en bespreking (verwerking) 	<ul style="list-style-type: none"> • niet iedereen wil zomaar meespelen • geen spel in het begin van je excursie, dan hangt de groep nog niet samen • is het spel aangepast aan de doegroep? • afronding soms moeilijk • verlies de boodschap / het doel niet uit het oog!

5.4 Een integratie: de 4 culturen van educatie

Elke gids is 'een beetje pedagoog'. Met zijn activiteit probeert hij ervoor te zorgen dat de deelnemers er zoveel mogelijk van bijleren. En daarom heeft iedere natuurgids zo zijn eigen -meestal onuitgesproken- mening over wat 'een goede excursie' nu eigenlijk is. Iedereen heeft hierop zijn eigen visie, maar toch kun je vier 'archetypes' onderscheiden, waarvan elke natuurgids in min of meerdere mate elementen in zich draagt.

We stellen ze achtereenvolgens aan je voor: de expertgids, de profeet, ingenieur en de communicator. Het is interessant eens naar jezelf of anderen te kijken door de bril van deze vier educatieculturen en je af te vragen welke kantjes jij het meeste in je hebt.

5.4.1 De expert

De expert-gids gaat ervan uit dat de deelnemers het meeste aan de excursie zullen overhouden, als hij hen zoveel mogelijk informatie meegeeft. **Natuurkennis** leidt tot respect voor de natuur. Wie de natuur kent, zal haar respecteren en willen beschermen, zo meent de expertgids.

Dit type gids is vaak zelf aan het woord. Hij draagt de eigen natuurkennis over op de deelnemers. Dat gebeurt door te vertellen, door een brochure mee te geven,... Het is de gids die de expertise levert, de wandelaars luisteren. Ze kunnen al dan niet aandachtig zijn, verder gaat hun inbreng niet. Na afloop is deze gids tevreden wanneer de deelnemers de overgedragen kennis, de inhoud van zijn verhaal aandachtig beluisterd of gelezen hebben.

Demonstratie en **monoloog** zijn veelgebruikte werkvormen in deze cultuur.

De expertcultuur is een vertrouwde aanpak, zowel voor wandelaars als natuurgids. De expertisegids verstaat als geen ander de overdracht van natuurkennis. Verbale kennis is echter vluchtig als zij niet ondersteund wordt door visueel materiaal en door eigen ervaringen van de deelnemers zelf. En net voor die aspecten durft de expertgids onder het motto 'dat is toch maar tijdverspilling' wel eens te weinig ruimte laten. (Ter illustratie: welke planten herinner jij je het beste: die welke je zelf hebt gedetermineerd of die welke je werden aangewezen en benoemd?)

5.4.2 De profeet

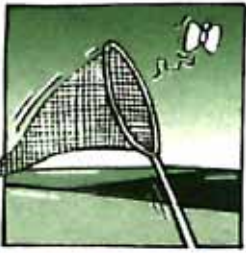
De profeet wil hij met al zijn enthousiasme en zijn hele persoon de wandelaars **overtuigen** van het belang van liefde en respect voor de natuur. Wie de **waarde** van de natuur inziet, zal haar willen beschermen, zo meent de profeet. Hij wil hen in de natuur **schoonheid** en **zin** laten zien en beleven. Hij ervaart bij veel mensen een tekort aan **verwondering**. Wandelaars zijn volgens hem op zoek naar waarden en zingeving, de natuur kan hen die bieden.

Monoloog en **belevingsmomenten** (gebruik van alle zintuigen, mooie dingen tonen,...) zijn werkvormen die deze gids sterk aanspreken. De profeet toont zijn eigen bewondering en is vaak een enthousiast verteller over zijn eigen belevenissen in de natuur.

De profeet bekent duidelijk kleur: hij is een **natuurvriend** en dat zal iedereen geweten hebben. Zijn enthousiasme werkt vaak aanstekelijk. Maar hij moet er zich wel voor behoeden niet **te eenzijdig** over te komen, want daardoor

stoot deze gids mensen die er een uitgesproken andere mening op nahouden gemakkelijk af, ze vinden hem 'prekerig' en **blind voor andere meningen**.

5.4.3 De ingenieur

De ingenieur meent dat de beste manier om mensen iets aan te leren is: het hen zelf laten doen. Mensen onthouden het meest van de dingen die ze zelf doen. Niet op mensen inpraten, maar mensen **stimuleren om zelf dingen te doen**, is de sleutel tot het vormen van mensen die zich milieubewust gedragen. Deze gids laat de deelnemers allerlei **activiteiten** doen: wateronderzoek, planten determineren, de leeftijd van bomen schatten, meehelpen aan natuurbeheer, milieuacties opzetten, tekeningen maken,... De ingenieur levert de deelnemers de methode en het materiaal, het 'werkplan' voor de activiteiten. Op deze manier doet de ingenieur meer dan kennis overdragen, hij **creëert gelegenheden** waarin mensen hun eigen vaardigheden en attitudes kunnen ontwikkelen.

Het spreekt voor zich dat deze gids een sterke voorkeur heeft voor **opdracht** en **groepswork**.

De aanpak van een ingenieur-gids heeft als voordeel dat de deelnemers **actief betrokken** blijven, en naast kennis ook vaardigheden aangeleerd krijgen. De ingenieur-gids sluit hiermee uitstekend aan bij wandelaars die 'al doende leert men' hoog in het vaandel dragen. Dat is niet voor alle wandelaars zo. Niet iedereen steekt graag zelf de handen uit de mouwen als dit een **grote inspanning** vraagt of als er zich niet vooraf aan had verwacht. De ingenieur moet er goed op letten dat zijn activiteiten **goed aansluiten bij de doelgroep** waarvoor hij gidst en dat hij mensen **niet forceert**.

5.4.4 De communicator

De communicator laat de wandelaars zelf aan het woord. Hij meent dat het weinig zinvol is mensen te overtuigen, omdat je op die manier alleen de (bijna) overtuigden overtuigt. Bovendien veranderen mensen die door iemand anders overtuigd zijn, toch gemakkelijk weer van mening. Mensen moeten uit zichzelf een eigen, goed doordachte mening vormen over het natuurbehoud en milieubescherming, dit heeft de meeste kans om tot diepgaande veranderingen te leiden. En dat bekom je door er **met elkaar over te praten**, door **verschillende visies te begrijpen en te vergelijken** en zo tot een beter doordachte **eigen mening** te komen en hun **eigen doordachte keuzes** te maken. De communicator gaat

milieuproblemen en het thema **duurzame ontwikkeling** niet uit de weg.

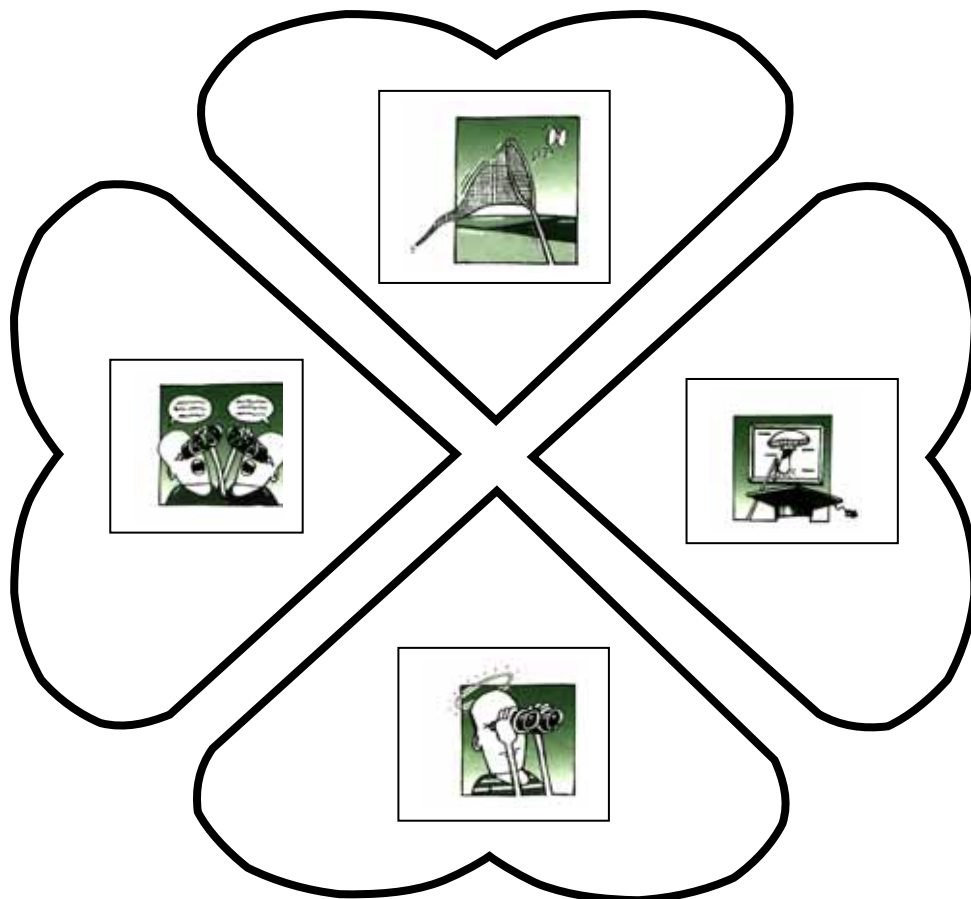
De communicator gaat **discussies** niet uit de weg, maar zorgt er wel voor dat het niet steeds dezelfde zijn die aan het woord komen. Hij brengt een gesprek op gang, ervan uitgaande dat zo de wandelaars van elkaar zullen leren en hij als gids ook nog van hen. Hij is gids tussen de mensen in plaats van ervoor. Hij is van mening dat wat de deelnemers vertellen even belangrijk is als wat hij zelf vertelt. **Dialog** en **groepsgepraak** zijn werkvormen die de communicator goed liggen.

De sterkte van deze aanpak zit in de **interactie** tussen groep en gids. Door zijn contact met de groep heeft de gids een uitstekend beeld van kennis, inzicht en interesses van de groepsleden. De deelnemers voelen zich bovendien gehoord en betrokken bij het verhaal. Nadeel is dat niet iedereen gelukkig is met een voortdurende oproep tot communicatie, de communicator moet ervoor oppassen dat hij de communicatie niet teveel uit handen geeft en doorheen de excursie **zelf voldoende leiding en inhoudelijke input** blijft geven.

5.4.5 Een klaverblad van 4 culturen

In weerwil van wat sommigen beweren is het dus niet zo dat één van de vier culturen zaligmakend is. Elke cultuur heeft immers zijn zwakten, maar ook zijn typische kracht. Elke cultuur trekt mensen aan en stoot dan weer anderen af. **Wie slechts één werkwijze inzet, laat dan ook veel kansen liggen**. Veeleer dan resoluut voor één cultuur te kiezen, lijkt het dan ook verstandig om 'van alle culturen het beste' in te zetten. Een goede gidsbeurt wordt dan een afgewogen geheel van de verschillende culturen. Het klaverblad dat je hier ziet is een symbool voor deze **gelijkwaardigheid van culturen**.

Een goede gids stelt een **afwisselende excursie** samen. Probeer het eens. Laat de expert in jou aan het woord. Zet vervolgens de ingenieurspet op en aarzel niet om eens de profeet uit te hangen. En durf tot slot communicator zijn wanneer het past. Je zult zien dat het werkt en **dat je excursie er beter van wordt!**

6. Doelgroepen

6.1 Het draagvlak voor natuur vergroten door goed in te spelen op de doelgroep

Het doel van natuur- en milieueducatie is het vergroten van het **draagvlak** voor natuur. Dat betekent dat je er mee probeert voor te zorgen dat zoveel mogelijk mensen in onze samenleving de natuur en het milieu een warm hart toedragen. Want een groter draagvlak voor natuur en milieu betekent dat maatregelen die genomen worden voor de bescherming van natuur en milieu meer gesteund zullen worden door de bevolking en dus ook beter uitgevoerd zullen worden.

Het is dus belangrijk zoveel mogelijk verschillende groepen mensen warm te maken voor natuur en milieu. De verschillende groepen in de samenleving noemen we **doelgroepen**. Doelgroepen zijn gezinspubliek, volwassenen, senioren, kinderen, jongeren, mensen met een beperking, jagers, landbouwers, toeristen, buurtbewoners, consumenten, bedrijven, natuurliefhebbers, tuinliefhebbers, een jeugdbeweging, wandelaars, sporters,... Elke doelgroep vraagt zijn eigen aanpak, want elke doelgroep kijkt de natuur op zijn eigen manier. Mensen kunnen uiteraard ook tot verschillende doelgroepen behoren (vb. een gepensioneerde kan tuinier en toerist zijn, uiteraard is hij ook consument).

Elke doelgroep vraagt om een **aanpak die specifiek gericht is op deze doelgroep**.

Enkele voorbeelden:

- Een docente biologie uit de verpleegschool vraagt je te gidsen tijdens de Dag van de Aarde. De groep aspirant-verpleegsters komt op de afspraak om 9u30 en heeft zo'n 3 uurtjes de tijd. Het gebied ken je als je broekzak en de groep is zo'n 25 studenten groot.
- Tijdens de Week van het Bos vraagt een kleuterleidster of je haar groep van 15 pagadders wilt begeleiden in datzelfde gebied. Ze hebben zo'n twee uurtjes.
- Je moeder vraagt je te gidsen voor haar kaartclub. De mensen zijn gemiddeld zo'n 70 jaar oud en dus niet meer zo goed te been. Je mag het parcours zelf kiezen, zolang er maar een drinkpauze voorzien wordt. Er zullen zo'n 30 wandelaars zijn.

Waarschijnlijk zijn we het over het volgende eens: de wandeling moet er drie keer anders uitzien, ook al is het gebied waar je zult gidsen hetzelfde. Zelfs het parcours kan identiek zijn, maar je manier van overbrengen moet volgens de

grootte van de groep, de duur van de wandeling en de vraag van de mensen verschillen. De taak van een natuurgids is waardering voor de natuur opwekken. We grijpen in het onderstaande ook even terug naar de culturen van educatie uit het vorige hoofdstuk.

- De excursie met de verpleegschool past wellicht in het leerplan. Het zou kunnen gaan over natuur(recreatie) als bijdrage aan fysieke en geestelijke gezondheid. Misschien weet je hier wel een en ander over, je kunt dan als expert optreden. Het komt er daarbij vooral op aan de studenten de weldaad van de natuur rechtstreeks te laten ervaren. Je last daarvoor bijvoorbeeld een stiltemoment in de wandeling in of je laat hen de kleuren van de natuur vastleggen in een aquarel. De werkvormen die je daarbij toepast verwijzen naar de ingenieurscultuur. De wandeling staat ook in het teken van de Dag van de Aarde. Het besef dat er op die dag overal ter wereld aandacht gevraagd wordt voor het leefmilieu van onze planeet, opent de poort naar de profetecultuur.
- Bij het voorbeeld van de kleuters is het duidelijk dat de expertcultuur nauwelijks aan de orde is. Kinderen van die leeftijd verkennen al spelend hun leefwereld. Dit goed organiseren, vergt heel wat ingenieurscultuur. Met kinderen omgaan betekent ook het zich openstellen voor hun vragen en opmerkingen. Communiceren dus.
- Communiceren is ook van groot belang in het voorbeeld van de senioren. Dergelijke groepen dragen heel wat levenservaring met zich mee en laten zich niet zomaar voorschrijven wat je hen aanbeveelt. Een belerende houding is hier misplaatst.

6.2 Natuurbeelden

Als je mensen vraagt, wat ‘natuur’ voor hen betekent, zul je heel verschillende antwoorden krijgen. De ene denkt spontaan aan ongerepte natuur met rotsen en rivieren, de andere aan zijn eigen tuin met coniferen en nog een ander denkt misschien aan zijn duiventil of aan de braambessen die hij gaat plukken om confituur te maken, of aan een aangename zondagwandeling met de kinderen in het park... Iedere deelgroep in de samenleving (kinderen, landbouwers, stedelingen, biologen,...), maar ook ieder mens op zich, houdt er zo zijn eigen natuurbeelden op na. Voor de natuurgids is het belangrijk rekening te houden met de natuurbeelden van de deelnemers. Probeer natuur en milieu te bekijken door de ogen van je deelnemers, zo kan je activiteit hen meer aanspreken en zul je beter kunnen inspelen op hun vragen en (mis)opvattingen.

Een overzicht van natuurbeelden

Elke indeling van natuurbeelden is kunstmatig. Dit is een van de mogelijke indelingen. Let wel, de volgorde waarin onderstaande natuurbeelden zijn weergegeven, houdt geen waardeoordeel in.

- Esthetische natuur
Natuur als decor om in te wandelen en van te genieten, als plaats van ontspanning (stilte) en als bron voor inspiratie (schoonheid), herfstkleuren,...
- Wilde natuur
Oernatuur, wilde fauna en flora, natuur zonder mens, woeste bergen,...
- Gebruiksnatuur
Speelgelegenheid voor kinderen, jacht, visserij, bramen, honing, water en wind voor de zeiler, bergen voor de klimmer, een parcours voor de motorcrosser,...
- Intrigerende natuur
Bron van verwondering en natuurstudie, mysterieuze natuur
- Uitdagende natuur
Natuur als uitdaging voor activiteiten, ...
- Kostbare natuur
Natuur als indicatorfunctie voor het milieu: korstmossen, macro-invertebraten, aanwezigheid van zeldzame platen- of diersoorten,...
- Vermenselijkte natuur
Gefokte dieren, huisdieren, tuinplanten, bonsaibomen, duivensport, genetisch gemodificeerde organismen,...
- Productienatuur
Grondstoffen, energie, cultuurgewassen, bodemvruchtbaarheid, productiebos,...
- Volgende natuur / natuur dicht bij de mens
Halfnatuurlijk, parken, agrarisch landschap, weidevogels, huiszwaluwen, heide,...

- Regulerende of levensnoodzakelijke natuur
Stabilisering klimaat, bodem, water, zuivering lucht, kringlopen,...
- Heilzame natuur
Bron van gezondheid, lekker uitwaaien, geneeskrachtige kruiden, gezonde lucht,...
- Bedreigende of hinderlijke natuur
Overstromingen, vieze en schadelijke dieren, bedreiging en wanorde, onweer,...

Inspelen op de natuurbeelden van je deelnemers, zal hen ertoe brengen beter naar je verhaal te luisteren.

Vertrekkend vanuit het natuurbeeld van de deelnemers, kun je hen ertoe aanzetten de natuur op een andere manier te bekijken.

Een voorbeeld:

Tijdens een herfstwandeling merk je dat een groot deel van je deelnemers vooral geïnteresseerd is in de eetbaarheid van paddenstoelen. Dit betekent zeker niet dat je het je hele wandeling over niets anders moet hebben, integendeel. Maar in de plaats van op het einde van je verhaal over een bepaalde paddenstoel te vertellen of deze eetbaar is of niet, kun je dit meteen aan het begin doen. Je kunt proberen zoveel mogelijk aan te sluiten bij de 'eetlust' van de deelnemers. Zo kun je hen wijzen op vratsporen bij een paddenstoel (die voor de mens niet noodzakelijk eetbaar is) en vandaar de sprong maken naar welke dieren wel paddenstoelen eten. En je kunt vertellen wat deze paddenstoel zelf eet. Met als inleiding de vraag waarom champignons in kelders worden gekweekt, kun je vertellen over de groeiplaats en -wijze van paddenstoelen, ... Je kunt de link leggen tussen schimmels op voedsel en de deelnemers zo op 'minder bekende' vormen van paddenstoelen tijdens de excursie laten letten...

Als de gids er een ander natuurbeeld op nahoudt dan de deelnemers, dan kunnen deze botsende natuurbeelden leiden tot **miscommunicatie**: tot naast elkaar praten en denken en tot onbegrepen boodschappen van 'die rare groene jongens met hun wereldvreemde ideeën'. Inzicht hebben in je eigen natuurbeelden en in de relatieve positie daarvan tegenover het natuurbeeld van je deelnemers, is uitermate belangrijk. Je kunt er als gids rekening mee houden tijdens de voorbereiding en uitvoering van je rondleiding. **Respect en openheid voor de visies van anderen zijn noodzakelijke voorwaarden tot dialoog.**

Voorbeelden uit de natuurgidsenpraktijk:

- Als je de deelnemers wijst op het probleem van vermessing, wees je er dan van bewust dat heel wat mensen mest zien als 'iets dat goed is voor planten'. Wie niet veel van ecologie afweet, legt niet automatisch de link: mest → groei van 'sterke' plantensoorten → verdwijnen van kleine plantjes die op weinig voedselrijke bodems toch kunnen overleven.
- Als je een gesprek op gang brengt over het verwijderen van eenden en roodwangschildpadden van een parkvijver of over het elektrisch bevissen van een poel, hou er dan rekening mee dat veel mensen eenden, roodwangschildpadden en (goud)vissen zien als 'puur natuur'. Bij een gesprek hierover is de vraag 'Wat is natuur?' zeker aan de orde. Ga deze vraag dan ook niet uit de weg...

Om even bij stil te staan:

- Hoe tracht je een scoutsgroep zonder belerend te zijn of enkel dingen te verbieden duidelijk te maken dat zij op bepaalde plaatsen beter niet zomaar in kwetsbare gebieden spelen? Je kunt hen bijvoorbeeld op alternatieve natuur wijzen waar spelen minder kwaad kan. Je kunt hen leren waarop ze moeten letten om kwetsbare van minder kwetsbare plaatsen te onderscheiden, ...
- Hoe leg je een tuinliefhebber uit waarom de rododendrons in een bepaald gebied verwijderd worden?

Botsende natuurbeelden leiden soms tot misverstanden in de communicatie:

Esthetische natuur

Persoonlijke score:

Groepsscore:

- 'Voor mij is de natuur vooral esthetisch, mooi: mooie vergezichten, bos in herfstkleuren, nevels boven de velden.'
- 'Het landschap is voor mij een ruimte waar ik kan picknicken, wandelen en fietsen.'
- 'De natuur is voor mij een bron van ontspanning en van inspiratie.'

Wilde natuur

Persoonlijke score:

Groepsscore:

- 'Natuur is voor mij wilde natuur, oernatuur. wilde fauna en flora, in de oorspronkelijke vrije staat.'
- 'Ik zie natuur als natuur zonder de mens, zoals in oerbossen. Natuur heeft voor mij waarde op zich.'
- 'De jungle, woeste bergen, zeeën en oceanen, wadden en zandplaten, toendra's, poolgebieden,...'

Gebruiksnatuur

Persoonlijke score:

Groepsscore:

- 'Natuur is voor mij natuur waaruit niet-cultuurgewassen geoogst kunnen worden'
- 'Het jachtterrein van de jager, de waterkant voor de visser, paddenstoelen, sprokkelhout en bosbessen uit het bos, het bloemenveld voor de imker.'
- 'De natuur is voor mij de leverancier van fysieke uitdagingen: water, wind voor de zeiler, de bergwand voor de alpinist.'

Intrigerende natuur

Persoonlijke score:

Groepsscore:

- 'Natuur is voor mij een bron van verwondering, onderzoek, onderwijs en educatie. Ik denk aan excursies in de natuur, natuurpleinen en -kampen, wetenschappelijk onderzoek.'
- 'Natuur is voor mij een uitdaging tot activiteiten en avontuur. Zal die tak mij kunnen dragen, hoe dicht kan ik dat dier benaderen?'

Informatieve natuur

Persoonlijke score:

Groepsscore:

- 'Natuur is voor mij een indicator voor de toestand en verandering van het milieu.'
- 'Dennenbossen met open kruinen, het (niet) voorkomen van korstmossen, het schaarser worden van de veldleeuwerik, futen in de stadsgracht.'

Vermenselijke natuur

Persoonlijke score:

Groepsscore:

- 'Wanneer ik denk aan natuur, denk ik aan gekweekte dieren, huisdieren en de planten in mijn tuin en op de vensterbank.'

Productienatuur

Persoonlijke score:

Groepsscore:

- 'De natuur is voor mij de leverancier van energie ; van zon-, wind- en waterkracht.'
- 'Voor mij is natuur de leverancier van grondstoffen en van cultuurgewassen: akkers met granen en groenten, boomgaarden, weilanden met vee, een productiebos.'

Volgende natuur – natuur dicht bij de mens Persoonlijke score: Groepsscore:

- 'De natuur volgt de mens, natuur is voor mij de aan de mens gebonden natuur, half-natuurlijke landschappen.' 'De natuur is voor mij de natuur in een agrarisch cultuurlandschap: weidevogels, bloeiende berm, de rijen knotwilgen in een polderlandschap, zwaluwen rond het boerenerf, (cultuur)bos en heide.'
- 'De natuur is voor mij de natuur in de stedelijke omgeving: merels in het park, koolmezen bij nestkastjes.'

Regulerende of levensnoodzakelijke natuur Persoonlijke score: Groepsscore:

- 'Natuur is voor mij de regulator en stabilisator van klimaat, bodem en water. De zuivering van lucht, de afbraak van stoffen, natuurlijke kringlopen.'

Heilzame natuur

Persoonlijke score:

Groepsscore:

- 'De natuur is een bron van gezondheid en van zuivere producten. Natuur is het platteland, weg van de stad en zijn verontreiniging, lawaai en hinder.'

- 'Natuur is voor mij eens lekker uitwaaien aan het strand, de gezonde boslucht insnuiven, genieten van de stilte.'
- 'De natuur is de groeiplaats van geneeskrachtige kruiden.'

Bedreigende of hinderlijke natuur	Persoonlijke score:	Groepsscore:
--	---------------------	--------------

- 'De natuur is voor mij bron van een gevoel van hinder, wanorde en bedreiging.'
- 'Natuur is voor mij ziekte en dood, overlast en schade. Onkruid, virussen, rivieren die buiten hun oevers treden, donder, bliksem en dorre woestijnen.'
- 'Gevaarlijke, enge of lastige beesten: slangen, mollen, muggen, spinnen,...'

Persoonlijke rangschikking

Groepsrangschikking

10:	10:
9:	9:
8:	8:
7:	7:
6:	6:
5:	5:
4:	4:
3:	3:
2:	2:
1:	1:
0:	0:

6.3 Enkele algemene tips

Als natuurgids werk je altijd met een publiek (excursie, voordracht,...) of voor een publiek (tentoonstelling, leerpad,...). Hoe meer je **aansluit** bij de natuurbeelden, de interesses en het beginniveau van je publiek, hoe beter je activiteit zal aanslaan en hoe langer ze zal blijven...

- Het spreekt voor zich dat de **aard van je groep** sterk de keuze van het traject en het onderwerp bepaalt. De Wijngaardberg te Wezemaal lijkt geen ideaal excursieterrein voor een groep ouderen die niet meer goed te been is. Een groep van 30 toehoorders vertel je beter geen verhaal op een smal paadje,...
- Ook de **aard van de excursie** is van belang. Bij een kalenderexcursie blijft de groep, in tegenstelling met een aangevraagde excursie, tot op het laatste ogenblik een onbekende factor. Geen nood: in dat geval bieden de ontvangst van de deelnemers en de inleiding van je activiteit voldoende kansen om alsnog zicht te krijgen op je deelnemers. Zorg er dan wel voor op tijd op je afspraakplaats te zijn!
- De **leeftijd** van de deelnemers speelt eveneens een bepalende rol bij het verloop van je activiteit. Gaat het om een 'jong', 'oud' of gemengd publiek? Met jonge kinderen is een excursie van een tot anderhalf uur ruim voldoende. Met volwassenen wordt maximaal tweeënhalf uur intens gewandeld.
- Heeft de groep vooraf gevraagd om rond een bepaald **thema** te gidsen? In welk kader vindt de gidsbeurt plaats? Een schoolde activiteit, een leuke uitstap, een cursus voor volwassenen, een activiteit in het kader van een milieuwEEK,.... Welke doelstellingen wil je dan bereiken, welke inhoud zal je aan bod brengen, werkvormen zul je daarbij gebruiken?
- Informeer je over de **belangstellings sfeer** van de deelnemers en het doel van hun activiteit. Vergelijk een verplichte schoolreis van 14-jarigen met een excursie binnen de opleiding van streekgidsen. Nauw verwant is het inschatten van de interesse en **voorkennis** van je groep. Aangezien dit vaak moeilijk is, speel je best op veilig, wat betekent dat het verstandig is uit te gaan van een laag voorkennispeil.
- Het kan interessant zijn het **dagprogramma** van de groep te kennen. Komen ze enkel voor jouw excursie, of hebben ze nog andere activiteiten op het programma staan. Kun je daar tijdens je excursie linken mee leggen? Zijn het deelnemers die de streek goed kennen, of komen ze van verderaf?
- Ook de **omvang** van de groep ken je best vooraf. De ideale groepsgrootte bedraagt een 15-tal personen. Met meer dan 25 deelnemers wordt een groep te groot voor slechts één gids. Het is dan ook niet meer interessant voor de andere deelnemers; er zullen vlugger subgroepen ontstaan. Het probleem is dat je bijvoorbeeld bij een kalenderexcursie geen controle hebt over het aantal mensen dat zal opdagen. Voor grotere groepen schakel je best een collega in, om de groep op te splitsen. In geval van nood zul je moeten improviseren. Als de groep toch nog erg groot is, zoek dan plaatsen waar veel ruimte is om je verhaal te vertellen. Kies dan minder en ruime stopplaatsen.

6.4 Het gezinspubliek

De opdracht van een natuurgids luidt: **het kunnen uitvoeren van natuur- en milieueducatieve activiteiten in de recreatieve sfeer voor een doorsnee gezinspubliek**. Je hoeft dus niet alles te kunnen voor alle verschillende doelgroepen. Een gewone, laagdrempelige natuurwandeling voor een gemengd publiek is uitstekend om mee te beginnen. Je eigen natuurkennis hoeft dan niet spectaculair groot te zijn en je leert inspelen op een gevarieerd publiek. Natuurlijk mag je er ook voor kiezen je stagewandeling uit te voeren voor een andere doelgroep naar jouw keuze. Kies dan voor de doelgroep waarbij je je zelf het best op je gemak voelt of waarvoor je het liefst zou willen gidsen.

Een 'doorsnee gezinspubliek' is een verzameling van volwassenen, jongere en oudere kinderen en ouderen die **op eigen initiatief** (of op initiatief van een van de

gezinsleden) aan een natuurwandeling wensen deel te nemen. Vaak, maar niet altijd, komen de deelnemers in gezinsverband.

Het gezinspubliek kiest -in tegenstelling met bijvoorbeeld een schoolklas- **vrijwillig** om deel te nemen aan een natuurwandeling. Enerzijds garandeert dit je een behoorlijk geïnteresseerde groep, anderzijds hebben deze mensen de keuze om, als de wandeling hen niet bevalt, volgende keer niet meer deel te nemen aan een natuuractiviteit. Veel mensen kiezen voor een natuurwandeling als ontspanning. Om eens samen te wandelen, te genieten van de natuur en er **op een ontspannende manier iets over bij te leren**. Zorg ervoor dat je je publiek de kans geeft zich te ontspannen en te genieten! Voorzie een **goede afwisseling tussen wandelen en uitleg geven** over de natuur. Spits je niet toe op één aspect uit de natuur; een gevarieerd publiek vraagt veel variatie... Kies voor een algemene wandeling met **aandacht voor verschillende aspecten van de natuur en een vleugje cultuur/geschiedenis**. Dit geldt ook als je rond een specifiek thema werkt.

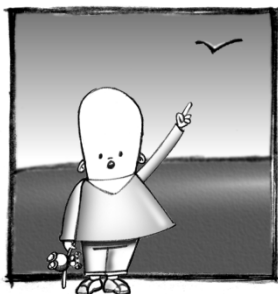
Dat je publiek zich wil ontspannen, hoeft echter zeker niet te betekenen dat je hen niet mag wijzen op de bedreigingen waaronder het gebied te lijden heeft. Natuur is **kwetsbaar** en moet beschermd en gerespecteerd worden, dat is een belangrijke boodschap. Overlaad de deelnemers niet met al het negatieve en moraliseer niet, maar ga deze kwesties ook niet uit de weg!

Tips gezinspubliek:

- **Ontspanning! Genieten! Wees enthousiast.**
- Richt je geregeld tot de **kinderen**, dan heb je ook de volwassenen mee.
- Probeer je afwisselend tot **alle subgroepen** te richten, niet steeds tot de meest geïnteresseerden. Wees flexibel!
- Gebruik **didactisch materiaal** uit de natuur en eventueel ook afbeeldingen.
- Spreek vooral over de **aanwezige natuur**, over wat de mensen kunnen zien.
- Laat de mensen hun **zintuigen** gebruiken om de natuur te **belev**en.
- Hou het **eenvoudig** en **gevarieerd**. Specialistische kennis is niet nodig, wel een gevarieerd verhaal (planten, dieren, samenhang, geschiedenis, cultuur,...).
- Ga in op de **vragen** die het publiek je stelt.
- Pas je aan aan **niveau** van de vraagsteller.
- Zorg voor een goede afwisseling tussen **wandelen** en **uitleg geven**.
- Niet moraliseren (= zeggen wat anderen moeten doen), een overwegend **positief** verhaal brengen, maar **problemen** mogen gedoseerd aangekaart worden. Geef mensen inzicht in wat ze **zelf kunnen doen**. Wees **hoopvol**.

6.5 Specifieke doelgroepen

Soms worden natuurgidsen gevraagd om te gidsen voor **specifieke doelgroepen** (via scholen of verenigingen). Hieronder belichten we de meest voorkomende doelgroepen. Natuurlijk kun je uit deze beschrijving ook tips halen om beter in te spelen op je 'gezinspubliek'. We bespreken achtereenvolgens: kleuters, kinderen, jongeren, volwassenen, senioren en gehandicapten.

6.5.1 Kleuters

Kleuters zijn erop gericht hun omgeving te **ontdekken** en ze proberen hun indrukken te ordenen. Ze verkennen de wereld om zich heen en verwonderen zich over allerlei eenvoudige, dagdagelijkse dingen. Zo ontdekken ze bijvoorbeeld dat er verschillende soorten bloemen zijn. Jonge kinderen verkennen, ontdekken en kijken naar de wereld met al hun zintuigen: voelen, proeven en ruiken zijn erg belangrijk voor hen. Fantasie en werkelijkheid beginnen in elkaar over te lopen. Fantasiefiguren spreken hen bijzonder aan.

Kleuters houden er hun **eigen natuurbeelden** op na, ze denken en handelen volgens een –voor ons soms onverwachte– logica. Zo gebruiken ze de begrippen leven en dood op een eigen wijze: wat niet beweegt is dood, wat wel beweegt leeft. Een stilzittende sprinkhaan roept meteen de vraag op: 'is hij dood?' Bomen bewegen niet uit zichzelf, althans niet voor ongeduldige kinderoegen. Voor jonge kinderen is de 'groene' natuur dus (nog) niet levend. Daartegenover staat dat kleuters vaak menselijke eigenschappen toekennen aan niet-levende dingen. Een kastanjabolster is een 'prikking', en wanneer ze zich verwonden aan een tak, dan is die tak 'stout'.

Tips kleuters:

- Leg steeds de nadruk op **beleving**. Laat de kleuters zoveel mogelijk zelf doen, beleven, vertellen. Laat ze al hun **zintuigen** gebruiken.
- Las veel **doe-opdrachtjes** in. Bijvoorbeeld: zoek iets zachts, zoek 3 verschillende groene bladeren, de verschillen tussen 2 bloempjes zoeken, maak een kabouterhuisje in het bos, nabootsspelen (b.v. konijntje spelen,...).
- **Ontdekken, nadoen en ordenen** zijn erg belangrijk in de kleutertijd.
- Vertrek vanuit de **leefwereld** van de kleuter. Maak zoveel mogelijk **herkenbare** vergelijkingen (bv. mond van kleuter – bek van dier). Laat kleuters dingen zelf ondervinden. Laat ze bijvoorbeeld hun handen eens samenvouwen als 'vogelbek', om zo zelf een nest te bouwen.
- Laat hen -als ze dat zelf willen- een pissebed, regenworm,... voelen (aaien) of **vasthouden**.
- Bezig zijn met **materiaal** is een doel op zich. Resultaten interesseren hen achteraf niet meer zo.
- Kleuters hebben **zéér veel afwisseling** nodig. Ze kunnen zich niet lang concentreren en vragen veel voorbereiding en inlevingsvermogen. Vaak herhalen is de boodschap.
- Laat kleuters veel **individueel** werken. Kleuters zijn egocentrisch en kunnen zich nog niet goed verplaatsen in de gevoelens van anderen. Lang in groepjes werken lukt daardoor niet, korte tijd in kleine groepjes werken kan wel.
- Durf met kleuters de natuur in te trekken. Geef hen op een veilige en niet kwetsbare plek de **vrijheid om te spelen in en met de natuur**. Speel verstoppertje, laat hen iets zoeken, laat ze in het gras rollen, in het zand spelen, in plassen ploeteren,... Vuil worden mag... laat de kleuters van de natuur genieten!
- Bezig zijn met natuur hoeft niet altijd gepland en georganiseerd te zijn, het kan ook heel **spontaan** gebeuren. Een kleuterjuf die op een speelplaats samen met de kinderen naar de madeliefjes gaat kijken. Of samen aandacht besteden aan een passerende kikker,... Zulke momenten zijn even waardevol.
- Onderschat je jonge publiek niet. Kleuters willen heel wat leren en zitten vaak met een heleboel **vragen**. Probeer op een eenvoudige manier op hun vragen te antwoorden, hoe 'raar' die vragen je ook lijken...
- Vraag aan de kleuterjuf of -meester wat het thema is waar ze momenteel in de klas rond werken. Probeer hier op in te pikken.
- Werk met **fantasiefiguren** en **verhalen** (op stap in het bos met de eekhoorn, konijn, ...). Kleuters leven zich graag in in dierenverhalen.
- Gebruik een **handpop** die samen met de kleuters de excursie beleeft. De pop (b.v. een konijn) stelt vragen aan de gids, toont hoe het moet in de natuur,... De kleuters zijn geboeid door de pop en zullen veel sneller en spontaner vragen durven stellen door zich naar de pop te richten.
- Kleuters zijn verbazend knap in het memoriseren van **gedichtjes en liedjes**. 's Avonds een gedichtje opzeggen dat ze overdag leerden is voor hen totaal geen probleem. Via eenvoudige versjes of liedjes kun je kleuters aanbrengen dat planten en dieren grappig en tof zijn en dat ze hen geen kwaad mogen doen.
- Bezoek **geen kwetsbare gebieden**, wel gebieden met veel afwisseling niet te ver van de school.
- **OVERDAAD SCHAADT!** Stop ermee als de kleuters het beu zijn, schakel over op iets volledig anders of laat de kinderen vrij spelen. Een tocht die jij aflegt in een kwartier doorstappen, is voor kleuters meer dan voldoende... Maak de wandeling **niet te lang** en overlaadt ze niet! De kinderen zullen zich dan achteraf vooral herinneren dat ze zere voeten of dorst hadden of dat het saai was. Ze moeten naar huis kunnen gaan met het idee 'dat het fijn was in de natuur'.

Kleurrijke objecten krijgen hun aandacht: een kastanje of een bloem kan mooi zijn, een panorama van op een heuveltop nog niet. Een mooie vijver is pas interessant als er eenden op zitten, of als ze erin kunnen ploeteren uiteraard... Kleuters zijn verzot op dieren; contact met dieren is belangrijk in deze levensfase.

Als natuurgids wil men wel eens veel kennis overdragen. Dat is echter niet mogelijk of wenselijk bij jonge kinderen. In activiteiten met kleuters staat **beleving** centraal. Door natuurbeleving leer je hen een bepaalde houding tegenover de natuur: **zorg**, respect en verantwoordelijkheid.

Milieueducatie in de enge zin van leren over milieuproblemen hoort niet thuis in de kleuterklas! Milieuproblemen bespreek je beter pas met leerlingen van de hogere klassen. Kleuters zijn nog niet in staat **oorzaak en gevolg** te koppelen. Als ze bijvoorbeeld een drankdoosje weggooiden, begrijpen ze niet waarom dat schadelijk kan zijn voor het milieu, ook al probeer je dat nog zo duidelijk uit te leggen. Een kleuter gooit papiertjes in de vuilnisbak omdat een volwassene dat ook doet of omdat de juf zegt 'dat dat netjes is'. De argumenten voor dergelijke handelingen begrijpen ze meestal nog niet.

Volwassenen kunnen kleuters helpen door zich zelf aan de regels te houden en door de kleuters op eenvoudige manier uit te leggen waarom die regels er zijn. Zo leren jonge kinderen dat regels niet willekeurig zijn. De **voorbeeldfunctie** van volwassenen is op deze leeftijd van groot belang, kleuters imiteren immers vaak het gedrag van volwassenen. Niet alle natuurgidsen houden evenveel van het begeleiden van kleuters. Voor de ene zijn ze 'druk, onverstaanbaar en véél te jong', een ander vindt ze 'onweerstaanbaar schattig'. De manier om te ontdekken of gidsen voor kleuters je ligt, is het gewoon eens te proberen...

6.5.2 Kinderen

Kinderen zijn in volle ontwikkeling. Er is een enorm verschil tussen een kind uit het eerste leerjaar en een uit het zesde. In het lager onderwijs wordt er klassiek een opdeling gemaakt in drie graden. Elke graad gaat samen met een **uitbreiding van de leefwereld** van het kind.

- 1ste graad: 1^e en 2^e leerjaar, kinderen tussen 6 en 8
☞ de nabije omgeving, de school, de eigen familie, het dorp, het heden staan centraal.
- 2de graad: 3^e en 4^e leerjaar, kinderen tussen 8 en 10
☞ de ruimere omgeving, het dorp, de streek, België, heden en verleden staan centraal.
- 3de graad: 5^e en 6^e leerjaar, kinderen tussen 10 en 12
☞ verkenning van een ruime wereld, Europa en de wereld, verleden en toekomst.

Kinderen van 6 tot 8

Bij kinderen van 6 tot 8 jaar gaan **fantasie en werkelijkheid** steeds meer in elkaar lopen. Spel blijft belangrijk, maar er worden meer elementen uit de werkelijkheid in verwerkt.

De **eigen beleving** staat nog steeds centraal. Kinderen zijn daardoor meer geïnteresseerd in verklaringen die bij de eigen beleving aansluiten, dan in de werkelijke oorzaken van iets. Oorzaak en gevolg zien ze vanuit hun eigen logica. Fantasieverklaringen zullen voor hen soms meer 'waar' zijn dan echte. Zo kan het bijvoorbeeld heel moeilijk zijn zo'n kind ervan te overtuigen dat een witte kip ook bruine eieren kan leggen.

De kinderen krijgen interesse voor **wetmatigheden** en zoeken naar de regelmaat van dingen.

Volwassenen gaan er vaak aan voorbij dat dingen die voor hen 'heel logisch' zijn, dat voor jonge kinderen nog niet zijn. Zo kon men in een tweede leerjaar eens meemaken dat de hele klas er zeer verwonderd over was, dat een ganzenei er vanbinnen net zo uitzag als een kippeinei.

De kinderen zijn volop bezig hun nabije omgeving te verkennen en ontdekken. Door aan te sluiten op hun **verkenningdrang** ontwikkel je hun vertrouwd zijn met en hun gevoel voor de natuur. Kinderen moeten op deze leeftijd de kans krijgen om buiten in de natuur te spelen en van alles te beleven. Het verkennen van de wereld dichtbij en verderop, het ontdekken van de samenhang erin en het zelf ervaringen opdoen, zoals spelen met zand en water, bloemen plukken, bomen klimmen, en dieren aaien zijn op deze leeftijd onmisbare zaken voor de ontwikkeling van kinderen in het algemeen, en om van uit te gaan in natuur- en milieueducatie.

Jonge kinderen denken nog erg **zwart-wit**. Wat goed is, is altijd goed, wat slecht is, is dat in alle gevallen. Als rijden in de auto slecht is, dan is dat in elke situatie zo. Hun drankblikje is de oorzaak van het milieuprobleem,... Datgene wat ouders en leerkrachten (en natuurgidsen?) zeggen, is nog steeds in hoge mate richtinggevend voor het kind. Hou hier rekening mee, en zadel de kinderen niet met schuldgevoelens op...

Kinderen van 8 tot 10

In het algemeen zijn deze kinderen behoorlijk nieuwsgierig, de nadruk komt te liggen op het ontdekken van **samenhang**, het zoeken naar wetmatigheden en het geven van verklaringen. De kinderen krijgen daar steeds meer oog voor, ze gaan zelf **verklaringen** zoeken voor de dingen die ze om zich heen zien. Toch blijft de **eigen ervaring** centraal staan. De kinderen kunnen nog geen algemene zaken naar concrete situaties vertalen. Zo zal een uitleg over de werking van een composthoop waarschijnlijk aan hen voorbijgaan als ze zich er niets bij kunnen voorstellen. Nadat ze zelf in potjes hebben gezien hoe verschillende soorten afval worden afgebroken, zullen ze het veel beter begrijpen.

De **individuele verschillen** tussen de kinderen komen steeds duidelijker naar voren. Ieder kind heeft zijn interesses, zijn nukken, zijn talenten. Dit is de leeftijd waarop kinderen vaak zeer uiteenlopende hobby's ontwikkelen (paarden, voetbal, muziekschool,...). Het aanbieden van 'de natuur' of een aspect uit de natuur als mogelijk interessepunt, is dan ook zeer zinvol.

In het algemeen zijn deze kinderen erg begaan met het **lot van de natuur**. Meer dan op het ontdekken van de natuur ligt de nadruk nu op het verklaren van verschijnselen en het belang van de natuur voor de mens. Vooral dieren zijn erg populair. Er is veel belangstelling voor zaken als: hoe oud wordt een bepaald dier? hoeveel jongen kan het krijgen? wat eet het? Huisdieren worden beschouwd als echte vriendjes die het kind begrijpen.

Kenmerkend is ook dat bijna ieder kind wel iets verzamelt op deze leeftijd. Deze verzamelwoede is een uiting van de **behoefte aan systematiek**, de wil om de wereld te ordenen en de grenzen van de werkelijkheid te ontdekken. Dit verklaart ook de interesse in records en in vreemde diersoorten. Wat is het grootste zoogdier ter wereld? Welk dier is het snelst?... Daarom wordt deze leeftijd ook wel de 'record-leeftijd' genoemd.

Onder de spelletjes worden de **wedstrijden** populair. Kinderen vinden het leuk om dingen te ordenen en op volgorde te zetten. Wie is het sterkst? Wie is het grootst? Welke boom is het dikst? Van bijna alles kan een wedstrijdje gemaakt worden. De **werkelijkheid** is veel interessanter dan de fantasie. Fantasieverhalen boeien hen zeker nog wel, zolang de schijn maar opgehouden kan worden dat het vertelde toch wel waar zou kunnen zijn (geen kabouters, elfen en sprekende konijnen meer, maar wel heksen of *Robin Hood*, ridders, indianen, cowboys en -girls).

Kinderen van 8 tot 10 kunnen steeds **abstractere dingen** leren. Toch is het begrip 'milieu' voor hen nog te abstract.

Het is voor de kinderen moeilijk om inzicht te krijgen in de grotere verbanden en de rol van de mens in het milieu. Een begrip als 'zure regen' kennen ze al wel maar oorzaak en gevolg zijn voor hen nog te abstract. Het idee bijvoorbeeld dat troebel water heel natuurlijk, en helder water vervuild kan zijn, is voor hen moeilijk te vatten. Voor

de meeste kinderen van 8 tot 10 betekent de term vervuiling heel simpel: zwerfafval. Zwerfvuil is voor de kinderen een direct herkenbare vorm van natuuraantasting. Het opruimen schenkt hen veel voldoening omdat zij zelf 'de natuur weer proper hebben gemaakt'.

Kinderen van 10 tot 12

Kinderen van 10 tot 12 willen graag meedoen in de volwassenenwereld. Op school leren ze over Europa en de hele wereld. Het **abstracte denkvermogen** ontwikkelt zich. Het kind raakt geïnteresseerd in dingen waar het in het dagelijks leven weinig mee te maken heeft, zoals bijvoorbeeld tropische dieren en de Noordpool. Daarvoor moet het kind zich kunnen verplaatsen in een andere situatie en moet het een beetje kunnen filosoferen.

De kinderen willen de 'pas ontdekte wereld' **begrijpen**. Problemen van volwassenen zijn belangrijk: onrecht als oorlog, honger en milieurampen roepen oprechte verontwaardiging op. Nu wordt het kind zich ervan bewust dat **alles met elkaar samenhangt**, ook als dat niet direct zichtbaar is. Kinderen van 10 tot 12 willen je graag tonen hoeveel zij al weten. Ze gebruiken dan ook wel eens spontaan termen als zure regen, ozonlaag en kwik. Vaak echter blijkt hun kennis over deze begrippen te bestaan uit halfbegrepen gefragmenteerde informatie. Controleer grondig wat ze er precies van weten en vul hun verhaal aan met de juiste gegevens. Sommige verkeerd begrepen gegevens kunnen soms nog jaren blijven bestaan!

De kinderen zijn volop bezig met het vormen van hun **eigen waarden**. Langzamerhand verdwijnt het zwart-witte beeld van goed en slecht. De kinderen worden flexibeler in het omgaan met regels en ze realiseren zich dat regels te veranderen zijn. Het kind begrijpt dat iets in het ene geval verkeerd is en in het andere geval goed kan zijn. Je mag niets van een ander afpakken, maar als je een klein kind met lucifers ziet spelen kun je toch maar beter ingrijpen. Zo ontstaat ook het besef dat wat goed is voor de een, heel vervelend kan zijn voor de ander. Het stilleggen van een vervuilende fabriek is goed voor het milieu, maar er worden wel een hoop mensen werkloos door. Er bestaan belangentegenstellingen en die zijn de oorzaak van veel milieuproblemen. Met de interesse voor de problemen van de volwassen wereld en het begrijpen van de oorzaken van die problemen komt ook de **kritiek** op de volwassenen. Later zal die kritiek nog scherper worden.

Presteren wordt belangrijker. Oudere kinderen vragen om meer avontuur en spanning. Technisch en constructief werken heeft hun belangstelling. Naast individuele competitie speelt ook het groepsgevoel een belangrijke rol.

Kinderen: algemene tips

- In de bovenstaande tekst vind je per **leeftijdscategorie** al heel wat inhoudelijke tips. Probeer in te spelen op het ontwikkelingsniveau van je groep. Behandel kinderen **niet als kleuters**, gebruik geen verkleinwoordjes (jullie handjes,...).
- Laat kinderen de natuur **beleven met al hun zintuigen**. Laat ze zien, van heel dichtbij bekijken, luisteren, voelen, ruiken en —als het even kan— proeven!
- Probeer kinderen actief te betrekken bij de excursie door hen zoveel mogelijk zelf **te laten ontdekken en doen** (opdrachtjes, proefjes,...). Voorbeelden: hoogte en de leeftijd van een boom bepalen, windrichting bepalen, meten hoe zuiver een beekje is, bodemdiertjes zoeken,...
- **Ervaringsgericht werken** betekent ook werken met veel **materiaal**: vergrootglazen, potjes, verrekijkers,...
- Geef een **korte, duidelijke uitleg**. **Stel vragen** en betrek de leerlingen voortdurend bij de uitleg. Geef randinformatie bij de namen van planten en dieren. Laat de kinderen ook **zelf vertellen**. Antwoord op hun vragen en ga in op onderwerpen waarvoor ze interesse tonen. Werk stap voor stap. Geef niet teveel informatie ineens en herhaal geregeld.
- Excursies bouw je best op rond een bepaald **thema**.
- Je hoeft tijdens een natuurwandeling niet steeds bezig te zijn met 'iets te leren'. De natuur trekt kinderen aan, zij willen er vooral in **spelen** en zelf van alles ontdekken. Gun de kinderen dit plezier. Spelen is voor hen de belangrijkste manier om ervaringen op te doen.
- Een bijzondere aantrekkingskracht gaat uit van die planten en vruchten die eetbaar zijn. Laat de kinderen proeven van het eetbare dat de natuur te bieden heeft...Maar wijs ze erop dat kennis hier heel belangrijk is (net zoals je precies moet weten hoe je een drukke straat moet oversteken!).

- Kinderen willen de natuur beleven met heel hun lichaam, het gaat daarbij om pure natuurbeleving. Als begeleider kun je ook inspelen op die uitdagende elementen. Daag de kinderen uit om over een beek te springen of over een boomstam te lopen. Een beetje spanning kan zeker, let er wel op dat het niet gevaarlijk wordt.
- Er blijkt een duidelijke hiërarchie te zitten in de aantrekkingskracht die van verschillende dingen in de natuur uitgaat. In het algemeen spreken dieren kinderen veel meer aan dan planten. Bomen en planten met opvallende bloemen spreken hen meer aan dan andere planten.
- Voor kinderen maakt het meestal niet zoveel verschil of je nu in een uniek natuureservaat rondwandelt of over een braakliggend stuk grond (dikwijls veel leuker want daar kunnen ze vrij op rondlopen en spelen). Negeer kwetsbare gebiedjes en zeldzamere soorten, die je op een gewone natuur wandeling misschien juist wel zou bezoeken, links liggen als er andere mogelijkheden genoeg zijn in de omgeving. De kinderen zelf hebben er weinig boodschap aan dat je met hen een bronbosje gaat plattrappen...
- Erg belangrijk bij natuur -en milieueducatieve activiteiten is de dosering. Overdaad schaadt. Vaak wordt een namiddag in de natuur volgepropt met doe-opdrachten, schrijfopdrachten, uitleg over natuurfenomenen,.... Aangezien de beleving van het kind centraal staat, is het belangrijk ervoor te zorgen dat deze beleving optimaal tot zijn recht komt. Het kind heeft tijd nodig om een opdracht te begrijpen, uit te voeren en te verwerken. Vermoeidheid en concentratieverlies verminderen de inzet en de motivatie om telkens opnieuw aan een nieuwe opdracht te beginnen. Het is dus beter 3 of 4 degelijk uitgewerkte activiteiten aan te bieden dan een namiddag vol te stouwen met 10 activiteiten die vlug-vlug afgewerkt moeten worden. Als je merkt dat de aandacht verslapt en de motivatiegrens bereikt wordt, schakel dan over op een compleet ander soort opdracht of las een rust -of ontspanningsmoment in.

6.5.3 Jongeren

De puberteit brengt veel **onzekerheden** met zich mee. Kinderen worden jonge mensen, die ook zo behandeld willen worden. In deze periode neemt de interesse voor school, hobby's en de grote buitenwereld –en dus ook voor de natuur– vaak af. De tiener kiest voor een bepaalde 'rust' om met zichzelf bezig te zijn. Tieners worden kritischer en gaan meer eisen stellen. Zij zoeken naar antwoorden op vragen als 'Wie ben ik?' 'Wat ga ik doen?' en 'Hoe zal ik mijn leven gaan inrichten?' Tieners zoeken naar hun **eigen identiteit** en identificatiefiguren. 'Idolen' zijn voor hen erg belangrijk. Naast 'leidinggevende leeftijdsgenoten' en popsterren kunnen bijvoorbeeld mensen van *Greenpeace* of *Artsen Zonder Grenzen* sterk tot hun verbeelding spreken.

Daar waar kinderen de natuur vooral zien als iets om in te spelen en spannende dingen te ontdekken, wordt voor jongeren de **schoonheid van het landschap** belangrijk. 'Natuur' wordt vaak synoniem voor het ongerepte, het romantische. Toch gaat het niet op alle jongeren over dezelfde kam te scheren. Sommigen zien de natuur vooral als achtergrond voor recreatieve **activiteiten** (joggen, crossen, survivaltochten,...), anderen zoeken er vooral **rust** (verliefde paartjes, om na te denken b.v. na een ruzie,...). Voor nog andere jongeren speelt de natuur dan weer een

marginale rol: activiteiten zoeken ze in de stad en in conflictsituaties trekken ze zich terug op hun kamer,...

Jongeren worden zich bewust van hun **plaats in de maatschappij**. Problemen als onrecht, oorlog, honger en milieurampen roepen oprechte verontwaardiging op. Tiener stellen zich –terecht– veel vragen bij het gedrag van volwassenen en de manier waarop de maatschappij functioneert. Deze **kritiek** is soms heel scherp. Door zich tegen bepaalde zaken af te zetten, verkent de tiener de maatschappij en de plaats die hij daarin wil innemen. Jongeren reageren vaak tegen volwassenen die hen proberen op te leggen ‘hoe het beter kan’. Discussies over milieuproblemen, bijvoorbeeld met een docent en de hele klas, vinden de meesten echter wel heel boeiend.

Ook in de houding van jongeren tegenover **milieuproblemen** bestaan er verschillen. Margadant-Van Arcken toonde in een Nederlands onderzoek aan dat de beleving van milieuproblemen in 5 categorieën kan worden ondergebracht: onverschillig, ‘pluk de dag’, vermijden, bezorgd en hoopvol. Veruit de meeste jongeren vallen onder de groepen ‘vermijden’ en ‘bezorgd’. Slechts een kleine groep is ‘onverschillig’ of ‘hoopvol’. Hierbij moet vermeld dat ‘hoopvol’ wil zeggen dat men meent dat de techniek de problemen wel zal oplossen, jongeren die er zelf iets aan (willen) doen, werden gerangschikt in de categorie ‘bezorgd’. Wie voor ‘vermijden’ kiest, erkent de problemen maar denkt er liefst niet te veel over na...

Tips jongeren

- De manier waarop je met jongeren omgaat is heel belangrijk om hun aandacht te krijgen. Behandel jongeren **niet kinderachtig**, praat tegen hen zoals je tegen **volwassenen** praat.
- Ook jongeren kunnen aangenaam verrast zijn door een pissebed of een libel, besteed er aandacht aan. Laat ook hen al hun **zintuigen** gebruiken. Stimuleer hen om de natuur te **beleven**.
- Zet jongeren aan het werk. **Duidelijke doe-opdrachten** en **onderzoekjes** zijn vaak een goede manier om hen actief te krijgen. Het **sociale aspect** is voor jongeren belangrijk, geef hen de kans in **groepjes** te werken, maar hou hen wel **taakgericht** bezig. Als de taak volbracht is, kunnen ze nog wat onder elkaar kletsen.
- Probeer een **gesprek** op gang te brengen. Bij het leren over milieu laten jongeren weten dat ze verzadigd zijn met informatie over milieuproblemen, dat ze een hekel hebben aan morele lesjes of het nadrukkelijk aansturen op gedragsverandering. Jongeren reageren vaak heftig, of juist zeer lauw, op iemand die het allemaal beter meent te weten dan zij.
- Ga **discussies** met jongeren niet uit de weg. Kweek geen schuldgevoelens bij de jongeren, de fout ligt niet bij hen, een fundamentele oplossing kunnen zij ook niet bieden. Wees niet moraliserend, maar stel dingen ter discussie.
- **Respect voor de natuur** bijbrengen doe je in de eerste plaats door zelf het goede **voorbeeld** te geven en door **zelfvertrouwen** en **enthousiasme** uit te stralen.
- Er zijn altijd jongeren die er ongeïnteresseerd bijlopen. Laat hen links liggen als je er niet in slaagt hen erbij te betrekken en maak je als gids vooral niet kwaad.
- Een **gemotiveerde inleiding** en een evaluerende nabespreking maken vaak de helft van een geslaagde samenkomst.
- Hou rekening met de **voorkennis** die de jongeren al bezitten. Als je jongeren onderschat verlies je snel hun aandacht... Informeer vooraf bij de verantwoordelijke naar de voorkennis en de thema's waarrond recent in de biologie- en aardrijkskundeles werd gewerkt.
- Tot slot: ook voor jongeren geldt dat **overdaad schaadt**. Een namiddag veldwerk wordt vaak zodanig overladen dat de jongeren geen tijd overhebben om zelf ook van de natuur te **genieten**. Geef ook hen die kans: laat hen even languit in het gras zitten kletsen of maak er een stiltemoment van waarop ze alleen maar dienen te 'luisteren naar de natuur'. *Ook voor jongeren moet een namiddag in de natuur in de eerste plaats als 'een aangename gebeurtenis' worden ervaren.*

Natuur- en milieueducatie mag niet stoppen bij het einde van de lagere school. Vanaf nu begint de jongere zijn leven meer en meer zelf in handen te nemen, hij neemt deel aan de consumptiemaatschappij en maakt hierin **zelf keuzes**. Daarom is het zeker in het middelbaar onderwijs (de zogenaamd ‘moeilijkere doelgroep’) van belang jongeren te blijven confronteren met natuur én milieu! **Niet door hen te zeggen ‘hoe het wel moet’, maar door het gedrag van mensen in onze maatschappij ter discussie te stellen.**

6.5.4 Volwassenen

Volwassenen verschillen enorm van elkaar. Toch zijn er enkele **algemene richtlijnen**.

De persoonlijke identiteit (**zelfbeeld**) speelt bij volwassenen een centrale rol. Elke volwassene streeft ernaar zichzelf te zien als iemand die **competent** is en iemand die goed (in iets) is. Als men aan dit subjectieve beeld denkt te voldoen, is men tevreden en voelt men zich goed in zijn vel. Wordt het eigen zelfbeeld door anderen in twijfel getrokken, dan zal angst of afwijzing een mogelijke reactie zijn. Het gevoel gerespecteerd te worden, is voor volwassenen erg belangrijk. Probeer rekening te houden met hun opmerkingen en wensen.

De meeste volwassenen leven behoorlijk gestructureerd en verwachten **duidelijkheid** over wat hen te wachten staat. Concreet wil dit zeggen dat je volwassenen de activiteit bezorgt die hen in de aankondiging is beloofd. Indien je hiervan afwijkt of wegens omstandigheden (b.v. het weer) bepaalde verwachtingen niet kan inlossen, leg hen dat dan duidelijk uit. **Respecteer** ook zo goed mogelijk de tijdsplanning uit de aankondiging, zowel wat vertrek- als aankomstuur betreft!

Ook belangrijk i.v.m. het respecteren van de volwassen persoon is de **omkadering** van je activiteit. Bij een kalenderwandeling betekent dit bijvoorbeeld dat je voor een goed bereikbaar of duidelijk aangewezen beginpunt vertrekt, dat je eventueel de wandeling (begint en) eindigt aan een taverne of een bezienswaardigheid of parking. Bij een binnenactiviteit is het belangrijk dat er genoeg stoelen en materiaal zijn, dat er koffie is tijdens de pauze,... Als volwassenen tevreden zijn over de opvang en zien dat er daadwerkelijk moeite is gedaan om iets goed te organiseren en voor te bereiden, kun je bij hen op veel krediet rekenen!

Tips volwassenen:

- Behandel volwassenen met respect. Ze zijn elk op hun manier deskundig.
- Respecteer de gemaakte afspraken, wees duidelijk en tracht aan de verwachtingen te voldoen.
- Volwassenen die je op aanvraag gidst, maken meestal deel uit van een bepaalde vereniging en delen bijgevolg een gezamenlijke interesse. Probeer hierop in te spelen (b.v. Landelijke gilde, opleiding streekgids, wandelclub,...). Ga voor jezelf eens na welke natuurbeelden deze mensen erop na zouden kunnen houden. Natuurgidsen dienen zich te kunnen inleven in de ervaringswereld van de groep volwassenen en aanvoelen waar hun interesses liggen.
- Vraag indien mogelijk op voorhand aan de groepsverantwoordelijke wat de organisatie van de wandeling verwacht.
- Leg het doel van je wandeling duidelijk vast.
- Veel gidsen ervaren volwassenen als een gemakkelijke doelgroep, aangezien er zich geen motivatieprobleem stelt. De meeste volwassenen zullen niet laten merken dat het hen niet zo erg interesseert en zwijgen beleefd of gaan achteraan wandelen. De kunst is om ook volwassen actief te betrekken, via natuurbeleving, gebruik van zintuigen en gesprek.
- Differentieer. Als je ziet dat heel wat deelnemers al veel weten over een onderwerp, kun je het verder uitdiepen, op iets inzoomen. Als je merkt dat je te gespecialiseerd of gedetailleerd bezig bent, zoom je weer uit. Wees flexibel.
- Besteed aandacht aan het milieuaspect, maar doe dit niet op een moraliserende manier (zeggen hoe het moet). Toon hen de gevolgen en laat hen zelf oordelen, ga in gesprek maar leid de discussie goed (zie werkvorm ‘groepsgesprek’).
- Zie ook de tips die gelden voor het ‘gezinspubliek’.

6.5.5 Senioren

De pensionering is een belangrijke overgang in het leven van volwassenen. Het impliceert vaak verlies op tal van vlakken: verlies aan arbeidsactiviteit, verlies van inkomen, van structurering, van sociale contacten,... Aan deze overgang hangt een noodzakelijke identiteitsverandering vast. Men moet het ouder worden onderkennen en er **zin** aan trachten te geven. Dat velen daarin slagen, blijkt uit de vele gepensioneerdverbonden en vrijwilligerswerkingen waarin heel wat senioren actief zijn.

‘Gepensioneerd zijn’ staat in deze tijden van brugpensioen en goede gezondheidszorg hoe langer hoe minder synoniem voor hulpbehoevend. De derde leeftijd bestaat uit vele actieve mensen met heel wat **levenservaring** die

zich nog voor heel wat willen inzetten... Veel gepensioneerden nemen deel aan natuurwandelingen omdat zij hun dagen op een sociale manier willen vullen, omdat ze zich willen inzetten voor het natuurbehoud, of gewoon omdat **ze willen ontspannen en genieten van de natuur...**

Tips senioren:

- Oudere mensen dragen veel levenservaring met zich mee. Ze zijn vaak minder gericht op nieuwe kennis verwerven en meer op ervaringen uitwisselen.
- Ouderen hebben in de loop van hun leven de natuur in Vlaanderen drastisch zien veranderen en vertellen graag over 'hoe het vroeger was'. Laat hen vertellen en speel hierop in. Peil naar hun mening en praat erover.
- Het komt er als gids op aan te polsen wat de achtergrond van deze mensen is. Onderschat het kennisniveau van mensen niet zomaar 'omdat ze al wat ouder zijn'.
- Senioren sluiten dikwijls aan voor het sociaal contact: gesprek en dialoog zijn dus van groot belang. Geef de mensen ook de gelegenheid om met elkaar te praten.
- Geef mensen de kans om te ontspannen en te genieten van de natuur.
- Ook bij senioren is het belangrijk te vertrekken vanuit concrete aangrijpingspunten in de natuur. Geef informatie over de kleine dingen, liever dan over grote ecologische systemen.
- Houd rekening met het wandeltempo en de wandelafstand. Loop niet te vlug en plan enkele stopplaatsen op plekken waar gelegenheid is om even te gaan zitten (bankje, helling,...). Las eventueel een paar rustmomenten in. Een bankje in het bos of het park kan hier zijn nut tonen.
- Een gemengde groep van senioren en kleinkinderen kan zeer interessant zijn. Daarbij richt de gids zich tot de kinderen door hen dingen te laten doen, voelen,... Op die manier spreek je de kinderen aan en zullen de grootouders ook trots zijn op hun kleinkinderen.
- Het verdient aanbeveling bij het werken met senioren uitleg te geven op een rustige manier. Let op je stemvolume en articuleer goed. Maar overdrijf hierin niet als daar vanuit de groep geen behoefte aan is. Vraag bij het begin van de wandeling of iedereen je verstaat.
- Zie ook de tips die gelden voor 'volwassenen' en voor het 'gezinspubliek'.

6.5.6 Mensen met een beperking

'Gehandicapt' is een zeer **gevarieerd begrip**. Er zijn zeer veel verschillende beperkingen of handicaps en personen met eenzelfde beperking kunnen deze zeer verschillend beleven. Een blinde die nooit heeft kunnen zien 'ziet' de wereld anders als iemand die b.v. als gevolg van suikerziekte blind werd. Een rolstoelgebruiker kan ornitholoog zijn (geweest)... Een persoon met een beperking is in de eerste plaats een persoon zoals een ander, die met evenveel respect behandeld wenst te worden.

Uiteraard is er een belangrijk onderscheid tussen een fysieke en een mentale beperking en stel je je als gids anders op tegenover een **groep** mindervaliden dan tegenover een gehandicapt **individu** tussen de andere groepsleden. Deze laatste vindt al die extra aandacht die je tijdens de wandeling aan hem besteed misschien helemaal niet zo leuk... Tracht in te spelen op de behoeften van het individu.

Onderschat mensen met een fysieke handicap niet. Fysiek gehandicapten kennen zelf hun grenzen en zichzelf of hun begeleider zullen je wel een signaal geven als er iets mis is. Als je slechts een of

enkele personen met een handicap mee hebt, kun je voor de wandeling even aan hen vragen waarmee je rekening moet houden en waar hun interesses liggen. **Zorg** er wel voor dat de fysiek gehandicapte ook de kans krijgt te zien wat je toont en de natuur te beleven, maar overdrijf niet met je aandacht voor hem. Doe het **discreet**.

Veel mensen voelen zich nerveus als ze met mentaal gehandicapten te maken krijgen. **Mentaal gehandicapten** hebben een beperkt begripsniveau, maar dit betekent niet dat zij 'kinderlijk' zijn of dat je hen als kleuter moet behandelen. Zolang je op een **concreet** niveau blijft – dus geen abstracte begrippen, ingewikkelde denksprongen – kun je met de meesten op een heel normale manier praten. Als je niet weet dat iemand licht mentaal gehandicapt is, merk je het vaak niet eens. Mentaal gehandicapten praten vaak heel open en vinden het leuk de natuur te beleven. Laat hen voelen en ruiken, zelf diertjes of planten zoeken,...

De natuur is voor mensen met een beperking in de eerste plaats een middel tot **zelfverrijking**, je hoeft hen niet met 'grote kennis' of milieuproblemen op te zadelen. Bezorg hen een aangename dag en laat hen genieten!

Foto: Een gidsbeurt met blinden en zienden op de heide. Tijdens de wandeling moesten de deelnemers als opdracht naar een geluid op de heide toelopen. De zienden die dat wilden, mochten daarbij een blinddoek omdoen. De blinden vonden het fijn dat de zienden het nu ook eens 'op hun manier' moesten doen. Uiteraard waren de blinden veel sneller bij het geluid aangekomen. Voor de zienden was het een fijn moment van natuurbeleving. Uiteraard werd er tijdens de activiteit ook veel gevoeld (zand, water uit een ven, opgezette dieren,...).

Tips mensen met een beperking:

- Indien je gevraagd wordt te gidsen voor een groep mensen met een beperking, informeer je dan vooraf grondig bij de begeleiders. Vraag zowel naar praktische als inhoudelijke aspecten. Mensen met een mentale beperking hebben vaak ook fysieke beperkingen (meervoudige handicaps). Informeer je goed bij de begeleiding over de aard van de groep. Informeer wat het doel van de uitstap is en tracht daarop zoveel mogelijk in te spelen. Je kunt tijdens de activiteit (bij doe-opdrachtjes,...) wellicht rekenen op de medewerking van de groepsbegeleiders.
- Bij mensen met een fysieke beperking moet je er natuurlijk voor zorgen dat je excursieterrein voor hen geschikt is (geschikt is voor rolstoelgebruikers, geen te nauwe paadjes met barrières of laaghangende takken, geen droog zand, niet te lange afstand). Sommige mensen met een beperking verleggen graag hun grenzen in de natuur en willen bvb. met de rolstoel zover mogelijk mee, ze willen gedragen en overgezet worden, anderen verlangen veiligheid of willen zelf zo zelfredzaam mogelijk zijn. Respecteer hierin zo goed mogelijk de wens van de persoon.
- Als één of enkele individuen in een gewone groep echt niet mee kunnen (slechte weg, te ver,...) neem dan een andere weg of vraag de persoon en zijn begeleider om even te wachten of 'een stuk van het traject af te slaan'. Meestal zal persoon zelf of de begeleider het wel aangeven als het nodig.
- Viseer de persoon met een beperking in een gewone groep niet te vaak. Onderschat hen niet. Opmerkingen als: 'Willen jullie meneer in de rolstoel even vanvoor laten staan?' zijn vaak misplaatst. Zorg op een discrete manier voor hem/haar.
- Een gehandicapte in een groep vraagt geen aparte inhoudelijke aanpak. Je kunt wel in de hele groep meer aandacht laten schenken aan beleving: zien, voelen, ruiken, proeven en horen.
- Denk er bij rolstoelgebruikers aan dat je dingen ook op hun hoogte toont.
- Mentaal gehandicapten, en vooral kinderen uit het bijzonder onderwijs, mag je niet onderschatten. Doe gewoon, niet kinderachtig. Hou je uitleg concreet, beperk je tot hetgeen dat ze ter plaatse kunnen zien, horen, ruiken, proeven en voelen. Werk met insecten in potjesloepjes,... Laat hen veel zelf vasthouden en voelen.
- Wees tegenover mensen met een mentale beperking steeds **enthousiast**. Ze zijn heel **gevoelig voor sferen** en zullen je goed/slecht humeur gemakkelijk overnemen. Laat niet merken dat je het koud hebt of regen niet aangenaam vindt, wees steeds positief.
- Mensen met een mentale beperking hebben veel aandacht voor eten en drinken, met een kleine versnapering doe je hen een groot plezier.
- Belaad mensen met een mentale beperking niet met veel kennis of met milieuproblemen. Zelfverrijking en beleving staan voorop!

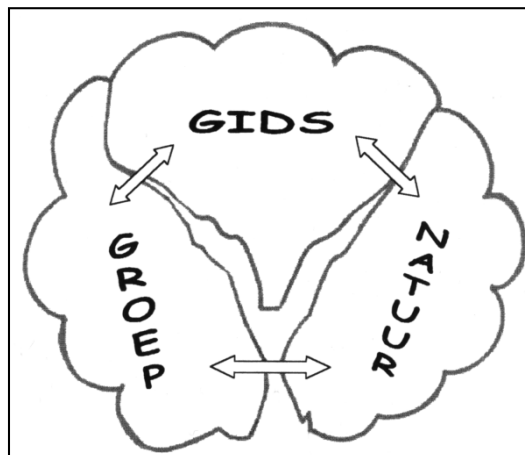
DE EXCURSIE UITVOEREN (de kruin)

De volgende drie hoofdstukken gaan over het uitvoeren van de excursie.

Hoofdstuk 7. Tijdens de excursie

Hoofdstuk 8. Problemen aanpakken

Hoofdstuk 9. Spreken voor groepen

7. Tijdens de excursie

Alle stappen in de voorbereiding achter de rug? Er kan niets misgaan. Of toch? Het eigenlijke 'werk' begint pas! De deelnemers komen immers voor de excursie, niet voor je voorbereiding. Ze vinden het maar vanzelfsprekend dat jij er bent. Goedgezind, op het afgesproken moment en klaar voor een boeiende excursie. Een goede voorbereiding is een eerste en belangrijke voorwaarde voor een geslaagde excursie. De excursie zelf omvat veel meer onverwachte elementen. Volgende tips kunnen je daarbij helpen.

7.1 Onthaal

Wees minstens een kwartiertje vóór de aanvang van de excursie aanwezig op de afgesproken verzamelplaats. Maak jezelf bij de aanwezigen kenbaar als de gids, zo zijn de deelnemers gerust gesteld dat ze op de juiste plaats zijn en de wandeling zeker zal doorgaan. Zorg ervoor dat je al als gids herkenbaar bent (bv. badge natuurgids CVN). Meer nog is je eeuwige glimlach de aangewezen manier om als natuurgids van dienst herkenbaar te zijn. Weet dat de eerste indruk die je maakt vaak het langst blijft...

Gebruik deze tijd om de deelnemers te onthalen en te peilen naar hun verwachtingen en naar hun eventuele voorkennis. Heb aandacht voor de verschillende deelnemers, praat niet de hele tijd met dezelfde personen. Geef ook meteen aanwijzingen m.b.t. kleding en schoeisel, zodat de deelnemers al vóór de start van de excursie daarmee in orde zijn.

- Geef het **goede voorbeeld**: kom indien mogelijk met de fiets, geen blikjes,...
- Wees minstens een **kwartiertje** vooraf aanwezig.
- Wees **goedgezind**.
- Zorg dat je als gids **herkenbaar** bent (badge, ...).
- **Onthaal** de deelnemers, praat niet steeds met dezelfde personen.
- Peil naar **verwachtingen** en **voorkennis**.
- Geef alvast de **handtekeninglijst** door.

7.2 Inleiding

De inleiding is bijzonder belangrijk. Begin er stipt aan, hoogstens vijf minuten na het afspraakuur. Zo beloon je wie een inspanning deed om op tijd te komen en kweek je geen slechte gewoonten. Het kan niet zijn dat mensen die ‘beter te vroeg dan te laat’ wensen te komen en een kwartier voor het vertrekuren aankomen, nog eens een kwartier na het vertrekuren moeten blijven wachten op eventuele laatkomers. Een halfuur stilstaan, zeker in het winterhalfjaar, bederft al bij voorbaat de pret... Om laatkomers toch nog de kans te geven alsnog aan te sluiten, kun je de inleiding best verzorgen op of vlakbij de afspraakplaats. Wijs laatkomers in geen geval terecht: heet hen even hartelijk welkom als alle anderen. Een goede inleiding duurt niet langer dan tien minuten. De mensen komen om te wandelen! De inleiding is belangrijk, de eerste indruk blijft het langste bij! Begin met een monoloog om de deelnemers te laten wennen aan de groep, zo zien ze bij het begin duidelijk dat jij de gids bent en de excursie zal leiden. Leer eventueel je inleiding (kernwoorden) als je verwacht dat je erg zenuwachtig zal zijn.

- begin op tijd
- heet de deelnemers **welkom**
- **uzelf** voorstellen (kort iets vertellen, niet uw hele leven!)
- **organisatie** voorstellen (vereniging waarvoor u gidst, beheer gebied, eigenaar)
- **doel** en **thema** van de wandeling
- **wandelroute** (gebruik een kaart)
- aandacht wekken! (leuk verhaal, grappige, probleemstelling,...)
- praktische informatie: begaanbaarheid, **duur** en einduur
- Afspraken maak je best bij het begin, enkel noodzakelijke afspraken:
 - wees niet streng maar wel duidelijk, geen opsomming van verboden, motiveer.
 - positief geformuleerde richtlijnen werken beter dan verboden
- uitnodigen tot **vragen** stellen
- Hou het **kort**. Hooguit 5 à 10 minuten
- Zorg dat de eerstvolgende stopplaats niet te ver uit het gezichtsveld is, zodat laatkomers nog kunnen aansluiten.

Een bijzonder aandachtspunt vormen de **afspraken en gedragsregels**. Afspraken over wat kan en niet kan maak je best vooraf, en wel op het einde van je inleiding, zodat ook laatkomers het gehoord hebben. Maar pas ervoor op dat je geen al te negatief beeld schetst door een hele lijst op te sommen van dingen die allemaal niet mogen. Maak alleen die afspraken die zinvol zijn voor uw wandeling (als er geen honden bijzijn hoeft je niets over honden te zeggen,...). Zeg er ook steeds duidelijk bij waarom iets niet mag. Een verbod om zeldzame planten te plukken of het pad te verlaten op kwetsbare stukken is niet voor iedereen even duidelijk. ‘Omdat ik het zeg dat het niet mag’ en ‘dat is nu eenmaal zo’ zijn bijzonder slechte argumenten om een gebod te doen naleven en respect te krijgen voor wat je vraagt...

- **Plukken**: Verwijs bij het niet plukken van planten bijvoorbeeld naar hun wettelijke bescherming en zeldzaamheid, maar ook naar hun schoonheid en ecologische waarde. Niet iedereen kent alle zeldzame planten, daarom spelen we op veilig door het goede voorbeeld en niets te plukken,...
- **Op de paden blijven**: De aangelegde wandelpaden tonen de mooiste plekjes van het hele gebied. Door op de paden te blijven geven we de vegetatie extra kansen in plaats van ze te vertrappelen.
- **Honden aan de leiband**: Honden heeft men in natuurgebieden liever aan de leiband of helemaal niet om wilde dieren voldoende rust te bieden. Wilde dieren ruiken zeer goed en worden ook opgeschrikt door honden waarvan u weet dat ze geen kwaad doen. Een loslopende hond –zelfs een brave- is voor op de grond levende dieren telkens weer een ware verschrikking.

De gids heeft een belangrijke **voorbeeldfunctie**. Zondig dus zeker niet zelf tegen de afspraken die je bij het begin maakt, tenzij je er heel expliciet telkens bij zegt wat en waarom je het nu doet (vb. plukken, van pad afwijken).

7.3 Onderweg

Enkele belangrijke tips:

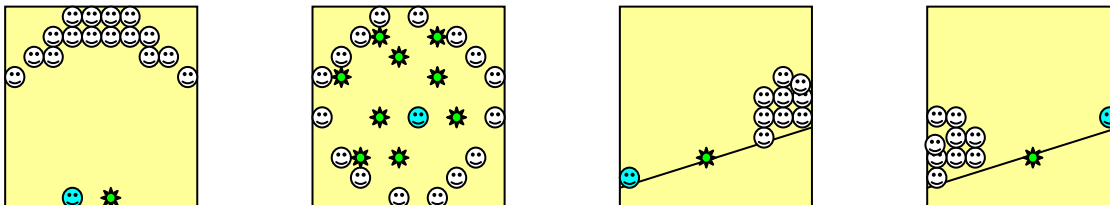
- Vergeet je **voorbereiding** niet: vergeet je thema, je stopplaatsen, je voorbereide **werkvormen** en je didactisch **materiaal** niet, maar wees **flexibel**. Denk eraan rekening te houden met de **doelgroep** en de aanwezige **natuur**.
- Laat de deelnemers zoveel mogelijk **zélf de natuur ontdekken**.
- Heb aandacht voor alle **zintuigen**: zien, horen, ruiken, voelen, proeven.
- Heb vooral aandacht voor het **direct waarneembare**.
- **Wees niet altijd zelf aan het woord**; ook de stilte spreekt vaak voor zich, durf ook om stilte vragen.

- **Vragen** stellen werkt stimulerend. Als iemand uit de groep je een interessante vraag stelt, herhaal ze dan voor de hele groep voordat je antwoordt.
- Vertel niet alles wat je weet: **overdonder de deelnemers niet met je kennis**, de deelnemers moeten ontzag krijgen voor de natuur, niet voor de gids!
- Let regelmatig op de **tijd**.
- Spreek **verstaanbaar** in functie van de grootte van de groep, verzorg je taal.
- Hou de **groep bijeen**, wacht met spreken tot iedereen er is.
- Loop **vooraan**, zo bepaal je zelf het wandeltempo en de stopplaatsen.
- Blijf steeds zelf de **groepsleider**: laat het woord niet te vaak aan betweters en ga niet in discussie met specialisten; laat je niet vangen door moeilijke mensen met veel vragen; de grootste zot kan immers meer vragen stellen dan de grootste geleerde kan beantwoorden; informatie uitwisselen kan echter ook voor de gids leerrijk zijn!
- Geef het **goede voorbeeld**, ruk geen planten uit, beschadig niet meer dan nodig is en **verduidelijk** je gedrag.

7.4 Positie kiezen tegenover de groep

Een mooi en geschikt ‘decor’ is het halve werk. Kies daarom je **stopplaatsen** goed uit, maar ook jouw **positie** tegenover de groep. Er zijn diverse opstellingen mogelijk. Maak de deelnemers duidelijk hoe zij zich het best kunnen opstellen om het onderwerp behoorlijk te kunnen bekijken. Variatie, ook in je opstelling tegenover de groep, brengt leven in de brouwerij.

Enkele mogelijkheden (het stekelige stipje is het object dat je wil bekijken):

Ga zo nodig –als je niet al te groot bent– zelf wat hoger of lager staan, opdat iedereen je goed kan zien. Zorg voor **oogcontact** met alle deelnemers. Zoek bij slecht weer beschutting op en laat de groep **niet tegen de zon in naar jou kijken**. Vermijd veel toelichting op plaatsen waar iedereen noodgedwongen achter elkaar moet lopen of staan. Ook lawaaierige of –tenzij het erg warm is– beschaduwde stopplaatsen kun je maar beter mijden. Sta in geen geval zelf in het gezichtsveld van de groep. Ze komen niet om jou te bekijken.

Veel natuurgidsen lopen steeds **vooraan**. Moet dat altijd? Jij bent het alleszins die het wandeltempo en de stopplaatsen aangeeft. Soms wijst de wandelroute zichzelf wel uit. Door ook eens achteraan te lopen vermijd je dat je altijd dezelfde personen vergezelt. Wacht met een toelichting totdat iedereen op de stopplaats is aangekomen. Indien deelnemers te lang achterblijven, maak je hen daar vriendelijk op attent. Maar respecteer dat sommige deelnemers (vb. gezinsleden van een deelnemer die echt natuurfreak is) de wandeling eerder beschouwen als een kans om met vrienden of bekenden in ‘het groen’ te vertoeven. Ze zullen dan spontaan wat afstand houden. Het gaat dikwijls om een gezinsactiviteit; als de andere gezinsleden niet wensen te komen, dan de echt geïnteresseerde ook niet!

Wanneer je **‘iets kleins’** bekijkt en bespreekt, probeer je toelichting te beperken in de tijd. Men kan waarschijnlijk toch zeer weinig zien. Geef meteen daarna iedereen ruim de kans om zelf te komen kijken.

Hol na je uitleg niet onmiddellijk door naar het volgende voorwerp, je dreigt dan de aandacht van de staart van je groep te verliezen.

- Kies zoveel mogelijk voor **ruime stopplaatsen** waar iedereen jouw en het object goed kan zien. Maak de deelnemers duidelijk hoe zij zich best kunnen opstellen.
- Vraag de groep om voldoende afstand zodat iedereen kan zien.
- Vermijd ongunstige stopplaatsen (smal, lawaaierig, schaduw,...)
- Laat de groep niet tegen de zon in naar jou kijken.
- Sta niet in het gezichtsveld van de groep.
- Laat de mensen **eerst goed kijken** en **vertel daarna**.
- Praat niet te lang over iets kleins, zorg dat iedereen het kan zien, eventueel d.m.v. meerdere exemplaren.
- Hou **oogcontact**. Heb aandacht voor **iedereen**.
- Wacht met spreken tot iedereen is aangekomen
- Vermijd een langgerekte groep. Haal achterblijvers er vriendelijk bij.

- Loop meestal vooraan, jij bepaalt het **wandeltempo** en de **stopplaatsen**. Zorg dat je geen mensen moet terugroepen.
- Ga zonodig zelf hoger/lager staan, opdat iedereen je goed kan zien (enkel als het nodig is).
- Hol na je uitleg niet onmiddellijk door, geef de mensen tijd om nog even zelf te kijken.
- Zoek bij slecht weer beschutting op.
- Schakel voor een grotere groep (>25) een collega in en splits op.
- Als de groep toch erg groot is, zoek dan plaatsen waar veel ruimte is om je verhaal te vertellen. Kies minder en ruime stopplaatsen.
- Bij grote groepen: spreek met de groep af dat ze bij elke splitsing moeten wachten en/of zeg op het einde van je stopplaats waar de volgende stopplaats zal zijn. Bijvoorbeeld: we wandelen nu tot aan het de vijver, het kasteel,...

Dit moet je vooral niet doen tijdens je excursie.

- Haal geen halsbrekende toeren uit, spring niet over beken, kruip niet over omheiningen,... Zorg dat iedereen meekan.
- Praat niet teveel over dingen die niet te zien zijn.
- Probeer geen ontzag voor jezelf te wekken in plaats van voor de natuur!
- Overtreed zelf geen wetten en gemaakte afspraken.
- Laat je niet cynisch en pessimistisch uit over de gesteldheid van onze natuur.
- Spreek niet over 'mijn natuurgebied'.
- Neem geen duidelijk politieke standpunten in.
- Zet geen mensen voor schut, blijf steeds beleefd.
- Dring de mensen niet op om lid te worden van je vereniging of om iets te kopen. Eenmaal aanbieden kan, herhaaldelijk opdringen heeft enkel een tegengesteld effect.

Lees de gedragscode voor de natuurgids nog eens na.

7.5 Slot

Zorg dat je op tijd terug bent! Een excursie eindigt meestal op de plaats van vertrek. Sommige gidsen kiezen ervoor om iets vroeger af te sluiten. Voordeel van dit systeem is dat je dan nog de aandacht van de hele groep hebt. Eenmaal op de parkeerplaats is dat wel eens moeilijker. Als je wat vroeger afsluit, loop dan nadien uiteraard wel met de deelnemers mee tot aan de plaats waar de excursie van start ging!

Als slot van elke excursie is het zinvol om de verhaallijn even kort samen te vatten. Benadruk het belang van de natuur voor onze samenleving. Maak echter niet de fout je hele verhaal opnieuw te willen vertellen. Een goed slot is vooral kort!

Bedank de deelnemers voor hun komst, interesse en medewerking.

Nodig hen uit om het gebied eens in een ander seizoen te bezoeken, al dan niet met een natuurgids.

Je kunt de mensen eventueel iets mee naar huis geven over de excursie. Een plannetje met het parcours kan al volstaan, een wat meer uitgebreide folder kan ook. Of stel de wandelkalender van jouw regio voor, en deel ze uit. Geef de deelnemers beknopte informatie over de natuurvereniging die bij het gebied betrokken is, en biedt hen eventueel de kans om lid te worden.

Als je nog iets gaat drinken, kun je de deelnemers uitnodigen. Sommige mensen maken hiervan gebruik om nog wat na te kaarten of vragen te stellen.

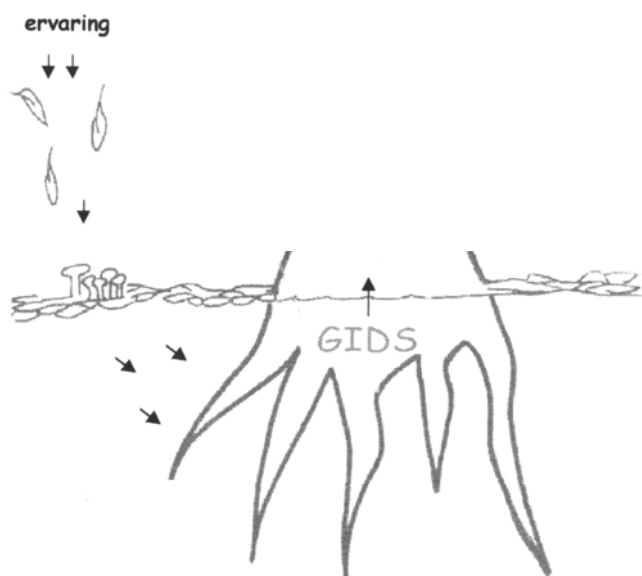
Na je wandeling blik je nog even terug op de activiteit. Wat liep goed, waarop zul je een volgende leer letten? Wie heb je goed kunnen motiveren, wie minder? Hoe kwam dat?

- Wees terug op het vooraf afgesproken uur!
- Meestal op de plaats van vertrek of een beetje ervoor. Afsluiten op de parking heeft nadelen.
- Vertel dat de excursie bijna ten einde is.
- Vat eventueel verhaallijn of opvallende waarnemingen kort samen.
- Geef de kans om nog vragen te stellen.
- Nodig uit om het gebied opnieuw te bezoeken.
- Bedank de deelnemers voor hun komst, interesse en medewerking
- Stel de wandelkalender van jouw regio voor.
Geef beknopte informatie over 'jouw' en andere natuurverenigingen.
- Eventueel kun je de mensen iets mee naar huis geven: een plannetje, folder, wandelkalender
- Een goed slot is vooral kort!

7.6 Nabespreking en verwerking

Nadien zet je voor jezelf op een rij hoe de excursie verliep. Wat waren de sterke punten bij de voorbereiding en de uitvoering? Welke ideeën heb je opgedaan om volgende keer te gebruiken? Welke soort ging je ook alweer opzoeken, omdat je er wat aan twijfelde? Vraag ook feedback aan deelnemers die je goed kent. Vraag wat goed vonden en wat ze anders zouden doen. Op deze manier leer je van elke excursie iets bij. Wellicht is ook de plaatselijke afdeling van de natuurvereniging geïnteresseerd in je excursie. Schrijf daarom je waarnemingen op. Hou de gegevens van je excursie bij, en bezorg deze aan de voorzitter van de plaatselijke afdeling. Denk hierbij ook aan het deelnemersaantal, datum, naam van de groep, contactpersoon.

Je mag geen schrik hebben voor kritiek. Noteer de kritiek in een notitieboekje. Op die manier kun je de evolutie van je excursies volgen.

8. Problemen aanpakken: struikelsituaties en discussiethema's

Er zijn een aantal 'struikelsituaties' die geregeld terugkomen tijdens een gidsbeurt in de natuur. Gidsen vrezen ze soms. Door je op deze situaties voor te bereiden verliezen ze al gauw hun 'struikelkarakter'.

8.1 Wat als er moeilijke vragen worden gesteld?

Ook al weet je het antwoord op de gestelde vraag niet, reageer altijd positief. Zeg eerlijk dat je iets niet weet. Je kunt niet alles weten. Draai in geen geval rond de pot en ga niet gokken. "Een interessante vraag. Ik heb er echter zo meteen geen antwoord op." Misschien kun je het antwoord terugvinden met behulp van een zoekkaart of een veldgids. "Ik weet niet welke vlinder dit is. We zoeken het zo meteen even op." Betrek niet alleen de vraagsteller bij het gebeuren. Stel de aan jou gestelde vraag aan de hele groep. Dit geeft je wat bedenktijd en wie weet komt er wel antwoord uit de groep. "Mevrouw vraagt zich af waarom ..., misschien weet iemand anders daar het antwoord op?" Beantwoord de vraag op een ander moment. Zeker bij té gespecialiseerde onderwerpen is dit aangewezen. "Dat is een zeer goede vraag, maar kan ik hierop aan het einde van de excursie ingaan?"

8.2 Lastige klanten

Iets moeilijker is het wanneer een vraagsteller onzuivere motieven heeft. Sommige wandelaars onderbreken de gids op ongepaste momenten en stellen strikvragen om hun eigen kennis te etaleren. Pogingen om hen 'af te schepen' blijken vaak niet het gewenste effect te hebben, integendeel. Gelukkig zijn er verschillende efficiënte middeltjes om hen 'te lijf' te gaan.

Een moeilijke of onredelijke vraag kun je meteen beantwoorden met een wedervraag. Je dwingt de betweter de vraag eenvoudiger te formuleren. "Wat wilt u precies weten?" Indien de vraagsteller duidelijk zelf het antwoord weet, kun je het wagen met een laconieke wedervraag. 'Een goeie vraag. Ik weet het antwoord niet, maar ik heb de indruk dat u ons dit graag wil vertellen.' Wanneer het echt de spuigaten uitloopt, mag je een deelnemer beleefd op z'n plaats zetten. Vraag hem om jouw verhaal niet meer te onderbreken of dring aan om de vragen op het gepaste moment te

stellen. Maak de betweter duidelijk dat hij een storende invloed heeft op de groep. *“Mijnheer, u mag gerust vragen stellen of uw mening geven. Maar het stoort me dat u me geregeld onderbreekt.”* Sommigen proberen het met *“U bent erg goed op de hoogte. Ik hoop dat we u eens kunnen inschakelen als gids”*. Natuurlijk blijft de gedroomde manier om op een moeilijke vraag te reageren... ze correct beantwoorden. Je dwingt respect af van de groep en vermijdt meteen dat de vraagsteller nog een tacklepoging onderneemt.

In elk geval wordt hier het belang aangetoond van het maken van goede ‘afspraken’ aan het begin van de wandeling. Als je een thema vooropgezet hebt, deel dit mee aan de wandelaars en houd je er zelf aan. Op die manier kun je ‘lastige klanten’ onmiddellijk terechtwijzen. Geef ze één keer de kans om even ‘hun ding te doen’, maar stop ze daarna af door het thema van de wandeling in herinnering te brengen, en schakel je wandelaars daarbij in als ‘getuigen’. Op die manier moet de ‘lastige klant’ tegen de ganse groep ingaan, wat doorgaans niet zal gebeuren... Besteed aandacht aan de hele groep, niet aan de enkeling die je met vragen bestookt. Vergeet nooit dat bijna alle deelnemers goede bedoelingen hebben, en vragen stellen uit interesse. Laat je in geen geval afschrikken door lastige klanten en stimuleer integendeel het stellen van vragen.

8.3 Wat als iemand me op een fout wijst?

Iedereen, ook een natuurgids, begaat wel eens een vergissing of is soms afgeleid. Wanneer je door jezelf of door anderen ‘betrap’t wordt op het onwillekeurig vertellen van een fout of een vergissing, begin dan vooral niet meteen te steigeren. Blijf kalm, geef je fout toe en herstel ze. Weet je niet zeker of je fout was, zeg dan dat je het na de wandeling zal nakijken en bedankt de vraagsteller (eenmaal!) voor zijn opmerkzaamheid. Ben je zeker van je gelijk? Zeg dan dat je denkt dat de ander zich vergist, argumenteer kort, nodig de deelnemer uit het na de excursie samen te bekijken. Begin hierover tijdens de excursie zeker geen lange welles-nietes-discussie! Rond het thema af.

8.4 Wat als ik een black-out krijg of mijn draad kwijt geraak?

Bij een *black-out* ben je de draad kwijt. Los dit probleem eenvoudig op door aan de groep te vragen waar je gebleven was. Meestal helpen deelnemers je verder op de goede weg. Deelnemers zijn erg hulpvaardig als ze merken dat de pas gediplomeerde gids wat zenuwachtig is.

Geheugensteuntjes (kernwoorden per stopplaats) op papier kunnen eveneens wonderen doen. Aflezen is erg storend, dus dat doe je beter niet. Je zult overigens merken dat je die memo’s meestal niet nodig hebt. Het volstaat vaak te *weten* dat je ze bij je hebt om je meer zelfzeker te voelen! Of rond af en wandel even verder, dat geeft je bedenktijd.

8.5 Wat als mensen achterblijven of ongeïnteresseerd zijn?

Zoals hier voor al aangegeven vormt dit gegeven meestal geen echt probleem, maar is het inherent aan het gezinskarakter van de activiteit. Niet elk gezinslid loopt even warm voor het opdoen van natuurervaringen! Probeer de ‘afwezige’ deelnemers af en toe te betrekken door hun aandacht te vragen, zeker als het gaat om wat meer ‘spectaculaire’ onderdelen van de wandeling. Zo kan een ontmoeting met ‘aajibare’ grote grazers, die momenteel vaak ingezet worden in het raam van natuurbeheer of natuurontwikkeling, juist die groep sterk aanspreken. Of maak tijdens het wandelen even een praatje met hen om naar hun interesses te polsen. Speel als de gelegenheid zich voordoet in op bepaalde interesses die je kunt detecteren. Bvb.: *“Ik hoorde u iets vertellen over homeopathie. Interessant dat u dat opmerkt, want deze plant...”*

Raak niet ontmoedigd en breek jezelf niet af als je enkele ongeïnteresseerde deelnemers mee hebt, dit komt meestal niet doordat ze jou geen goede gids vinden, maar gewoon omdat ze er geen zin in hebben. De andere mensen vinden je excursie wellicht wel boeiend, laat je humeur er dus niet door beïnvloeden en bewaar je enthousiasme! Informeer eventueel na afloop naar hun mening: misschien blijken ze enthousiaster dan je gevreesd had.

8.6 Moet ik de Latijnse namen van soorten kennen? Moet ik alle soorten kennen?

Het gebruik van wetenschappelijke namen tijdens natuurexcursies is een klassiek voorwerp van discussie. Kennis van een aantal Latijnse namen is misschien niet onontbeerlijk, handig is het wel. Zo vertellen ze je veel over vb. verwantschap, standplaats, verschijningsvorm en gebruik van een plant. Voor een meer wetenschappelijk ingesteld publiek stellen wetenschappelijke namen geen probleem. Wie voor een ‘gewoon’ publiek gidst, springt er beter zuinig mee om: de meeste mensen hebben er niks aan en onze Nederlandse namen zijn ook niet mis. Gebruik een wetenschappelijke naam daarom alleen wanneer deze iets méér vertelt en bijdraagt aan je verhaal. Wie verbanden in de natuur wil aantonen, doet dat best op een eenvoudige manier.

Het is ook niet erg als je niet alle soorten planten, insecten, zwammen,... kent die je onderweg tegenkomt. Zelfs de grootste specialist zal daarin geregeld falen. Als iemand je een onbekende soort toont, zeg dan bijvoorbeeld *“die kende ik nog niet”* of *“die ziet er wel mooi uit”*, *“knap dat u die opgemerkt heeft”*, *“weet u er iets meer over?”* of *“het is zeker een sprinkhaan/plaatjeszwam/..., maar ik weet niet precies welke soort”*, *“ik zie wel dat deze zwam op hout*

parasiteert, de boom is nog niet dood”, “we zullen hem even in een loupepotje zetten en een insectengids bekijken”,...
Toon in ieder geval interesse voor de dingen die deelnemers aanbrengen.

8.7 Mag ik dingen afplukken om ze beter te kunnen tonen?

Een omstreden thema is het plukken van planten tijdens natuurexcursies. Soms lijken er hierover wel twee kampen te bestaan. Voorstanders bepleiten gematigd plukken omwille van de zintuiglijke ervaringen en omdat in een (grote) groep iedereen iets moet te zien krijgen. Zeker het plukken van erg algemene soorten is onschuldig, en ook van andere planten mag een gids er omwille van de didactiek ‘ééntje opofferen’... Tegenstanders daarentegen wijzen op de schade die veelvuldig plukken aanricht. Ze vinden plukken overbodig, en maken duidelijk dat je de deelnemers een goed voorbeeld moet stellen. Bovendien, zo zeggen zij, moeten de groepen die na hen komen de kans krijgen om dezelfde bloemenpracht te bewonderen. Voor beide stellingen is iets te zeggen. Wellicht houdt het juiste antwoord ergens het midden tussen beide. Veel gidsen vinden een werkbaar compromis in het zuinig plukken van een enkel boomblaadje en erg algemene kruiden, terwijl ze paddestoelen en zeldzamer planten sparen. Dus, wat je ook doet, het is verstandig je plukgedrag tijdens een excursie kort toe te lichten aan de deelnemers. Door te tonen dat je er zelf bewust mee omgaat kun je ook bij anderen bewustwording stimuleren.

Plukgedrag	
ARGUMENTEN VOOR: - zo kan ik het beter tonen - Zintuiglijke ervaringen zijn belangrijk - ‘ééntje opofferen’ voor het goede doel	ARGUMENTEN TEGEN - voorbeeldgedrag van de gids - beschermde soorten - schade aan de populatie
Bedenk: plukken is niet evident, ga er bewust mee om, beslis in eer en geweten, zoek een werkbaar compromis, licht je plukgedrag altijd toe bij je deelnemers	

8.8 Mag ik zeldzame of onverwachte (kwetsbare) dingen tonen?

Nogal wat gidsen kiezen ervoor om bepaalde zeldzame soorten of mooie maar kwetsbare plekken in hun gebied niet te tonen tijdens gewone excursies. Hiervoor bestaan enkele goede argumenten. Vaak spelen negatieve ervaringen een rol in deze beslissing. Orchideeën worden na een excursie wel eens uitgestoken, en ook sommige paddenstoelen en korstmossen zijn erg geliefd bij verzamelaars, bloemschikkers en andere natuur’liefhebbers’. Soms is een biotoop zo kwetsbaar dat regelmatige betreding door een groep of een ‘ontdekking’ door vele wandelaars nefaste gevolgen kan hebben. Houd in je afweging ook rekening met de meerwaarde die het tonen van die biotoop of die welbepaalde soort(en) biedt. Wanneer ze een sleutelrol spelen in je verhaal of bijzonder dankbare aanknopingspunten zijn voor vb. natuurbeleving, kan het toch de moeite waard zijn ze te tonen. Licht in dat geval alleszins de bescherming, kwetsbaarheid en zeldzaamheid toe!

Zeldzaamheden of onverwachte dingen tonen	
ARGUMENTEN VOOR: - belevingsmoment, knappe ervaring - groep is geïnteresseerd - onverwachte natuur, iets onverwachts of iets zeldzaams blijft bij	ARGUMENTEN TEGEN - zeldzaam/kwetsbaar, risico op verstoring, risico op vernietiging (bv. uilennest,...) - rode draad niet verliezen - timing bewaken
Hoe reageer je beter niet: ik ken er niets van, ik heb dit niet voorbereid, dit past niet in mijn thema, dit interesseert mij niet. Bedenk: - Spaar kwetsbare biotopen en soorten. - Weeg meerwaarde en kwetsbaarheid telkens af. - Licht alleszins bescherming en kwetsbaarheid toe.	

8.9 Mag ik met mijn groep van het pad afwijken?

Van het rechte pad afwijken wordt niemand in zijn leven aanbevolen, maar hoe zit het met de natuurgids? De verleiding om voor planten, dieren of diersporen die ‘bijzondere waarnemingen’ opleveren het wandelpad te verlaten

is soms erg groot. Toch pleiten we ervoor om als natuurgids in principe alle in een gebied geldende voorschriften te respecteren. Verlies nooit uit het oog dat je als gids, willen of niet, een voorbeeldfunctie vervult. Hier geldt, net als bij het plukken, dat afwijkingen gewogen moeten worden op de meerwaarde die ze aan een excursie bieden. Een klein woordje uitleg aan de deelnemers is ook hier alleszins aangewezen. Maar bedenk dat de meeste wandelaars geen jagers op zeldzaamheden zijn. De taak van de natuurgids bestaat er in 'het gewone ongewoon te maken'. Ook algemene soorten dragen een schat aan informatie in zich!

9. Spreken voor een groep

Als natuurgids moet je uiteraard kunnen en durven spreken voor een groep. Niet iedereen is dit gewoon, voor velen is het een spannende aangelegenheid. spreken voor een groep leer je vooral **door het te doen**. Door **ervaring op te doen** en te **oefenen**.

- Als je niet gewoon bent voor een groep te spreken, **begin** dan te oefenen met een kleine groep vertrouwde mensen. Neem bijvoorbeeld enkele familieleden of vrienden mee naar je studieterrein en vertel hen dingen, treed in interactie, geef hen een demonstratie of laat hen zelf iets doen. Als je merkt dat dat je goed begint af te gaan, experimenteer dan met een minder vertrouwde of grotere groep.
- Als je vreest dat je de **draad** van je verhaal zal kwijtraken, oefen dan alleen voor de spiegel. Schrijf de kernwoorden op en herhaal het verhaal een paar keer, tot je voelt dat je het kent. Kijk jezelf aan, kijk naar je articulerende lippen. Spreek duidelijk, alsof je voor een groep zou staan.

Het is normaal dat je zenuwachtig bent als je de eerste keren voor een groep staat, veel ervaren gidsen zijn voor het begin nog steeds een beetje zenuwachtig. Zorg dat je je **inleiding** goed kent, zodat die vlot verloopt. Na de inleiding is het ijs meestal gebroken en vallen de zenuwen van je af.

Hieronder volgt een aantal aandachtspunten. **Let er eens op hoe ervaren gidsen het doen**. Door er bij anderen op te letten, word je je ervan bewust en ga het het automatisch zelf ook gemakkelijker juist doen. Hieronder volgt een lijst met aandachtspunten. **Verkijk je er niet op deze lijst**, veel van onderstaande dingen zul je al vanzelf doen. De rest leer je door ervaring en door je ervan bewust te zijn.

Spreken voor groepen heeft te maken met **verbale**, maar voor een belangrijk stuk ook met **non-verbale aspecten**. Een goed spreker is niet noodzakelijk een goede gids, en een minder goede spreker kan een zeer goede gids zijn! Heb dus ook steeds aandacht voor het non-verbale.

9.1 Non-verbale aandachtspunten

oogcontact

- behoud zoveel mogelijk oogcontact met je publiek
- kijk terwijl je spreekt niet naar de grond of boven je publiek uit
- kijk de groep aan, niet je onderwerp: planten blijven wel staan...
- kijk niet te lang naar eenzelfde persoon, kijk verschillende mensen aan
- kijk af en toe ook naar de mensen die langs de zijkant staan
- op je stagewandeling: spreek tegen heel je groep, niet alleen tegen je beoordelaar

beweeg (zuinig)

- zet je verhaal kracht bij met gebaren, maar overdrijf niet
- sta stevig op beide benen, hou je rug recht, richt je hoofd niet naar de grond
- leg je toe op een neutrale, open houding: hou armen en handen langs het lichaam, handen niet in je broekzak, armen niet gekruist voor je borst
- wiebel niet, pruts niet aan een voorwerp (bril, haarlok, verrekijker,...), op die manier kom je erg onzeker over
- bewaar een juiste afstand: ga niet te dichtbij mensen staan en niet te ver af
- een gids raakt tijdens de wandeling best geen mensen aan, tenzij om ze bij begin of einde een hand te geven

uiterlijk

- wees verzorgd : iedereen zal naar je kijken
- kleeft je aangepast aan het gebied en het weer (schoenen, jas,...)
- trek eventueel een T-shirt van je vereniging of met natuurtekening aan

→ vergeet vooral je glimlach niet!!!

9.2 Verbale aandachtspunten

stemvolume

- pas je aan aan situatie en groep
- buiten ben je moeilijker verstaanbaar dan binnen
- spreek luid genoeg, maar probeer niet te roepen
- vraag of iedereen je verstaat, laat de groep eventueel dichterblijven
- Met volumewisselingen kun je een verhaal boeiender maken en het publiek aandachtig laten luisteren.

ademhaling en taalgebruik

- spreek vanuit je buik, adem diep, zo voorkom je stemproblemen
- spreek goed verstaanbaar (geen plat dialect, goed articuleren)
(veel wandelaars en gidsen verkiezen het gebruik van algemeen Nederlands)

timing en tempo

- spreek niet te snel, eerder traag en duidelijk
(gebruik de eenvoudige regel dat, als je zelf vindt dat je té traag spreekt, je spreektempo wellicht goed zit)
- articuleer goed
- hou het kort, geen ellenlange monoloog, onderbreek geregeld
- praat niet continu, maar benut stiltes: korte pauzes, een 'onverwachte' stop, wekken nieuwsgierigheid op, scherpen de aandacht weer aan, verhogen het dramatisch effect.
- hou je aan de timing

klare taal

- pas je aan aan de doelgroep, overtuig jezelf ervan dat deze begrijpt wat je vertelt
- gebruik eenvoudige woorden, leg moeilijke woorden uit
- maak korte zinnen
- maak je zinnen steeds af, stop niet middenin een zin
- spreek geen boekentaal: zeg wat je te zeggen hebt, kort, duidelijk en krachtig.

stopwoorden

- zijn een gevolg van stress, veroorzaken 'ruis'
- gebruiken we courant en vaak onbewust, ervaren we meestal als storend
- vb.: euh, enfin, dus, nietwaar, inderdaad, jawel, ...
- vraag iemand anders wat jouw stopwoorden zijn, zodat je er bewust van wordt en ze kan afbouwen

intonatie en dramatiek

- spreek de groep direct aan (u ziet...)
- gebruik je stem als dramatisch hulpmiddel
- zorg voor afwisseling: beklemtoon woorden, spreek even zachter, met een andere emotie,... maar vermijd overacting
- hou vorm en inhoud in overeenstemming

9.3 andere aandachtspunten

groep

- let op de reacties vanuit de groep, bevestigen ze wat je zeg?
- let op de mimiek van de mensen, verstaan ze je?
- is heel de groep nog aandachtig aan het luisteren of is het tijd om af te ronden?
- staan de mensen bij jou of staan ze verspreid?
- kijken ze geamuseerd of verveeld?

inhoud

- verlies je je rode draad niet uit het oog
- stel vragen, controleer of de mensen je uitleg begrepen hebben
- leer en onthoud openingszin en slotzin

- werk eventueel met ‘spiekbriefjes’ waarop de kernwoorden per stopplaats vermeld staan (lees ze niet letterlijk af, gebruik ze als geheugensteuntje)

niveau

- richt je tot beginners, ‘leken’
- onderscheid hoofd- en bijzaken
- gebruik weinig technische termen
- licht alle elementen van een geheel toe
- illustreer en concretiseer regelmatig
- herhaal geregeld en vat tijdig samen

EN OOK DIT NOG

10. Educatieve materialen

1. Educatieve koffers
2. Tentoonstellingen en stands
3. Natuurpaden
4. Loepen
5. Verrekijkers en telescopen
6. Zoekkaarten en determinatiegidsen
7. Kaarten
8. Werkbladen

10.1 Educatieve koffers

In de meeste natuureducatieve centra, provinciale domeinen, Regionale Landschappen, steunpunten,... kun je educatieve natuurkoffers uitlenen. Zo'n koffer bevat doe-materiaal en informatieve hulpmiddelen die je met een groep in de natuur kan gebruiken. Voor een groep heb je immers vaak meer materiaal nodig dan je zelf ter beschikking hebt. Elke koffer heeft een eigen thema. Zo heb je bijvoorbeeld boskoffers, landschapskoffers, bodemdiertjeskoffers, waterkoffers, zoekkoffers, koffers met een natuurspel erin, paddenstoelenkoffers,... Informeer ter plaatse voor het aanbod en de uitleenvoorwaarden. Meestal kost het uitlenen heel weinig, er wordt vaak wel een waarborg gevraagd.

Foto's: een landschapskoffer (links) en een boskoffer (rechts)

10.2 Tentoonstellingen en stands

Steeds meer natuurgebieden beschikken over een infrastructuur voor individuele bezoekers en/of groepen. Vaak beschikt men er over een tentoonstelling of een infostand over het terrein waarin de excursie plaatsvindt. Het kan gaan om een algemene tentoonstelling waarin meestal het gebied wordt voorgesteld of om tijdelijke en thematische tentoonstellingen, zoals over waterleven, nachtdieren of de herfst.

We gaan niet in op het maken van tentoonstellingen of stands, wel op het gebruik dat je als natuurgids kunt maken van de bestaande tentoonstellingen. Zo kun je een tentoonstelling of stand actief inzetten in je excursie, door er aan het begin of het eind ervan een kort bezoekje aan te brengen. Of je kiest voor de beperkte 'passieve' werkwijze, waarbij je niet verder gaat dan het vertellen wat er te zien is en wie er wanneer welkom is. Bovendien kan, wie liever

geen kaartmateriaal, folders en dergelijke meeneemt tijdens de excursie, er misschien binnen wel een plaatsje voor vinden.

10.3 Natuurpaden

Door veel groene gebieden slingert zich één of ander 'natuurpad'. Onder deze ruime noemer vind je erg uiteenlopende vormen. Bijna alle natuurpaden zijn vooraf bepaald, worden op het terrein aangeduid en geven informatie of stellen vragen die eigen waarnemingen en onderzoek willen bevorderen. Elk type heeft zijn specifieke doel en voor- en nadelen. Sommige vormen beschrijven erg volledig de natuur, andere kiezen voor een 'kijkt-u-zelf-maar'-formule. Bij vele paden hoort een brochure. Er bestaan verder ook fietsroutepad, paden met invulopdrachten, seizoenspaden en dergelijke meer. Natuurpaden met vaste panelen moeten weer-, slijtage- en vandalismebestendig zijn. Paden met erg open vragen zijn slechts geschikt met nabespreking, brochures vergen dan weer een verdeelpunt, ...

Algemeen kun je stellen dat het grote voordeel van natuurpaden erin bestaat dat de wandelaars niet afhankelijk zijn van een gids of van andere deelnemers. Dit ontbreken van persoonlijk contact tussen de maker van het pad en de gebruiker is meteen ook het voornaamste nadeel: je weet niet goed hoe de boodschap overkomt.

Tijdens excursies kun je passief of actief gebruik maken van een bestaand natuurpad. Passief gebruik bestaat erin dat je deelnemers wijst op het bestaan en de werkwijze ervan. Je nodigt hen uit om zelfstandig, zonder gids, eens terug te komen wandelen en daarbij het natuurpad te volgen. Actief gebruik bestaat erin dat je bovendien tijdens de excursie gebruik maakt van één of meer onderdelen van het pad. Zo kunnen één of meer panelen nét die figuur of tekening bevatten die jouw verhaal mooi illustreert. Het zou dan zonde zijn deze kans onbenut te laten.

10.4 Loepen

Een loep is een onmisbaar hulpmiddel voor iedere natuurgids. Ontdekkingen van kleine schoonheden dragen bij tot het doel van een excursie: uit 'verwondering' wordt immers vaak de drang tot bescherming geboren. Toch willen we ervoor pleiten dit en andere hulpmiddelen pas te gebruiken wanneer de eigen zintuigen falen. Wie aan natuurbeleving wil doen, moet immers in de eerste plaats die eigen zintuigen gebruiken: ogen en oren heb je altijd bij je.

Voorzie naast je eigen exemplaar ook enkele loepjes voor je wandelaars. Je kunt deze eventueel uitdelen aan de deelnemers en na je excursie weer verzamelen. Een woordje uitleg bij het gebruik van een loep is aangewezen: deelnemers vinden het soms moeilijk om scherp te stellen of om voor voldoende licht te zorgen.

Niet alle loepjes laten zich even makkelijk gebruiken. Naast de klassieke exemplaren zijn ook de zogeheten 'dooslopen' of 'insectenlopen' buitengewoon dankbaar. Voorzie alleszins één exemplaar, om vb. een gevangen spin of insect door te geven. Praktisch (je kunt verder wandelen), en bovendien ziet niet iedereen het zitten om een spin op de hand te zetten...

10.5 Verrekijkers en telescopen

Verrekijkers zijn, net als loepen, handige verlengstukken van onze eigen zintuigen. Ze zijn niet minder, maar ook niet méér dan dat: aandachtig waarnemen doe je in eerste plaats met je eigen ogen. Niet alle wandelaars hebben een kijker of kunnen er vlot mee werken. Misschien kun je als gids een extra kijker voorzien, voor wanneer niet iedereen een verrekijker bij zich heeft, of kun je deze laten doorgeven. Een andere oplossing bestaat erin dat je enkele deelnemers hardop laat beschrijven wat ze waarnemen: een mooie toepassing van 'dialogue'.

Telescopen zijn voor gebruik tijdens een gewone kalenderexcursie minder geschikt. Hun sterke vergroting maakt de telescoop ideaal voor vogelwaarnemingen. Daar tegenover staan echter praktische bezwaren zoals de omvang en het gewicht, de kostprijs en het niet voor de hand liggende gebruik ervan.

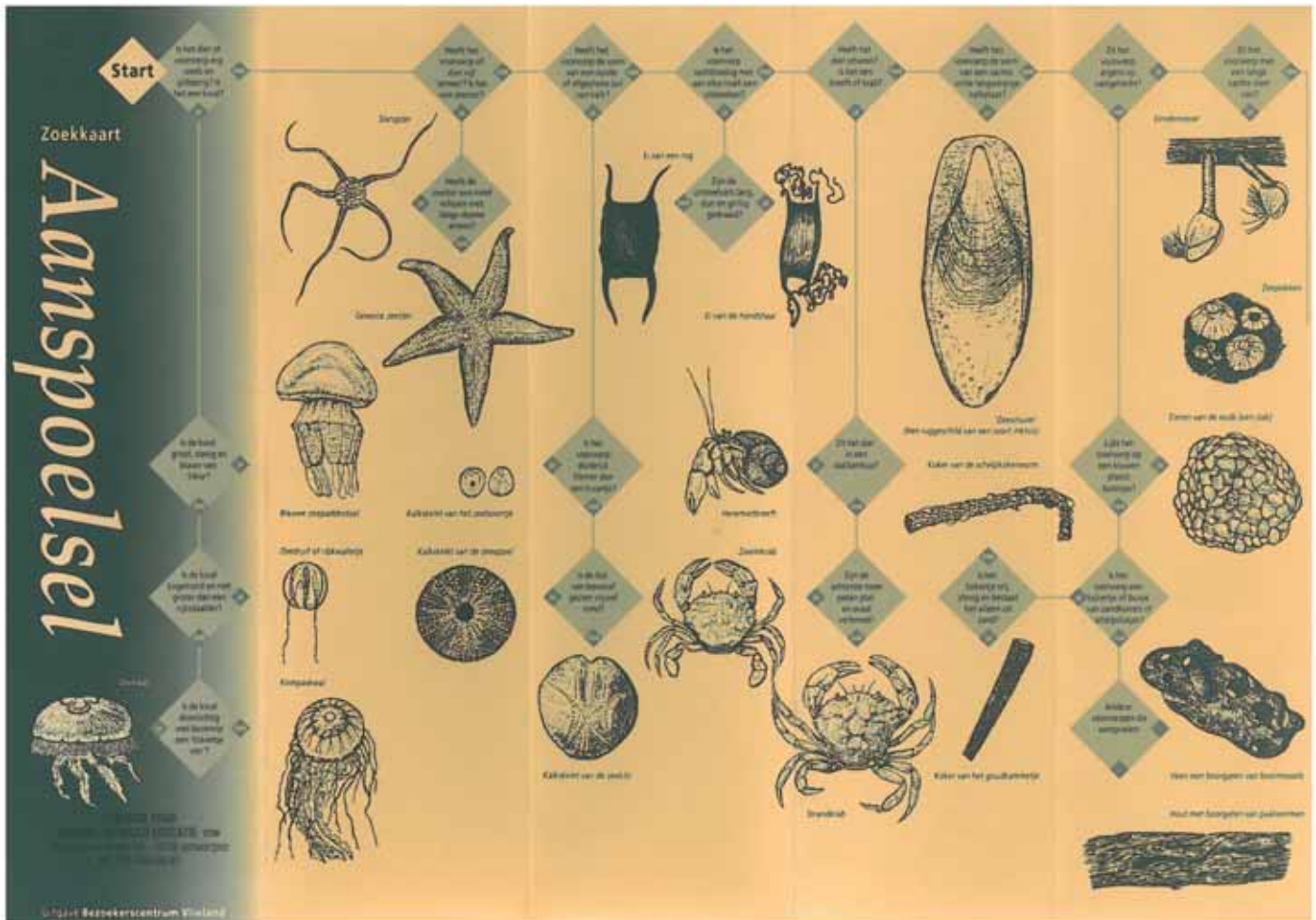
10.6 Zoekkaarten en determinatiegidsen

Zoekkaarten zijn erg geschikt om kleine groepjes of individuen zelfstandig mee te laten werken. Ze zijn niet alleen geschikt voor het werken met kinderen. Ook volwassenen kunnen er graag en goed mee aan de slag! Zoekkaarten zijn een praktisch –vlak en licht– hulpmiddel voor gebruik tijdens een excursie, en bieden hieraan zeker een extra dimensie. Zelf materiaal ontwikkelen is niet eenvoudig en gewoonlijk overbodig. Er bestaan goede zoekkaarten over grassen, paddestoelen, waterdieren, bloemdel, planten tussen stenen, knoppen, vlinders, amfibieën en reptielen, muizen, hommels & bijen en bodemdierjes.

Zoekkaarten bevatten maar een beperkt aantal planten- of diersoorten of -groepen. Deze onvolledigheid maakt ze dan ook alleen maar geschikt voor determinatie van wat er op de zoekkaart staat. Zoals voor andere hulpmiddelen geldt, zijn ook zoekkaarten geen doel op zich. Ze zijn een dankbaar hulpmiddel bij b.v. een korte of wat langere opdracht tijdens een excursie. Ze vragen begeleiding. Niet alle wandelaars zijn vertrouwd met de werkwijze van een zoekkaart. Ondersteuning van de deelnemers tijdens de opdracht, en een korte synthese van de resultaten achteraf zijn noodzakelijk.

Vogel-, planten-, paddestoelen- en andere determinatiegidsen zijn vanzelfsprekend geschikt voor gebruik door de natuurgids zélf. Ze bieden uitkomst bij onverwachte vragen, twijfel over een soort- of familienaam, of wanneer het geheugen je even in de steek laat. Voor gebruik in groep zijn ze vooral geschikt omwille van hun illustraties, wanneer die tenminste voldoende goed en groot zijn. Laat het boek gerust eens doorgeven, zodat iedereen de kans krijgt in z'n eigen tempo de illustraties te bekijken. Gebruik boeken alleen als ze iets toevoegen aan de zichtbare natuur: wat je 'live' kan zien geniet steevast de voorkeur boven 'papieren' natuur die je thuis ook kunt bekijken.

Doe je toch aan determinatie in aanwezigheid van de groep, betrek ze hier dan bij. Zeg hardop wat je leest of doet en laat deelnemers de antwoorden zoeken. Zo leer je hen gericht de natuur observeren.

10.7 Kaarten

Soms zegt een beeld meer dan duizend woorden. Daarom is goed kaartmateriaal bij de voorbereiding en uitvoering van een excursie goud waard. Niet iedereen kan vlot kaartlezen. Toch spreekt een verzorgde kleurkopie van een *Ferrariskaart* of stafkaart vaak boekdelen, mits een woordje uitleg wordt gegeven. Erg aangewezen is een overzichtskaartje van het excursiegebied, waarop de wandelroute staat aangegeven. Hierop kun je in de inleiding en later tijdens de excursie situeren waar de groep zich bevindt. Bovendien helpt dit misschien om je timing te bewaken... Overigens vermeld je beter niet de voorziene stopplaatsen: zoals uit de kruin van de excursieboom blijkt (groep, natuur en gids) zullen onvoorziene waarnemingen en vragen uit de groep immers mee bepalen waar er even halt gehouden wordt.

10.8 Werkbladen

Werkbladen vind je in alle vormen en maten, maar meestal gaat het om één of twee bladzijden met tekst en/of afbeeldingen. Binnen het onderwijs zijn opdrachten met behulp van werkbladen een buitengewoon populaire werkvorm. Werkbladen kunnen een uitstekend hulpmiddel zijn bij het uitvoeren van opdrachten, individueel of in kleine groepjes. Dat maakt ze ook tijdens een natuurexcursie erg bruikbaar. Werkbladen komen erg schools over, gebruik ze **alleen in een schoolse context en overdrijf er niet mee**. De kinderen komen om de natuur te ervaren, niet om te leren lezen en schrijven!

Met goede werkbladen kan men zelfstandig aan de slag gaan: ze nodigen uit tot zelfstandig waarnemen, beleven en ontdekken. In NME-centra, bezoekerscentra, onderwijsinstellingen en zo meer circuleert een breed aanbod aan goede en minder goede werkbladen. We geven er dan ook de voorkeur aan om op zoek te gaan naar degelijk, bestaand materiaal, veeleer dan zelf het wiel opnieuw te moeten uitvinden.

Vergeet niet dat een werkblad slechts een hulpmiddel is bij een opdracht. Het is geen activiteit 'op zich'. Belangrijke voordelen van dit hulpmiddel bestaan in de mogelijkheid om groepjes wandelaars zelfstandig te laten werken. Een nadeel is dat werkbladen soms een schoolse indruk wekken. Enkele voorbeelden van werkbladen kregen jullie aangereikt om te gebruiken in jullie terrein (werkbladen: knoppen, terreinkeuze, insecten laten sporen na, bloembezoek

De berk

Zoek een plek waar je een berk kunt bekijken.
Maak daar de opdracht.

Wat heb je nodig?

- Onderlegplaat
- Elastiekje om het werkblad vast te klemmen
- potlood

1 Bekijk de vorm van de boom van een afstand. Zet een kruisje bij de vorm die het beste bij de berk past.

2 Loop nu naar de stam van de berk. Bekijk de schors van de stam.

a) welke kleuren zie je op de stam?

b) wrijf eens met je ogen dicht over de schors. Hoe voelt dat aan?
.....

c) Neem een los reepje van de bast mee. Plak het op school in het vakje hiernaast.

d) Schrijf de naam van de boom met je pen op het reepje bast.

3 De knoppen van de berk kun je al zien zitten. Hoe zitten ze aan de twijgen?
De knoppen:
 zitten tegen de twijgen gedrukt.
 staan van de twijgen af.

natuur voor kinderen
<http://natuur.ariena.com>

